

z a l i v

JOSIP MERKU' — RAZMIŠLJANJA O TRŽAŠKIH
ZGODOVINARJIH

UBALD VRABEC — NARODNO VPRAŠANJE IN
DELAVSKE STRANKE

IVAN DŽUBA — PRIHODNOST NARODOV

VITTORIO MAYER — SPATZO HOM JECH SINTO...

VLADIMIR GAJŠEK — PESMI IZ CIKLA »ODA
MORJU«

IRENA ŽERJAL PUČNIK — TRAGEDIJICA NA
GROBLJAH

BOGDANA HERMAN — POCENI UGODJE

IVANA HERGOLD — SVATBA

PRIMOŽ MOŽINA — VEČER

ALBIN NOVAK — NEKAJ MISLI O »IZROČILU
NAŠEGA NARODNO OSVOBODILNEGA BOJA«

MARKO KRAVOS — PESEM

RADOSLAVA PREMRL — MOJ BRAT JANKO-
VOJKO

MATIJA RIBIČ — BREZ NALIČJA

ZORA TAVČAR — NA ROB ŠTUDIJE LA LETTERA-
TURA GIOVANILE JUGOSLAVA

BORIS PAHOR — NE NARODNE KORISTI, AMPAK
KORISTI IDEOLOGIJ

SKUPINA KOROŠKIH SLOVENCEV — SLOVENSKI
VLADNI OBISK NA KOROŠKEM (PISMO)

BRANKO MARUŠIČ — DUNAJSKO PISMO

MARKO SLODNJAK — VIDELI IN RAZUMELI!
(PONATIS IZ »DELA«)

PRIMORSKI DNEVNIK — PISMO »ZALIVU«

DRAGO JANČAR — »POLEMIČNOST» MARJANA
TAVČARJA (Iz »Katedre«)

OTON ŽUPANČIČ *23.1.1878 †11.6.1949

*Domovina, daj mi rôko,
ne beži, ostani pri meni,
tesnó, tesnó me okleni,
in pel ti bom pesem visoko,
pel materi češčeni,
kot ni si še nihče pel.*

z a l i v

Junij 1969 ■ štev. 18-19

Revija za književnost in kulturo;
izhaja štirikrat na leto, odprta je vsaki
razsodni slovenski besedi, za katero si upa
avtor prevzeti odgovornost. Člani uredniškega
odbora se prištevajo med sodelavce. Njih
imena so navedena zgolj zato, da se ustrezne
formalnosti.

Rokopisi ostanejo v lasti revije.

Registrirana na sodišču v Trstu, pod št. 317

Uredili.

*Danijela Nedoh, Marko Kravos, Filip Fischer,
Milan Lipovec, Boris Pahor, Radojko Starc*

Metêr: *Vinicij Stupar*

Odgovorni urednik:

Milan Lipovec

Naslov uredništva:

Danijela Nedoh

Campo S. Giacomo 9, tel. 56-435 - TRST

Celoletna naročnina 2000 lir. Za druge države
5 dolarjev

Poštni tekoči račun št. 11/9236, D. Nedoh

Campo S. Giacomo 9 - Trst - Trieste

Revijo so podprli:

*dr. ing. Peter Merku, Marija Bogataj, dr.
Sonja Mašera, Stanko Pertot, Ema Tomažič,
J. M. Slobodan Polojaz, Ugo Margon,
dr. Dorče Sardoč, Leopold Ažman, Pavla
Volčič, Evelina Pahor, Edvard Furlani, N.
N., Just Colja, dr. Drago Martelanc, Boris
Cek, g. Hočevar, dr. Vladimir Turina, J. G.,
Polda Gruden, Marjan Komjanc, Z. Mozetič,
R. B., Jože Kumer, Boris Možina, dr. Vera*

Sardoč, Alojz Udovič, N. R.

Cena posamezne številke

4 0 0 l i r

Tiskala Tiskarna Graphis

Ul. sv. Frančiška 20 - TRST

JOSIP MERKU'

RAZMIŠLJANJA O TRŽAŠKIH ZGODOVINARJIH

Ma di questi nomi slavi, scritti come stanno sulle tavole geografiche moderne, accolti nelle moderne scritture, ho ribrezzo, non potendomi persuadere che alla nomenclatura di lingua nobile, culta, giustificata dalla storia, e dalla ragione, debbasi preferire la lingua idiota, la rozza e volgarissima, sragionata oltre ogni credere; ho ribrezzo di trasportare la lingua di stupidi boscaroli e pastori, in altra qualunque, che sia nobile e culta, per discendere fino alla ridicolezza di sproloqui.

Dr. Pietro Cav. KANDLER

(Consultore legale e causidico del Comune, procuratore civico, i. r. Consigliere di Governo) *)

»DISCORSO SUL TIMAVO«

*Per le nozze Guastalla-Levi, 10. 7. 1864, pag. 12
Tipografia Lloyd Austriaco, Trieste.*

*

Omikanega človeka, ki ima še kaj srca do svojega bližnjega, kar groza spopade nad tako tužno pustinja strastnega sovraštva in satanskega zaničevanja Slovanov. Take, mnogo grše goličave, nego so kraške pečine, trebalo bi v srcu in umu mnogih »učenjakov« pred »pogozditi«, kakor temne propade napolniti jih in zasuti.

Mons. Matija SILA

»TRST IN OKOLICA«

*Zgodovinska slika, str. 25
Tiskal Franc Huala v Trstu, 1882.*

*) Za naslove službenih K. poslov glej: CIVICO MAGISTRATO »L'Amministrazione comunale di Trieste nell'anno 1870 (Tipogr. Appolonio & Caprin, 1871) str. 90.

Ko človek prebira obsežno italijansko literaturo o tržaški (in istrski) zgodovini, se kmalu prepriča, da ne bo v njej našel (če je sploh kaj takega upal) prijazne besede do Slovencev. Kadar avtor takih zgodb ne najde niti majhnega povoda, da bi se zgražal nad Slovenci, se jih poredkoma spomni; to se zgodi le, če je omemba res neizbežna. V tem primeru zasuka nekaj besed in pazi, da mu katera dobra pomotoma ne uide.

Ko pa taki pisci pridejo do snovi, ki jim je bolj pri srcu ali v skladu z njihovimi nazori, k argumentom proti Slavom, Schiavom ali Slavom, pero teče sproščeno ter eni in isti ali podobni »opisi« prehajajo kot na rdeči niti iz ene »Historije« v drugo; in sicer s trmoglavostjo in zagrizenostjo, ki nas spominjata na značaj nekaterih »oseb« v Goldonijevih komedijah. Z razliko, da je snov resna.

Dogaja se tudi, da avtor razpravlja proti avtorju in trdi, da ta ali oni pisec ni zgodovinar, ampak kronist (v nekaj primerih tudi avstrijakant). Pri posameznih je najti poudarek, da so bili nekaj apokrifni dokumenti precej v »navadi«.

Pri upoštevanju Rossettijeve trditve,^{*}) da so razlogi tistega, ki se zavzema za avtentičnost nekega dokumenta, prav toliko vredni kakor razlogi onega, ki mu hoče dokazati apokrifnost, bo le dobro, če človek na to ne pozabi, zakaj obravnavanje zgodovine teh krajev s tako velikim številom Slovencev neprijateljskih peres predstavlja prej pristranost kakor pa resnico. Raziskovalec bo od prikazane mu »domneve«, ki jo je neki pisec zatem lahko prelevil v »trditev«, morda le prišel do apokrifnega »dokumenta«, ki brez ugovora že dolgo roma dalj v času . . .

Prišel bo tudi do vsakovrstnih imen: italijanskih, latinskih, nemških — do slovenskih le poredkoma; če pa le, bojo največkrat slovenščini podobne spakedranke.

Očitno se tistim piscem ni zdelo vredno »približanje« jeziku, ki je bil drugi v mestu in prvi od neposrednega predmestja do daleč naokoli.

Celo osebe na takih uradnih mestih, kjer bi po zakonskih predpisih morale znati slovenski jezik, si niso mnogo prizadevale za to dolžnost. Tako je n. pr. decembra 1817^{*}) z vladarjevim odlokom bila ustanovljena pri magistratu služba mestnega oskrbnika (Procuratore civico), ki bi med drugim moral obvladati jezike, ki so bili predpisani za prisednike (Assessori). Predpisani jeziki so bili italijanski, nemški in slovenski.

Kandlerjeva »slovenščina« pa obuja dvom, da bi ta oskrbnik »obvladal« predpisani jezik.

*

Bralec se vpraša, ali je vsa zgodovina taka, in premišljuje o avtorjih. Ko zve, da je med njimi lepo število duhovnikov, se poln upanja zateče k

*) Domenico ROSSETTI »Meditazione storico-analitica sulle franchigie della città e porto franco di Trieste ecc.«, Tipogr. Picotti, Venezia 1815, str. 15.

*) Pietro KANDLER »Raccolta Conti«, Dispensa »Il Procuratore Civico« (po Quarantottovem seznamu, št. XXXIV) str. 2-3.

branju njihovih del: fra Ireneo della Croce (Giovan Maria Petreuli** detto Manarutta), kanonik Vincenzo Scussa, kanonik prof. dr. Pietro Tomasin, kanonik Pietro Stancovich, don Giuseppe Mainati, don Jacopo Cavalli, don Angelo Marsich itd. — homines sunt. Vsili se mu pa upoštevanja vredna misel: najmanj, kar je o njih moč trditi, je to, da so raje pisali kot pa tarokirali.

Morda se je od vseh največ zanimal za Slovane don Angelo Marsich: 19 strani samih letnic s kratkimi razjasnitvami: »Quando e come vennero gli Slavi in Istria« (Capodistria 1887, ali pa »Archeografo Triestino« XVII, str. 411-429). Med viri je pogostoma omenjen Kandler.

Avtorji cenijo Kandlerja; nekateri ga tudi omenjajo ali kritizirajo zaradi najrazličnejših napak ali netočnosti in zmed; tudi osebnih, političnih ipd. Tako n. pr. Giuseppe CAPRIN v »Tempi andati« str. 190, 195; Ettore GENERINI v »Curiosità Triestine« str. 16-17, 353; dr. Carlo MARCHESETTI v »I Castellieri preistorici di Trieste e della Regione Giulia« str. 2, 4; kanonik dr. Pietro TOMASIN v »Reminiscenze storiche di Trieste« 1. knjiga, str. 268, 607, ter v »Notizie biografiche di G. M. Manarutta«, že omenjene, knj. I., str. XV., ad 2); Silvio BENCO v »Trieste« str. 112. Carlo CURIEL v »Trieste settecentesca«; str. 2; Ferdinando FORLATI v knjižici »La Cattedrale di S. Giusto« str. 8; Baccio ZILIOOTTO v »Storia letteraria di Trieste e dell'Istria« str. 76; Cesare PAGNINI v »Gli atti originali del processo criminale per l'uccisione di Giovanni Winckelmann (1768)« str. 13; tudi Pavla KOLARIČ v Jadranskem kol. 1968 »Stari svetoivanski vodovodi« str. 167, pravi da »se (pri K.) ni lahko znajti«. Kdor hoče kaj več zvedeti, naj bere: Attilio TAMARO »Storia di Trieste« (Stock, Roma 1924) in sicer v obeh knjigah (seznam je na koncu druge knjige). Nato pa še nekatere obrambe: Bernardo BENUSSI »In difesa della memoria di Pietro Kandler« (Deposit. Trani, Trieste 1928) in Attilio HORTIS »Per la Storia di Trieste — a proposito del libro di Attilio Tamaro« (Nuova Antologia, 16. junija 1925) ali v izvlečku (Roma, Direzione della Nuova Antologia, Piazza di Spagna — S. Sebastiano, 3) in dr.

Vzlic vsemu bo pa Kandler ostal ena najpomembnejših osebnosti za tukajšnjo zgodovino zaradi obilnega prispevka informativnega materiala (priobčil je približno tisoč spisov).

V mestni knjižnici leži netiskana njegova »Storia di Trieste« (poleg še najmanj dveh drugih, ki sta jih spisala Attilio Hortis in Lodovico Kert).

Omenil sem nekaj primerov, ki se tičejo Kandlerja.

Tudi o drugih avtorjih bi se dalo pisati! Tukaj bom omenil le še Mainatija, čigar primer zgovorno dokazuje mero, do katere se lahko povzpne zgodovinar. O tem dogodku je prof. don Pietro TOMASIN priobčil knjižico z naslovom »Biografia di Giuseppe Mainati, plagiatario delle opere di fra Ireneo della Croce« (Tipogr. Caprin 1890), ki je izvleček iz »Archeo-

** Kanonik TOMASIN pravi v »Notizie biografiche di Giovanni Maria Manarutta«; (glej »Storia di Trieste di fra Ireneo della Croce«, Tipografia Balestra, knj. I., str. V.) »Senza alcun fondamento il dr. Kandler lo nomina Petreuli«.

grafo Triestino« XX. str. 224-230. KANDLER omenja ta primer v Scusovi »Storia cronografica di Trieste« (Coen 1863) str. 187.

*

Nemških avtorjev je malo, in ko gre za Slovence se njihovo mnenje zelo približa idejam italijanskih kolegov.

Razen GODINE-VRDELSKEGA, Matija SILE in RUTARJA mi ni nič znanega o drugih slovenskih avtorjih.

Člankarji bi pa gotovo opravili zelo koristno delo, ko bi (tudi oni) obilno in točno navajali vire. Prihranili bi vsem, ki se ukvarjajo s to snovjo, mnogo dela in nemajhno zgubo časa.

Tisti, ki bi se radi seznanili s tukajšnjo preteklostjo, imajo mnogo materiala na razpolago. Brati pa morajo tudi Cavallija: don Jacopo CAVALLI »Storia di Trieste raccontata ai giovanetti« in sicer drugo izdajo z dopolnilom, ki ga je napisal Silvio BENCO (Tipogr. Soc. dei Tipografi, Trieste 1911, II.a ediz. — Editore il Municipio). Saj je knjiga, namenjena učencem komunalnih šol v Trstu, dobila nagrado mestnega sveta. Tudi na CAPRIN-ove »Alpi Giulie« ne smejo pozabiti (Tipogr. Caprin, 1895); med drugim tam lahko berejo zanimivo poglavje (XV.) »Gli Slavi«.

Za nadaljevanje naj se bralci držijo rajši starejših avtorjev, ker »novejši« še manj omenjajo Slovence. Eden med »najnovejšimi« je pa Slovence iz časa prve svetovne vojske že skrčil v — kolonijo!

Taki so bili moji vtisi in razmišljanja pri branju nekaterih knjig o tržaški zgodovini. Trdno upam, da se je bo končno lotil v večjem obsegu tudi kak Slovenec.

Oživiti pa je treba zanimanje do spisov, iz katerih zvemo kaj več o naši preteklosti, in, kolikor največ mogoče, do stare uradne in poluradne dokumentacije; posebno pa še do zapisnikov sej mestnega in deželnega sveta, delegacije itd., ki jih je Magistrat začel izdajati leta 1861.

Veliko je v njih greha nad našimi predhodniki in zoper našo preteklost!

NARODNO VPRAŠANJE IN DELAVSKE STRANKE

V podkrepitev mojih trditev v prejšnji številki »Zaliva« o nezadovoljivem reševanju manjšinskega vprašanja v socialističnih državah lahko dodam še svež citat iz Primorskega dnevnika od 1. maja letos. Miloš Čorović poroča o kongresu Demokratične zveze jugoslovanskih narodnosti na Madžarskem. Tam so ugotovili »nezadovoljivo stanje kulturne, jezikovne in prosvetne ravni razvitosti omenjenih nacionalnosti«. In »da so se v okviru splošnega reševanja položaja nacionalnih manjšin v duhu marksizma-leninizma v praksi neredko izvajali drugačni kurzi in so ponekikrat celo prevladale tendence, vodeče k nasilni asimilaciji«. V nadaljnjem pisec govori o »pomanjkljivem šolskem pouku v materinem jeziku. Pripadniki hrvaške, slovenske in srbske narodnosti na Madžarskem, katerih je skupno okrog 100.000, imajo vsega osem šol, od katerih pa se v nobeni pouk ne vrši v izključno materinem jeziku«. Po ugotovitvah raznih drugih napak in brezbriznosti je kongres postavil tudi zahtevo, da se »v krajih, kjer pretežno žive pripadniki jugoslovanskih narodnosti, poleg napisov v madžarščini postavijo tudi oni v srbsko-hrvaškem in slovenskem jeziku«. Kar pomeni, da sedaj takih napisov ni in da je za take napise postavljena šele zahteva. Kakor je postavljena zahteva po šolah, po tesnejših stikih z Jugoslavijo in še marsikaj. Iz omenjenega članka izhaja, da so danes take zahteve *postavljene*, ni bilo pa še nič obljubljenega, tem manj uresničenega. Stiriindvajset let po koncu druge svetovne vojne!

Človek bi rekel, da dosedanje imperialistične vojne le niso bile samo negativne, če so obenem vzpostavljale take meje, ki so sprejemljive tudi za delavske stranke. Zato skoro ne moremo obsoditi sogovornikov na konferenci v Jalti, kjer so si samovoljno delili svet. Nobenemu izmed udeležencev ni padlo na um, da bi bilo morda treba povprašati za mnenje prizadeto prebivalstvo. Tega nista storila ne Roosevelt, ne Churchill a tudi Stalin ne. Nedavno tega je med Rusijo in Japonsko nastala mala polemika zaradi posesti Kurilskih otokov. Vendar so Rusi polemiko končali z izjavo, da so jim posest Kurilskih otokov priznali Angleži in Amerikanci v Jalti in zato je vsak predmetni razgovor odveč.

Seveda ne moremo za nezadovoljivo obravnavanje narodnostnih vprašanj v Aziji in vzhodni Evropi dolžiti delavskih strank zahodne Evrope. Danes vemo le to, da se v Franciji in Angliji postavljajo vprašanja Škotov, Valežanov ter Bretoncev in Baskov — a mimo oziroma brez angažiranosti delavskih strank teh držav.

Brezbrižnost oziroma minimiziranje narodnostnega vprašanja je seveda prevladovalo tudi v italijanskih delavskih strankah, tako v komunistični kakor v socialistični. In to tudi v dobi, ko sta ti dve stranki bili potisnjeni v popolno ilegalo. To se pravi takrat, ko bi s kakim radikalnim stališčem ničesar več ne tvegali. Da je bilo res tako, potrjujejo slovenski zaporniki in konfiniranci, ki so v tej dobi v italijanskih ječah prišli v stik s zaprtimi voditelji italijanskih delavskih strank. Sicer pa tudi Regent pravi v svojih spominih:

Druga Frausinova napaka (poleg neznanja slovenskega ali hrvatskega jezika) je bila njegovo gledanje do samoodločbe narodov. Ne samo Frausin, marveč tudi premnogi italijanski komunisti so imeli parolo o samoodločbi narodov samo za agitacijsko vabo ali manever.

Regent omenja le »premnoge«. Ne omenja pa nobenih, ki bi bili morda iskreno zagovarjali samoodločbo narodov. Zelo verjetno je, da takih sploh ni bilo, ter da so bili ostali enostavno indiferentni, češ »v socializmu se bo to vprašanje avtomatično uredilo«. Saj drugega skoro ne bi mogli pričakovati spričo prepričanja, da je narodnostno vprašanje kapitalistična iznajdba. Regent pravi v svojih spominih tudi sledeče:

Frausin je menil, da bomo, če pride v Italiji do socialistične revolucije in če bo potrebno, prisiliti Slovence tudi z orožjem v roki, da ostanejo v socialistični Italiji. (Primorski Dnevnik, 28. junija 1968 — Ivan Regent: Spomini.)

S tem je bila potrjena kritična misel samega Lenina, ki je rekel:

Socialista, ki pripada zatirajočemu narodu, vprašuje Marx o tem, kakšno stališče zavzema do zatiranega naroda, in takoj odkrije skupno hibo, ki jo imajo socialisti gospodujučih narodov: nerazumevanje svojih socialističnih dolžnosti do zatiranih narodov in prežvekovanje predsodkov, ki so jih prevzeli od »velikodržavne buržoazije«.

Regent se je važnosti narodnostnega vprašanja zavedal in je zato tržaškim delavcem povedal, da

je jugoslovanski osvobodilni boj vodila komunistična partija, toda če bi partija šla v boj samo z rdečo zastavo, bi se v ta boj morebiti jugoslovansko ljudstvo ne vključilo tako množično, kot se je, ker je imel boj narodnoosvobodilni značaj.

Kako nepripravljena je bila KPI v pogledu narodnostnega vprašanja, smo videli v Trstu že leta 1945. Takrat je sicer jugoslovanska teza o Trstu kot sedmi federativni republiki v sklopu Jugoslavije zajela večino tržaškega delavstva. Vendar je tudi takrat obstojala komunistična

skupina nasprotnega mnenja, ki se je tudi udeležila protijugoslovanske povorke skupaj z liberalci, demokristjani, republikanci itd.

Svoje zmagoslavje pa je KPI doživela ob resoluciji kominforma. Ko je bila takrat Jugoslovanska komunistična partija postavljena na zatožno klop, so bile z njo obsojene v Trstu tudi vse slovenske politične, kulturne in gospodarske organizacije. Z brezobzirnim nasiljem, ki je zelo spominjalo na fašistične škvadre, je takrat KPI uničevala imovino slovenskih prosvetnih društev in organizacij. S parolami o jugoslovanskem izdajstvu so nahujskane skupine mladih delavcev (tudi Slovencev) nekaznovano pretepale, razbijale in uničevale vse, kar se jim je zdelo, da je kakorkoli povezano z ostalim slovenskim narodom. Takratne angloameriške oblasti so vse to početje mirno gledale. Saj so račun plačevali prav tisti ljudje in organizacije, s katerimi so angloamerikanci v prvih povojnih letih imeli največ sporov in težav! In končno je bila akcija KPI na liniji interesov angloameriških imperialistov (in seveda tudi tržaške buržoazije), ki so hoteli Trst rešiti za zapadni svet. Takrat je tudi KPI izdala parolo, da so slovenske šole šovinistične in so zato mnogi zapeljani slovenski starši prepisali svoje otroke v italijanske šole. Dobro je mimogrede omeniti, da ni KPI nikoli izjavila, da so italijanske šole v Trstu šovinistične, čeprav so te vedno dajale glavni kader demonstrantov, ki so po tržaških ulicah, takrat in v poznejših letih, vzklikali proti Slovincem in sosedni Jugoslaviji in če je bila priložnost tudi razbili kako slovensko izložbo.

Seveda je vse to preteklost in prav mogoče bi bilo, da je danes kaj drugače. Preden pa ugotovimo današnje stanje, se mi zdi potrebno navesti še nekaj citatov:

Francois Fontan piše:

Sile levice, ki so jim na žalost zastirali jasne poglede razredni problemi, se študija narodnostnih problemov dolgo časa niso lotile; (čitatelj naj primerja pisanje Janeza Staniča pod naslovom »Nezaželen tema«, ki sem ga citiral v začetku teh razmišljanj) prvi znanstveni pristop k tem vprašanjem, ki je v znamenju Stalina, pa se je izkazal za preveč površnega, ker je zmeden, neporaben in v svojem velikem delu zgrešen.

Poleg delitve človeštva na dva spola in na »starostne razrede« in poleg delitve na razrede, ki je ekonomskega značaja, obstaja tudi delitev, ki je lingvističnega, rasnega in teritorialnega značaja, delitev na etnije, etnične skupine. Prav tako kakor se razredi opredeljujejo po nekem ekonomskem kriteriju, pa vendar prekrivajo neke splošne človeške in ne samo ekonomske realnosti, prav tako prekrivajo etnije splošne človeške in ne zgolj lingvistične realnosti. Delitev človeštva na etnije je starejša kot delitev po delu in torej starejša kot obstoj razredov.

Narod ima določeno civilizacijo, lahko bi rekli, da je narod sam civilizacija, pa tudi, da je sleherna civilizacija nacionalno dejstvo.

Angloameriški, nemški, portugalski, japonski kapitalizmi na eni strani, in ruski, srbohrvatski, kitajski socializmi na drugi strani imajo dovolj skupnih potez, da jih lahko uvrstimo pod isto etiketo, imajo pa prav tako veliko različnih potez, ki povzročajo, da so ti režimi različne realnosti. Mene in revolucije v neki deželi niso nikoli natančen posnetek tistega, kar se je dogajalo drugod, ker obstajajo različni elementi prejš-

njega reda, ker je v na novo vpeljanem redu mnogo odtenkov in ker se zaradi določenih stalnih faktorjev kasneje znova pokažejo določene poteze, ki so bile samo trenutno in površno odstranjene.

Samo pristaši dogmatične ekonomike lahko menijo, da je narod zgodovinska kategorija neke določene, meščanske dobe, produkt kapitalizma. Kako neki bi mogli trditi, da so švedska, ruska, korejska in perzijska nacija zgolj posledica kapitalizma in da se francoska zgodovina začne z letom 1789 ali v najboljšem primeru z renesanso?

Tako Francois Fontan. Poglejmo še, kaj pravi o švicarski narodnosti ureditvi švicarski kantonalni sodnik Hegnauer v svoji zadevni knjigi:

Da bi jezik lahko ohranil svoj značaj in da bi kot materinski jezik mogel dati kulturi svojih pripadnikov posebno značilnost, je potrebno, da more ohraniti svoje podedovano jezikovno ozemlje nedotaknjeno. Kajti če v nasprotju s tem pride do mešanja jezikovnih skupin, tako da se na prvotno enotnih jezikovnih področjih ustvarjajo naselbine pripadnikov drugega jezika in da nastajajo na obeh straneh jezikovne meje široka dvojezična področja, potem jezikovne skupine izgubljajo podlago svojega samobitnega kulturnega življenja.

Medsebojno razmerje jezikovnih skupin (v Švici) počiva na nenapisanem, toda nedotakljivem dogovoru, da vsakemu jeziku ostane njegovo ozemlje ohranjeno, da se nobeno jezikovno ozemlje noče širiti na račun drugega, da je vsak jezik na svojem podedovanem ozemlju varen pred osvajanjem.

Velika jezikovna skupina lahko razvija veliko intenzivnejše kulturno življenje kot pa majhna; to ji omogoča, da ob relativno enakem deležu tujejezičnega prebivalstva razvija večjo asimilacijsko moč kot pa v splošnem majhna jezikovna skupina.

Priseljevanje z drugih jezikovnih področij je pglavitna nevarnost, ki ogroža ohranitev jezikovnega statusa quo in s tem nacionalnih jezikov sploh.

Jamstvo za obstanek nacionalnih jezikov je kantonalna jezikovna suverenost. Kantoni niso ravnodušni nasproti zgodovinski jezikovni sestavi dežele. Nasprotno: varujejo jezikovno posebnost svojega ozemlja in so s tem porok obstanka nacionalnih jezikov sploh.

Od Hegnauerja tudi zvemo, da prav zato v Švici ni neke splošne trojezičnosti. V vsakem švicarskem kantonu je priznan le *en* jezik; jezik dotičnega kantona. V kantonu Ticino je uradni jezik izključno in samo italijanski. Uradno dopisovanje iz tega kantona s centralno vlado je le italijansko in dobiva odgovore le v italijanščini. Enako je za kantone nemške oz. francoske narodnosti. Če bi ne bilo tako, bi bil kanton Ticino že davno preplavljen od Švicarjev nemške narodnosti, ki so v tej državi v absolutni večini. Taka ureditev je potrebna, ker so v Švici že davna spoznali, da je prostor, ambient prvi pogoj za ohranitev narodnostnih skupnosti.

Kako je pa pri nas? Če se Slovenec naseli v drugih italijanskih pokrajinah (in teh primerov je mnogo preveč), je matematično sigurno, da se bo v Milanu ali Genovi prej ali slej asimiliriral. Še več: praktično

je že asimiliran v trenutku, ko se za stalno naseli zunaj svojega etničnega ozemlja. Saj uporablja svojo materinščino le doma; ne v službi, ne na ulici, ne v restavraciji ne v gledališču. Kot kulturni konsument je že vključen v tuj kulturni ambient. Če se pa pripadnik italijanskega naroda naseli v slovenski vasi, se ne bo asimiliral in ne bo za italijanski narod izgubljen. Zato sem že enkrat trdil, da je čisto formalna enakopravnost za manjšino pogubna. Sicer pa v navedenem primeru še ne moremo govoriti niti o formalni enakopravnosti, ker prav lahko verjameмо, da mladi slovenski zakonci ne bodo v Milanu nikoli dobili za svojega otroka slovenskega otroškega vrtca ali osnovno šolo. Italijanski otrok v slovenski vasi pa jo bo dobil!

Švedska in Finska vlada sta tudi razumeli važnost prostora. Zato je Finska dala Švedski zagotovila, da ne bo dovolila neseljevanja Fincev na otokih Aaland, ki so naseljeni s Švedi, a pod finsko suverenostjo.

Vidimo torej, da so narodi in vlade, ki so narodnostni problem res hoteli rešiti, razumeli pomen teritorija in ambienta. Upal bi se celo trditi, da je prostor važnejši od vseh šolskih vprašanj, jezika na sodiščih in uradih, napisov itd. Zakaj so se beneški Slovenci obdržali? Zato, ker so v svojih dolinah in bregovih celih sto let živeli *sami*. Kljub tujim šolam, tujim uradnikom so imeli svoj prostor, svoj ambient. Na svojem ozemlju so bili sami, ker ni bilo pripadnikov italijanske večine, ki bi jih mikalo v zapuščene hribe.

Pri današnjemu stanju neinformiranosti in brezbriznosti italijanskih vodilnih osebnosti vseh strank brez izjeme, ni prav nobenega upanja, da bi mogli mi uživati uspešno narodno zaščito švicarskega tipa. Tudi nočem trditi, da bi se morali v vsem zgledovati po švicarskem primeru. Vendar ostane tudi za nas nujnost prostora življenjsko važna. Edino nadomestilo za švicarsko učinkovito varnost bi imeli v ambientu, delovnem mestu, društvu, organizaciji in družabnosti, ki bi nadomeščala geografski, krajevni, izključno slovenski prostor.

In prav ambient nam italijanske delavske stranke, hote ali nehote, vede ali nevede, kratijo in omejujejo. V delavskih sindikatih, v katerih so včlanjeni tudi slovenski delavci, slovenski jezik ni uradni jezik. Pri povorkah v zvezi s sindikalnimi spori ni nikoli slovenskega napisa ali transparenta. Če človek gleda in posluša te povorke, dobi vtis, da v Trstu ni slovenskih delavcev. Pač pa so slovenski transparenti pri političnih manifestacijah za mir, Vietnam, proti atomski bombi in podobno. Verjetno so tudi delavci že prepričani, da je bolje, da pri sindikalnih manifestacijah ne kažejo svojega nacionalnega porekla, da bi s tem italijanskim delodajalcem ne dajali razlog več za njihov odpor. Z drugimi besedami: slovenski delavec naj ne razkazuje svoje narodnosti, da bo prej dosegel svoje pravice!

V poročilu o prvomajskih manifestacijah v Trstu poroča Primorski dnevnik dne 3. maja 1969: »Vsi napisi v povorki so bili v italijanščini razen enega bornega slovenskega napisa, ki se je glasil: Zahtevamo dostojne pokojnine! in ki je bil prevod enakega gesla v italijanščini in ki ga je nosil neki upokojeni delavec.«

Primorski dnevnik ne dodaja nobenega komentarja. Najbrž zato, da ne bi kvaril delavske enotnosti!

KPI stoji tudi na stališču, da Slovencem niso potrebne specifično slovenske gospodarske organizacije kot so Kmečka zveza in Slovensko gospodarsko združenje. Čeprav se KPI zavzema za slovenske interese v vseh izvoljenih organih, v agitaciji in propagandi, vendar vprašanje naše manjšine prevečkrat instrumentalizira. To se pravi, da naša nerešena vprašanja izkorišča za borbo proti drugim političnim silam. V čisto slovenske vasi, samo slovenskim poslušalcem pošiljajo te stranke govornike, ki slovenščine sploh ne poznajo. Res čudno pojmovanje internacionalizma, da se do danes noben voditelj lokalnih italijanskih delavskih strank ni spomnil, da bi bilo koristno poznati jezik svojih volivcev. Kar je Regent ugotovil v primeru Frausina, velja še danes. V povojnih letih je bilo v KPI tudi nekaj slovenskih izobražencev. Drug za drugim so izstopili ali bili izključeni radi »nacionalizma«. Ostali so le redki, ki nimajo druge izbire.

Malo je verjetno, da bodo tržaški konservativni in šovinistični krogi resno jemali vse resolucije in izjave, ki jih postavljajo delavske stranke, ko pa je splošno znano, da te stranke v lastnem okviru ne upoštevajo slovenskega jezika in da pravzaprav delajo enake grehe, kot jih očitajo oblastem in državnemu aparatu. Celó predsednik Slovenske kulturno gospodarske zveze, ki sicer zagovarja vključevanje v italijanske delavske stranke, je v svojem poročilu na zasedanju SKGZ dne 15. decembra 1968 priznal:

Cepitev naprednih sil na Tržaškem z ustanovitvijo Slovenske levice je sicer znak krize v delavskem gibanju, toda je utvara, da bo ta korak krizo rešil. Slabosti v delavskih strankah, kjer pozitivna načelna stališča do slovenske manjšine ne zadobijo vedno ustrezajočih oblik in posegov (podčrtal jaz) je treba premagovati v strankah samih.

Zelo obzirno povedano, da nekaj ni v redu. Če pa nekaj takega izjavi nekdo, ki sicer še vedno zagovarja vključevanje v te stranke, potem to že precej pomeni!

Po vsem navedenem lahko rečemo, da ima Fontan prav, ko pravi: »Sile levice, ki so jim na žalost zastirali poglede razredni problemi, se študija narodnostnih problemov dolgo časa niso lotile.«

Za razmere v Italiji in po zapadnih deželah lahko rečemo, da se jih tudi sedaj še niso lotile. V socialističnih državah pa so v zadnjih časih razmere prisilile, da so o tem začeli razpravljati. Če so pa v socialističnih državah šele začeli razmišljati, kako more naša manjšina zaupno poveriti svojo usodo strankam, četudi delavskim, na zahodu, ki o tem niso začele niti razmišljati in ki so morda še vedno mnenja, da se bodo ta vprašanja v socializmu avtomatično reševala? Ne glede na to, da lahko upravičeno dvomimo v tak avtomatizem, je obenem res, da pri nas tega socializma še ni in ga v doglednem času tudi ne bo.

Neki star slovenski pregovor pravi: siti lačnemu ne verjame. Saj niti ne moremo pričakovati, da bo pripadnik večinskega naroda, (Lenin je rabil izraz »socialisti gospodujočih narodov«), čeprav delavski voditelj, z vso zavzetostjo deloval za pravice manjšine, saj ne more razumeti njenih skrbi in bojazni, ker sam ni nacionalno ogrožen.

PRIHODNOST NARODOV

NARODI POD KOMUNIZMOM

Poglavje, ki sledi, je vzeto iz knjige »Internacionalizem ali rusifikacija?«, katere avtor je Ivan Džuba, ukrajinski komunist in lojalen sovjetski državljani iz Kijeva. Knjiga, katero bo treba čimprej prevedsti v slovenščino, je skrbno dokumentirana študija sovjetske politike do narodnosti, v prvi vrsti v njeni aplikaciji na Ukrajino, največjo narodno sovjetsko republiko. Ivan Džuba se je rodil 1931. leta v neki vasi v Donbasu, je znanstveni sodelavec Inštituta za literaturo Akademije znanosti ukrajinske socialistične sovjetske republike ter član zveze pisateljev; udejestvuje se kot literarni kritik od leta 1950 in uživa velik ugled med mlajšo generacijo.

Knjiga je bila napisana 1965. leta, obsoja stalinsko in sedanjše obravnavanje nacionalnega vprašanja v ZSSR in zahteva povratek k Leninovim koncepcijam.

Izbrali smo poglavje, ki govori o Leninu zato, ker v njem avtor pobija prav tako sovjetsko teorijo o »zbliževanju« ljudstev, kakršno zagovarja v svojih spisih Edvard Kardelj in v kakršni v šolah Slovenije vzgajajo slovensko mladino.

Naše praktično zadržanje do določenega socialnega pojava ali pa do socialne blaginje je bistveno odvisno od tega, kako gledamo na njuno bodočo usodo. Če bolj ali manj uradno obvestimo hišnega lastnika, da mu bodo takoj ali pa v bližnji prihodnosti porušili do tal hišo in spremenili njegov vrt v stavbno parcelo za druge zgradbe, ni verjetno, da bi začel popravljati hišo in obdelovati vrt; in še manj je verjetno, da bi prijatelji in znanci navdušeno pozdravili takšno namero. V takih okoliščinah bi se razvila nekaka »psihologija lastnikov počitniških hišic«, podobna tisti, ki jo je bil opisal v svojem času Maksim Gorki.

Nekaj podobnega se dogaja med nami, kadar gre za narodnost. V ogromni večini prebivalstva prevladuje mnenje, da je naslednja in mogoče celo takojšnja naloga komunistov ustvariti breznarodnostno družbo, »amalgamacijo narodov«, in da so zaradi tega jeziki narodov in njihove kulture nekaj umirajočega, zaostalega, drugovrstnega in celo reakcionarnega, vsekakor pa nekaj sumljivega in usmiljenja vrednega.

Odkod izvira to čudno gledanje in zakaj se to ima za »marksistično«? Čemu se to povezuje s komunistično idejo? Vsekakor nimajo

takšni pogledi nič skupnega z marksizmom in komunizmom in so prav njuno nasprotje.

Marx je vedno smešil to vrsto sumljivega političnega spletkarstva ali nevednosti. Tako je na primer, ko je poročal Engelsu o zasedanju 'Internacionalnega sveta', sarkastično zapisal:

»...Predstavniki Mlade Francije (ki niso delavci) so prišli na dan s trditvijo, da so vse narodnosti in celo narodi »zastareli predsodki«... Vsekakor je vsakdo, ki obremenjuje »socialno« vprašanje s prazno-verjem starega sveta reakcionar. Angleži so se od srca nasmejali, ko sem začel svoj govor z besedami, da so nam naš prijatelj Lafargue in drugi, ki so odpravili narodnosti, nagovorili v francoščini... Tudi sem izrazil mnenje, da je s tem, ko je zanikal narodnosti, ne da bi se tega zavedal, mislil vsaj na videz na njihovo vtopitev v vzornico — francosko nacijo... (1)

Marx se je norčeval iz takega shematičnega prikazovanja in ga je imenoval 'Proudhoniziran stirnerizem' ter razkril njegovo imperialistično bistvo. Toda tisti, ki dandanašnji pridigajo podobne nauke — t. j. vtopitev mnogih narodov v vzornico — rusko nacijo — imenujejo to ...marksizem in komunizem. Kakšen žalosten in nesmiseln paradoks! Rekli boste, da dandanašnji nihče več ne pridiga »o absorbiranju narodov« — ampak le o njihovem zbliževanju in amalgamiranju. Tisk to res uradno imenuje 'zbliževanje' in 'amalgamiranje' narodov. Toda če bi se vprašali, kako si 99 odstotkov ljudi tolmači takšno 'zbliževanje', bi videli, da je to zanje pravzaprav »vtapljanje«. Celotne številke zadnjega ljudskega štetja zelo jasno o tem govorijo. Leta 1914 je Lenin zapisal naslednje:

V Rusiji celo po uradnih, to je očitno pretiranih statistikah, ki so jih ponaredili, da bi ustrezale vladnim načrtom, Velikorusi ne predstavljajo nič več kot 43 odstotkov celokupnega prebivalstva v državi. Velikorusi predstavljajo v Rusiji manj kot polovico prebivalstva... 'Podložni narodi' v Rusiji predstavljajo 57 odstotkov prebivalstva, to je večino, skoro tri petine, po vsej verjetnosti pa dejansko več kot tri petine. (2)

Velikorusov je zdaj, v 49. letu sovjetske oblasti, po uradnih podatkih, znatno več od polovice prebivalstva, in če dodamo še rusificirane Ruse (v popisu prebivalstva so jih uradno vpisali kot ljudi, ki smatrajo ruščino kot svoj materin jezik), bo pa njihovo število precej višje. Relativno število Ukrajincev in drugih narodnosti je temu ustrezno upadlo. Kje tiči vzrok za tako nenadno spremembo v odstotkih? Ali je mar to posledica normalnega sožitja med narodi? Zlepa ne bi mogli tega imeti za uspeh, kako znajo komunisti izgrajevati narode; ako bi se to tikalo kakega popolnoma izoblikovanega naroda na svetu, bi bili njegovi komunisti prav gotovo drugačnega mišljenja. Poiskati bi morali podobne pojave v popolnoma drugačnem nekomunističnem obdobju in na območju zgodovine. A to bi le težko spravili v zvezo z 'leninistično narodnostno politiko'. Znano je, da je opisoval Lenin podobne pojave z izrazi kot 'velikoruski imperializem' in 'ruski šovinizem velesile'. Niti ena sama listina RSDDP(b) (Ruske socialdemokratske delavske partije [boljševikov]) ni odobrvala asimilacije narodov, zlasti ne, da bi veliki narod asimilirali majhne narode, in sploh

ni bilo govora o tem, da bi bila nujna naloga proletarskega gibanja, da spoji narode. Toda, odkod se je vendar vzel sedanji nazor, ki stalno in kar avtomatično povezuje pojem revolucionarnega proletarskega gibanja in izgraditve bodoče komunistične družbe s pojmom 'amalgamiranja narodov' in 'breznarodnosti' (konkretno to povedano, s pojmom asimilacije)? Očitno ni to teorija znanstvenega komunizma.

Ko govorijo dokumenti RSDD o »amalgamiranju delavcev vseh narodov«, mislijo, in sicer zelo jasno, na organizacijsko združenje v enotnih razrednih organizacijah za skupen revolucionaren boj. »Interesi delavskega razreda terjajo amalgamacijo delavcev vseh narodnosti določene države v enotnih proletarskih organizacijah, političnih, poklicnih, združno-vzgojnih itn., in sicer tako, da je zajamčena polna enakopravnost vseh narodov in jezikov.« Sovjetska oblast pa je, kar se tiče narodov samih, nedvoumno izjavila, da je njena naloga pospeševati njihov vsestranski razvoj, še posebno pa razvoj tistih narodov, ki so bili poprej zatirani brez slehernih pravic. Na 10. partijskem kongresu so v skupnem poročilu o narodnostnem vprašanju predlagali: »Sovjetska oblast, komunistična partija, mora postati najvišji dejavnik v narodno-kulturnem razvoju delovnih množic zatiranih narodov.«

Misel o asimiliranju narodov, vizija o prihodnji breznarodni družbi ni misel znanstvenega komunizma, ampak tisto, kar sta Marx in Engels imenovala '*kasarniški komunizem*'. Te ideje se držijo tudi revizionisti, socialdemokrati in pa Druga internacionala. Posebno Kautsky se je zanjo zavzemal. Kot ostanek kautskizma je ta ideja pronicala ob začetku tega stoletja v komunistično gibanje, pa so jo kmalu opustili, potem ko so jo Lenin in drugi komunisti raztrgali na kosce.

Često lahko slišite ljudi, kako citirajo Lenina, da sploh ni obsojal te ideje, ampak nasprotno, da je pozdravljal asimiliranje narodov. Toda takšni ljudje grobo pačijo leninistični duh. Prvič: Lenin predvsem ni bil za asimilacijo, pač pa se je zavzemal za politično združenje proletarcev vseh dežel, in je v tej zvezi odbijal nasprotovanje združenju, ki je nastajalo iz strahu pred asimiliranjem.

Drugič: nas skrbi splošna asimilacija na vseh področjih, ki jo namerno in sistematično izvaja država, in takšna umetna asimilacija se je Leninu zdela zmerom zločinska. Samo poskušajte si predstavljati, da bi se sploh zabeležila takšna načrtna namera v partijskih dokumentih Leninove dobe. In končno tretjič: le v Leninovih predrevolucijskih dokumentih se ne obsoja asimilacija v tem smislu in v tej zvezi, kot razpravljamo o njej (da *ni obsojal* asimilacije); toda po revoluciji, ko se je praktično lotil naloge, da izgradi nacijo, je Lenin bistveno spremenil smer svojih izjav in *ni niti z besedico* več omenil koristi, ki naj bi jo prinašala kakršnakoli asimilacija, ampak se je vrgel z vsemi svojimi močmi v borbo proti rusifikaciji, proti velikoruskemu šovinizmu in proti ideologiji velike sile, to se pravi dejansko proti asimilacionizmu. To je pač popolnoma razumljivo: v praksi so narodna gibanja in izgrajevanje narodov pokazala, da ima komunizem korist od kar največjega razvoja narodov, ne pa od njihovega utesnjevanja in asimilacije; kadarkoli bi se politika vladajočega naroda v večnarodnostni državi z imperialistično preteklostjo spuščala v asimilacijo, bi to povzročilo celo vrsto krivic proti narodnostim v državi, a

HOM JECH SINTO...

Hom jech Sinto
givava Sinto
dren i laida
manghe cocro,
piava i licta
fon u kam.
An u suni...
chedana u rose
an sachi garta.
Crava tiche krona
mar pirni
mit u cele sterni
fon u bolaben
mit sterni sonacangre
cai glanzena an u himlo.
Dunkel giben
cana cocro hal
mit i tuga
dren i romani zela.
Rovela mur Gj
klofrela mir u ziro
u frai giben.
J traura pagrela
mur Gy
saprena u treni
rovena mar jaca...
Mit u treni
diom pré pu figli
fon jech schwalma:
Denman mur frai,
giben munchen ti merap
tel jech tana
ah jech Sinto.

Pesem je v ciganskem jeziku rđmani cip in sicer v narečju južnotirolskih Sintov. Temu jeziku pa na žalost grozi, da bo v kratkem izumrl, ne da bi bil prej dovolj raziskan in zabeležen. V Italiji je sicer nekaj posebnih šol za Cigane (šole »Lacio Drom«), vendar učitelji ne poznajo materinega jezika učencev in uporabljajo zato pri pouku samo italijanščino. Problem ciganskega jezika in njegove zaščite je obravnaval tudi AIDCLM v svoji italijanski sekciji na zasedanju dne 5. maja 1968 v Ljetzan/Giazza pri Veroni. O tem podrobneje piše revija »Lacio Drom« (Dobra pot), ki jo izdaja »Center za raziskavo Ciganov« na padovanski univerzi.

CIGAN SEM...

Cigan sem
ki živi zaprt
in golta senco
samote —
ki pije luč
upanja.
V sanjah samo...
vrtnice nabiram
v vseh vrtovih.
Venčam glavo
svoje ljube
z vsemi zvezdami
noči,
z zlatimi zvezdami,
ki bleščijo z neba.
Živim v temi
samote
s trzajočo
dušo nomada.
Moje srce
bije v utripu
zgubljene prostosti.
Žalost mi reže srce,
prekriva oči
s solzami...
S solzami
sem napisal na krila
lastavice:
Vrnite mi prostost,
dajte da umrem
kot Cigan,
pod borovcem.

Avtor te pesmi je Cigan Vittorio Mayer Pasquale (Spatzo je njegovo sintsko ime), ki je zdaj zaprt v zaporih v Noto pri Sirakuzi. On je, kolikor mi je znano, edini v Italiji, ki piše pesmi v sintščini. Njegov tovariš iz zaporov je »Joška«, Michele Fontana, sicilski Sint, ki piše pesmi in novele v italijanščini, prevaja pa tudi iz sintščine Spatzovo poezijo. Po njegovem italijanskem prevodu je tudi pričujoči slovenski.

(G. B. - prevedel M. K.)

na novo bi se porodili v novih oblikah stari imperialistični odnošaji znotraj države, kar bi zelo škodovalo komunistični stvari in svobodi po vsem svetu. Prav temu se je Lenin upiral.

Zaradi tega ni Lenin l. 1914 izustil niti ene besedice v prid kakršnekoli asimilacije; zategadelj ni rekel niti besedice o tem, da bi bila asimilacija zaželena v sovjetski deželi; nasprotno je prav zaradi tega v zadnjih letih svojega življenja sprožil najsilovitejši boj proti velikoruskemu šovinizmu in proti ideologiji velikih sil, saj je njihovo bistvo asimilacionizem.

V spomenici na 16. kongres KPSZ(B) se ni po naključju postavilo internacionalistično stališče Lenina proti social-asimilacijskemu stališču Kautskega.

...Lenin ni nikdar rekel, da morajo narodne razlike izginiti in da se morajo narodni jeziki stopiti v skupnem jeziku znotraj mej *posamezne države* pred svetovno zmago socializma. Pač pa je Lenin rekel nekaj, kar je bilo nasprotno temu, namreč, da bodo 'narodne in državne razlike med ljudstvi in deželami... obstajale še zelo dolgo časa, celo potem, ko bo upostavljena svetovna diktatura proletariata'. (Zvezek XVII, str. 178).

Kako se more kdorkoli sklicevati na Lenina in pozabiti na to njegovo temeljno izjavo?

Res trdi g. Kautsky, bivši marksist in zdaj renegat, nekaj, kar je prav nasprotno od tistega, kar Lenin uči. On trdi, kljub Leninu, da bi bila zmaga proletarske revolucije v zvezni avstro-nemški državi sredi preteklega stoletja pripeljala do izoblikovanja enega skupnega nemškega jezika in do ponemčenja Čehov, ker bi bila že sama sila neomejenih medsebojnih stikov, že sama sila moderne kulture, katere nosilci so bili Nemci, spreobrnila brez vsake nasilne germanizacije v Nemce zaostale češke malomeščane, kmete in proletarce, ki nimajo kaj dobiti od svoje propadajoče narodnosti. (Glej predgovor k nemški izdaji Revolucija in protirevolucija). (3)

Kajpada je taka 'zamisel' v polnem soglasju s Kautskega socialšovinizmom. Toda, ali mar more takšno protimarksistično čenčanje predrznega socialšovinističnega Nemca imeti sploh kak pozitiven pomen za nas marksiste, ki želimo ostati dosledni internacionalisti. (4)

Tako je Stalin kritiziral šovinizem, kadar je bil ta šovinizem nemški.

Toda, kakor dobro vemo, je znal Stalin lepo govoriti, delal je pa prav nasprotno. V njegovem času so začeli in v dobi Hruščeva so še bolj razvili v narodnostnih zadevah politično prakso, ki je bolj ustrezala zamisli Kautskega, čeprav so jo skrivali pod plašč 'leninistične' frazeologije. A zdaj smo pozabili na 'temeljno Leninovo izjavo', da bodo narodnosti in narodni jeziki obstajali 'še zelo dolgo časa, celo potem, ko bo upostavljena svetovna diktatura proletariata', in smo si postavili za nalogo amalgamiranje narodov. (Dejstva se ne menjajo, če uporabljamo včasih namesto amalgamiranje kakšno drugo obliko, kot na primer 'še tesnejše zblíževanje': praktično to zmerom pomeni, da so absorbirani drugi narodi po ruski naciji in ne narobe; naj nam kdo pove, na kak način se ruska nacija približuje npr. armenskemu ali estonskemu narodu. Pravzaprav si že postavljamo za nalogo amalga-

miranje narodov znotraj ene same države, in že zdaj, dolgo pred svetovno zmago socializma in dolgo pred zmago komunizma prav v isti posamezni deželi.

Mimo drugih neizogibnih negativnih posledic pa to zanesljivo povzroča globoko zamera, razočaranje in nezadovoljstvo med narodi, ki so dejansko obsojeni, da počasi izginejo, da se skrčijo na skupen imenovalec, ki ga predstavlja druga, — 'vodilna' nacija. Obstaja velikanška politična in psihološka razlika med splošnim združevanjem ljudstva vsega človeštva v 'univerzalno človečanstvo', to je med asimilacijo narodov na *vesoljni človečanski* osnovi, in pa asimilacijo kakega naroda po drugem, absorbiranjem raznih narodnosti po enem narodu, asimiliranjem več narodov na osnovi ene *same narodne kulture*.

Prvo si še lahko predstavljamo kot plodonosno perspektivo in kot pozitivni dejavnik, kot napredek (čeprav mnogi odlični misleci, med njimi tudi marksisti, sodijo, da bi bilo celo to velik korak nazaj za človeštvo; to dobro pretreseno misel je v svojem času Potebnyna na kratko izrazil takole: »Četudi bi bilo poenotenje človeštva glede na jezik in narodnost splošno vzeto mogoče, bi to bilo propad človeške misli kot na primer, če bi zamenjali več naših čutov e enim samim.«). Na splošno vzeto je zahteva po prihodnjem 'neizogibnem' amalgamiranju narodov zelo sporen, znanstveno nedokazan pojem, pa bi 'marksisti' morali slediti Marxovemu zgledu: ta je namreč prepustil take probleme v presojo prihodnjim rodovom, če ni bilo nobene zgodovinske izkušnje, da bi jih mogli na njeni osnovi reševati.

Kar se pa tiče druge vrste asimilacije na podlagi ene same narodne kulture ali na kak drug način, razen na osnovi univerzalne kulture, je ta istovetna s kolonializmom, zato ker že vnaprej oropa druge narode bistvenega pogoja enakopravnosti — pravice do enakega prispevanja k univerzalni kulturi, in jih še obsoja na kulturno odvisnost z vsemi njenimi posledicami za psihološko bistvo posameznikov, ki pripadajo temu narodu, in za njihov položaj v družbi, ki bo iz teh posledic izviral.

»Asimilacijo« prve vrste ne moremo — strogo vzeto — imenovati asimilacijo, temveč raje univerzalno združitev človeštva; v tem primeru ne bodo delali krivice nobenemu narodu, saj bodo vsi enako dobili ali zgubili. Asimilacija druge vrste je prava asimilacija, to je neizogibno težka zgodovinska krivica za asimilirane narode in pušča neizbrisne sledove zagrenjenosti v njih. Toda tudi narodu, ki asimilira druge, ne prinaša to nič dobrega, temveč le škodo, ker dovede postopoma do razkroja njegove lastne kulture in še ga teži to, da je storil nekomu krivico, pa čeprav nezavedno. Nikoli še ni in tudi nikoli ne bo to postalo zdrav temelj za prijateljstvo med narodi, saj jih lahko le razdvaja in povzroča med njimi nezaupanje in sovraštvo.

Zato je Maksim Gorki zapisal:

Vsako pleme je izvir neštetih možnosti, ki bogatijo življenje z duhovno energijo. Zato je neizogibno potrebno za hitrejšo rast svetovne kulture, da se ta energija normalno razvija, da doteka v življenje za našo srečo in veselje v pogojih največje svobode. Demokracija more priznati le eno vrsto asimilacije kot zakonito in naravno, asimilacijo na osnovi univerzalne kulture... (5)

Namesto tega pa zdaj, na vso moč, vsiljujejo protimarksistično in protisocialistično 'teorijo', ki pravi, da se v Sovjetski zvezi oblikuje namesto več narodov in ljudstev ena sama 'sovjetska nacija' (!), eno samo 'sovjetsko ljudstvo', in sicer ne v smislu celotnega seštevka vseh sovjetskih ljudstev in narodov, ne kot kolektiven pojem, ampak kot nekakšna domnevna mononacionalna ali breznacionalna sinteza, ki ni obstajala, recimo, v 1920 ali 1930 letih, ter se šele zdaj oblikuje. Ta 'teorija' je preplavila politiko, propagando, tisk in vzgojo. Kar pa zadeva kulturo, je ves naš tisk poln fraz o tem, kako se celo zdaj razvija domnevna 'internacionalna kultura' med nami. («V baltskih deželah, kot povsod drugod v naši državi, se razvija internacionalna kultura, skupna vsem sovjetskim narodom») (6)

To je vsekakor nesmiselno, ne le z vidika marksizma, ampak tudi z gledišča osnovne terminologije: zakaj samo tisto, kar je značilno za vse narode ali pa pripada vsem narodom ali celotnemu človeštvu, lahko imenujemo internacionalno. Tako in samo tako je Lenin razumel ta pojem, ko je govoril o internacionalni kulturi demokracije, o mednarodni kulturi, interesih itn. proletariata.

Smisel, ki ga dandanašnji dajemo med seboj temu zmedenemu pojmu, kakor tudi 'teoriji o eni sovjetski naciji' (ne glede na to, kako jo formuliramo) ali enem 'sovjetskem ljudstvu', in sicer ne v pomenu skupnosti narodov, ampak istovetnosti, imata namen dokazati in 'teoretično' opravičiti široko razpređen proces rusifikacije. Namerno pospeševanje in »kataliza' tega razvoja bosta povzročila velikansko, nepreračunljivo in nepovračljivo škodo univerzalni kulturi in celokupnemu duhovnemu življenju komunističnega sveta.

Temu lahko še dodamo vprašanje naše zelo razširjene prakse, da negativno ocenjujemo narodnosti in vse, kar je narodnega. Prilastek 'narodnen' trmasto uporabljajo samo za takšne predmete kot so 'ostanki' (ki jih je treba izkoreniniti), 'prepreke' (ki jih je treba zlomiti), 'pristranost' (ki jo je treba premagati), itn. itn., medtem ko hkrati omalovažujejo pozitiven smisel pojma 'narodnen', ga nočejo opaziti in se mu na vse načine izmikajo. Če to ni pristranost! Seveda tako ravnanje ne zbuja razumevanja za obsežno zgodovinsko, kulturno in duhovno vsebino, za veliko pozitivno bogastvo pojma 'narodnost — narodno', spoznanje, ki je navdihovalo velike tvorce človeške zgodovine in kulture, ki je navdihovalo tudi ustanovitelje znanstvenega komunizma in vse resnične marksiste in komuniste.

(Anton Gramsci, eden izmed odličnih komunističnih filozofov, je npr. napisal: »Pojem 'narodnen' je rezultat 'originalne', edinstvene kombinacije (v določenem smislu), ki jo moramo razumeti in pojmovati v tej njeni izvirnosti in edinstvenosti, če jo hočemo obvladati in voditi.« Prav tako je ocenil 'mednarodne zamisli' kot zgrešene in kot 'moderno obliko starega mehanicizma'...) (7) A. V. Junačarski je še pred revolucijo strnjeno povzel marksistično stališče do problema narodnosti in je kritiziral »dosledne kozmopolite, ki mislijo, da bo prihodnost privedla do popolnega poenotenja človeškega rodu, do enega samega skupnega jezika in do ene same skupne kulture. Napisal je, da z marksističnega vidika pripisuje 'velikanski in življenjsko važen kulturni pomen narodnostim' ter je pozdravil tako širok razvoj preporodnega procesa

v neodvisno življenje skoraj pozabljenih, tako rekoč obglavljenih narodnosti... Enotnost je šele takrat temelj lepote in visoke organizacije, kadar njeno gibljivo ogrodje obsega kolikor mogoče bogato raznovrstnost. Narodnostna raznovrstnost, bi rekel, je velika človeška dediščina, ki se bo, kot upamo, ohranila, da nas bo napajala z doslej neznanimi radostmi življenjskega razcveta...

Ko se posebej obračam na ukrajinsko gibanje... moram takoj povedati, da noben narodni preporod, subjektivno povedano, ne vzbuja v meni tako goreče simpatije...

Lahko pričakujemo najbolj razveseljive rezultate od neodvisnega kulturnega razvoja ukrajinskega ljudstva, (8) saj je to nedvomno ena najbolj nadarjenih vej slovanskega drevesa. (9)

Kar se tiče komunizma in prihodnje komunistične družbe je Lunčarski govoril popolnoma jasno in izpovedal pri tem eno izmed osnovnih temeljnih resnic komunizma:

Trikrat se motijo tisti, ki govorijo o 'socialističnem izenačevanju' ali pa o zmagoslavju nekega brezbarvnega kozmopolitizma v primeru proletarske zmage. Ne, nova družba bo sprostila vso neomejeno barvitost in pestrost v naravi slehernega ljudstva v njegovem spontanem razvojnem toku. Uničila bo ubijajočo, mehanistično silo države, zatrla bo *bestialne, kanibalske instinkte, ki izsiljujejo razosebljenje posameznih ljudi in narodov*. In kakor posamezni človek ni nikdar dosegel toliko svobode in izvirnosti, kot jo bo v socialistični prihodnosti, tako niso tudi narodi še nikdar s tolikšno silo in neodvisnostjo povzdignili svoje glasove v zboru vsega človeštva, kot bodo takrat to storili. (10)

Prav za tem bi morali pravi komunisti stremeti. V tem duhu, v duhu komunističnega mednarodnega svetovnega nazora, v duhu razumevanja edinstvene vrednosti slehernega narodnega življenja in njegovih neizčrpnih možnosti, in nikakor ne v duhu prevzetnega, nesmiselnega zanemarjanja teh vrednosti v imenu birokratske 'enoličnosti' in 'vodilne ruske kulture', bi morali vzgajati mladino v naši državi. To in samo to lahko zagotovi resnično prijateljstvo med enakopravnimi narodi, lahko zajamči ohranitev in porast neizmernih narodnih vrednot, ki so na srečo združene v naši zvezi, in zagotovi brezprimerno raznolikost v prihodnjem duhovnem življenju komunističnega sveta.

Toda samo poskusite dandanašnji napisati kaj takega v lastnem imenu, pa bodo založniki to prečrtali kot 'nejasno namigovanje'.

Nasprotna tendenca vodi le k očitni ali prikriti, zavedni ali nezavedni, namerni ali nenamerni grobosti in neukosti o vprašanju narodnosti. Čeravno se tega ne dela odkrito, ampak v obliki brezbriznosti (to je danes v navadi glede tega vprašanja), je to že začetek grobosti, od tega le-ta dobiva moč in se v tem napaja. Brezbriznost je daleč od tega, da bi bila nasprotje otopelega nacionalizma, ona je njegovo drugo naličje in njegov potencialni zaveznik.

Ne mislim, da bi nacionaliste mogli pridobiti z argumentom »Kaj mi pomeni narod? Kaj z njim lahko kupim?« Narod je proizvod tisočerih let razvoja. Stoletja je narodni boj razvnel najbolj goreče strasti. Tisoči so padli v tem boju. Včasih je bil izvor življenja, včasih vzrok smrti velikih revolucij.

Mar sploh morete osvoboditi množice te velike ideologije, če se vprašamo, kakor kak kramar: »Kaj lahko z njim kupim?«? 11)

Edina alternativa nacionalizma (in sicer obeh nacionalizmov: obrambnega nacionalizma majhnih narodov in napadalnega nacionalizma velikih narodov) je v tem, da ga prekvasimo s pravim narodno-internacionalističnim čustvom, da posvetimo vse moči svojemu lastnemu narodu, da ljubimo in spoštujemo druge narode ter da želimo, da bi lasten narod napravil kar največ in z vsemi močmi za okrepitev humanizma. Zato se pravi internacionalist odlikuje z velikim čutom odgovornosti do lastnega naroda, želi po besedah akademika O. Bileckija, da mu pribori 'spričevalo plemenitosti' pred človeštvom.

Najvišja človekova dolžnost je, da pripada človeštvu. Vendar lahko pripadaš človeštvu le po lastnem narodu, po lastnih ljudeh. V celotni zgodovini človeštva lahko najdemo le slučajne izjeme tega splošnega pravila, ki jih potrjujejo sijajna množična gibanja in življenjepisi velikih mož. Kakor smo že rekli, najdemo take posamezne primere takrat, ko posameznik zapusti lasten narod ter se pridruži drugemu, s tem pa koristi obema: svojemu narodu in človeštvu. Vendar je to mogoče le takrat, kadar se je njegov lastni narod že utrdil in niverzalni družini, si zagotovil svoj narodni obstoj in ne trpi preveč, če izgubi nekaj posameznikov. Toda kadar je vaš narod v hudi stiski, kadar sta sam njegov narodni obstoj in prihodnost v nevarnosti, takrat je sramotno, če ga zapustite!

(1) Marx in Engels, Izbr. kores., str. 216-17.

(2) KPSS v resolucijah, I. str. 315. 1. Lenin, Zbr. dela, XX., str. 218-19.

(3) K. Kautsky, predgovor k K. Marx, Revolucija in kontrarevolucija v Nemčiji, Stuttgart, 1896, str. XXI.

(4) XVI. Sjezd VKP(b). *Stenografičeski otčet*, Moskva Leningrad, 1930, str. 54; angleški prevod v J. V. Stalin, Dela, XII., Moskva, 1955, str. 374-5. Vse kar je podčrtano, je Stalin (vključno besede iz citatov Lenina in Kautskyja, Leninov citat izvira iz prve izdaje, N. Lenin (V. Uljanov), *Sobranije sočineniji*, Moskva-Leningrad, 1925; primerjaj njegova Zbrana Dela, XXXI., str. 92.

(5) V. Desnickij (izd.), M. Gorki, *Materiali i issledovaniya*, I. Leningrad, 1934, str. 70-71.

(6) Pravda, 18. april, str. 3 in Literaturnaja Gazeta, 7. januar 1965 str. 3.

(7) A. Gramsci, *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno*, Torino, Torino, 1949, str. 114-15.

(8) Opozorilo: ne od 'internacionalnega' ukrajinskega-ruskega, tatarskega itn, X kulture in ne od 'nadaljnega zblževanja', ampak od 'neodvisnega kulturnega razvoja!'

(9) A. V. Lunačarski, 'I nacionalisme voobšče in ukrajskom dvizenii v častnosti', *Ukrajinskaja žizn*, St. 10, 1912, str. 10-11, 15, 19.

(10) A. V. Lunačarski, *Stat'i o literature*, Moskva, 1957, str. 429.

(11) Marksist Otto Braun, kot ga je citiral Lunačarski v zgoraj navedenem članku 'O nacionalizmu'.

Pesmi iz cikla „Oda morju“

TOŽBE

5

»Alegorijski prividi prepletajo šipek in trnje,«
vzklikajo ribe v morju, penečem ožilju,
skačejo s črno tišino, ki se izgublja pred potopljenimi
pepelnatimi Pompeji, pred gladiatorskimi arenami;
pepelnata voda obliva tisočletje in iz prve zarje
že kapljajo poslednje obledele zvezde;
Tišina valovi na marmornatih ustnicah,
nihče ne vonja nizkih oljk; na gori Oljki
znova rožljajo vojaki in ničesar ne zahtevajo,
ničesar ne objamejo med ribjimi luskinami,
nič jih ne začudi; kajti
čudeži in prividi se vzgibljejo samo v spominjanju,
v pepelni plasti, v trnatih alegorijah;
izdaja je izdala človeške obraze, je izdala, izdala,
ribji obrazi še kričijo
zaradi novih in novih tihih prividov,
ribji obrazi
potapljajo luskinaste gobce v pepel: —
in dolge čete križanih vijugajo slepo
valovanje;
na vseh straneh potujejo brezdomci na vse strani,
z domačo zemljo na ustnicah, z domačo zemljo na vekah...

Magične škarje prerežejo kožo, še v sanjah
potujejo modreci med marmornatimi kipi, potujejo
proti znamenju in luči, sovražijo bogove in molijo
med uročenim spanjem, brat Niklaus von der Flüe
sledi pozabljenim besedam; in jalovo morje
je hipoma skrilo spomenike: »Kje je konec
slepe ulice?«, vzklikajo ribe,
z zlomljenimi hrbtnicami po kamenju in

pijejo toplo deževnico; svetloba
in senca na zidovih! na sivih, umazanih zidovih!
žarnice, prividi, temna telesa!
o, na hladnih ribjih očeh še počivajo oblaki,
daljni, vulkanski oblaki!
V katerem morju je izbruhil vulkan,
v katerih algah so zaživele pepelne praživalice, v
kateri deželi je izumrlo pleme? Kje kalijo
bolna semena na ognju? Da, tukaj vedno in vedno
znova valovi naplavlajo Afrodite in hermafrodite,
da, tukaj bleščijo zrcala na vodi,
da, tukaj riba požira ribo in morski konjički visijo
v zlepljeni prostornini; tisoč živalic
veruje v križane čudeže, v križane čudeže,
jedro in energija odsvitata
v obledelih zvezdah; da, tukaj
vzhajajo griči in gore oljke z mrtvimi semeni,
tukaj se zviije poletno, morsko trnje
preden zacveti z glasom lačnih kobilic;
ampak kipi, mrzli kipi spijo večno spanje med
lavo in sanjami;
na šipkovih trnih so se zablinkale drobne kepice
krvi; tako izjedajo prividi pepel,
spomini se spreminjajo v večno morsko pljuskanje;
ali niso na jalovih tleh vzbrstele
človeške solze? kje je morje, kje spi morje?

8

Srebrni studenci žgolijo s prestrašenimi pticami, s
sončnim zahodom in z otroško pravljico; kava na
mizi in napolnjena pipa, pepelnik, vse stvari
obstajajo v tihožitju; neki daljni spomini,
še vedno oznojeni in dišeči po materinem mleku, po očetovem
nasmehu zasledujejo moj spomin, hitijo, hitijo,
da bi našli pradavna gnezda
med skalami; ali je kdo že začutil, kako trohnijo
njegova imena in lasje? ali je sploh začutil roke,
primrznjene k službeni torbi? čigavo otroštvo nosimo
pod popoldanskim soncem med tujimi naseljenci?
sovražniki ne odpuščajo, ampak vzljubijo
železne strelice in nočno tišino,
potapljajo se v žalne, srebrne studence,
da bi izkopali iz naših ran otroške šale in prezir,
vzljubijo hipoma obglavljeno ljudstvo;
spomnil sem se sokolov med stenami

in spodaj neke slepe uličice, kjer so nosili ljudje
rumene zvezde in odhajali proti nočnim vagonom...
Voščena glasba jih je spremljala, če se ne motim,
večina se je skrila med zlate liste in pripravljeno opravičilo;
takšna je torej resničnost, takšni so podkupljeni sokoli,
prekupčevalci z izdrtim zobnim zlatom in
z narodno zgodovino; nikjer ni več pribežališča, povsod
iščejo jezike in zobovje z baterijami ponoči; mislite,
da smo končali to pričevanje, ki nikdar ne more
skleniti pogodbe z razumom? ali ni krivda hitrih uničevalcev
samo dediščina neke nove blaznosti?
poslednja mučna senca se podpiše na svoje meso
in blodi po prihodnosti
s slepimi očmi; sledim tem korakom, hitim za njimi...

Vsako sumničenje, vsaka domovina, vsak studenec
še obtožuje; celo ptice so ukradli in jim zvezali krila;
da slišimo neko tuje žgolenje; in nihče ne ve, ali gostoli
voda ali srebrni drobiž,
s katerim so podkupili strelne jarke in strelne zidove;
Ptice zobajo z otroških dlani, žejno spreletijo jutranjo zarjo
nad porušenim mestom, nad sežganim mesom,
nekje v čakalnicah in umivalnicah dežujejo spolne bolezni,
mi smo nemočni, mi smo nemočni,
da bi preprečili
dvigovanje strelnih drog in zastav na njih,
mi smo le izdajalci oglasov in obrobljenega otroštva
z zlatimi resicami; strah pred časom je zamrznil
na ribniku in na tenkem ožilju, popoldnevi se nadaljujejo,
trgovci odpirajo izložbe, zgodovinarji pišejo knjige,
ampak nikjer ni videti tistega obupa, tistih solz
na rumenih zvezdah, na rdečih zvezdah; zlomljeni
organizmi prižigajo vžigalice in se potapljajo
v studence, v živo srebro,
nikjer ni dna, nikjer ni dna; v psihiatričnih čakalnicah
čakajo zločinci na obsodbe, nerazumljivi in vendar spokojni,
zaobljubljeni tisočim bodalom in strelom,
ki so jih vzljubili na ukaz; med tisočnimi rokami in glavami
spreletijo sokoli, kljujejo v dlani
in nikomur ne zaželi dober dan, ali kaj podobnega;
in mi vse to trpimo, čeprav ne priznamo več trpljenja
in žejnih, ali lačnih spevov; srečni smo, medtem
ko padajo otroci v polsen v jetniških vagonih, medtem ko
bežijo sokoli po razumskem nebu in po opravičilih;
sledim tem korakom, hitim za njimi...

TRAGEDIJICA NA GROBLJAH

(nadaljevanje)

Groblje so bolne. Okrog grobelj vsak dan gori. Razbili jih bodo, premeleli, razbarantali. Obstal bo drug svet. In v tistem svetu bo treba živeti. Ker mrtvecev je zadosti. Treba bo živeti tu, med novimi prišleci, potuhnjeno ali odkrito, navdušeno ali zagrenjeno življenje. Iskati bo treba žile, odpreti ceste, toda še prej pride na vrsto obračun. Zdaj ali pozneje, obračun pride. Zaradi razpadlih telesc, katerim so bile nastavljene barvaste bombice, zaradi nje, mlade matere, ki je umrla, zadavljena ali bele smrti, kakorkoli, zaradi modrega neba, ki ga ukradejo njegovemu rodu in zaradi prelesti uplenjene zemlje, čeprav nikoli zaradi ljubezni. Ljubezen si bo skoval sam, čeprav zdaj ni čas za ljubezen. Živeti bo treba iz jeze, kljubovanja, sovraštva, je ključalo v njem.

Zakaj zaradi sovraštva?

Iz katerih globin bruha na dan v tebi, Stojan, v tebi, ki si tako kontemplativen in miroljuben človek? Čemu sovraštvo? V katere antene je dregnil prijatelj, ki je odšel?

In vendar se je zasačil pri sovraštvu. Zasačil se je, ko je legel v travo, ko se je pogovarjal, ko je opazoval nebo, zasačil se je v nočeh brez spanja. Nikoli tega ni mogel razumeti, saj nikoli ni sprejemal ljudi, ki so sovražili, zdaj pa se je gnetlo v njem, v njegovi duši. Vstal je in sklenil, da stvari ne obdrži zase, da svoje zagrenjenosti ne bo prenašal v čustvene sfere, ki so nesprejemljive. Vstajal je sredi noči in buljil v zvezdno nebo. Moral bo nehati s sovraštvom, moral bo ljubiti. Kakšna odpoved! Premalo ljubezni je dal ljudem! Nesmiselno se je zarezal. In vendar: treba bo najti njo, ki čaka nanj, ki se ubija z življenjem. In če je ne najde, nekaj ženskega bo kje iztaknil, dandanes, ko gre vse kot po maslu.

Naslednjega dne je službo lahkotno odbrenkal, kolegi so opazili njegovo veselost, pripravljenost za šalo, otroci so ga pogledovali s strahom in so bili pozorni, kakor da bi se jim dotlejš skrival, čakali so, da jim kot polžek pokaže rožičke.

Po pouku se je spravil k svoji madoni. Pa je bila hiša zaprta in kakor je čakal ter postajal: hiša je bila zaprta. Seveda, ženska je že pozabila

nanj, saj se dolgo ni oglasil, niti ni vedela, odkod prihaja. Po njej nikoli ni povpraševal.

Na ulici je srečaval znance. Toda nobene prijateljice prejšnjih let. Tako se je odpravil čez polje v sosedno naselje, k prijatelju na obisk.

Polja pa ni bilo več.

Kjer je bilo polje, se je vračala pomlad. Po prstih. In kamor se je vračala, je našla tam, kjer so dišala polja in klopotali mlini, skalovje in razrita zemeljska bedra. Vselila se je v mahedrave šope trav in tesno grmičje. Od daleč je dihala morje, Stojan pa je stopal med kamni samotni in žalosten, mrk in otožen. Brcnil je kamen, ki se je zakotalil brez haska in odmeva v sušeče se blato. Spet se je rojevalo sovraštvo, da bi tulil, zmerjal in — da, tudi ubijal bi.

Vrela strast je bila tu odsotna. Pa je zaradi strašnosti občutka moral misliti nanjo. Vrela strast, ki je preplavila Stojanovo telo, tistega poletnega dne. Prav tu, med praznimi kamni in bližino neba. Tudi nje ni vilo več z njim. Nemirna, obupana Anita, prijateljica njegovih šolskih dni.

»Ti je všeč mimoza?«

»Všeč mi je. Nageljni, vrtnice, sadno cvetje. Všeč mi je ta trava in morje.«

»So ti všeč tudi moje roke?«

»Da rad jih imam in tebe celo, kakršna si.«

In ker je govoril z zanosom, mu nekako ni verjela.

»Vidiš, meni pa ni všeč nič.«

»Ker je morda vse minljivo?«

»Niti to grmovje ne potke, hiše niti ne cerkve. Nič mi ni všeč, tebi pa vse.«

Biti je moralo res, ker je ves čas vzdihovala, nervozno obračala glavo, prestavljala noge z nestrpnostjo, ki ni bila ničemur podobna.

»Ti si zadovoljen, sit, napit, nadivjan in razdivjan. Meni pa je pusto.«

Tako sta se poslovila. Kakšna je bila Anita, ki ji nič ni bilo všeč? Je slutila, da ji bodo zaplenili polja, zapečatili mladostne sanje in je hotela tudi njemu dati v vednost, da se ne da preslepiti? Zakaj je z njim hodila tako malomarno in malomarno izginila v svet? Zakaj ji očitno ob vsej svečanosti in kristalu dneva nič ni bilo po volji? Nekaj ji je izpilo otroštvo in mladost. Nekaj jo je še pred njim pahnilo v sovraštvo. Kje je zdaj ona, ki ji ni bila všeč ne mimoza ne nebo ne pomlad — nič. Je pa imela željo, da se s tem svetom sprijazni, če se je celo spraševala, kakšen je.

Utapljal se je v misli na Anito, potem na delavko, samo da bi bežal pred občutkom izsiljevanja, iz česar je izviralo sovraštvo. Nas hočejo zares uničiti, ker smo brezkompromisni, neukrotljivi, nepodkupljivi? Kako se drugod branijo pred tem? Kako se branijo zadnji indijanski plemenski rodovi, kako se branijo črnici? Koliko nas je danes takih, ki ne marajo bežati, ki se ne grejo kompromisne, ki nikoli ne marajo nastavljati nobenega lica? Ali bom vedno dovolj trden? Ima kakšen smisel moje sedanje tuhtanje, mar ne bi bilo bolje, da se življenju vdam, ker je že zanaprej z vseh strani zapečaten, da se asimiliramo? In če nas je po vseh desetletnih čistkah malo, koliko nas bo jutri, pojutriš-

njem? Koliko nas bo čez dvajsetletje? Se je Roku zares samo prijateljsko zasmilil, ali je Rok pretuhtal, da od nekod veje drugačen veter? Da, poizvedeti je treba, ker če se bije boj na severu in jugu, kakšni valovi utegnejo zajadrati sem? Zakaj iz izkušnje ve, da je bela vojna najbolj pošastna, da ga bo najbolj prizadela, čeprav je bil po svoje zaščiten pred mukami, s tisto obešenjaško mislijo na grozote, ki so tod divjale, še vedno obešenjaško zaščiten. Toda kaj mu je pomagalo, če svojega rodu ne bo mogel braniti ne s številčnostjo, ki je bila v preteklosti očitna, ne z govorico, ki je vila v preteklosti tudi očitna. Naj začne tako, kakor so začeli na severu? Že misel na žrtve, ki bi brezpogojno padle, mu je naježila lase. In vendar se nikoli ni bal odkritega boja in vsa zadnja leta so bila kot priprava na zadnjo, odločilno bitko, krvavo ali belo, samo da v vseh zadnjih letih brez upa zmage, je kazalo, da poslednja bitka bo zmagovita, le z nekim posebnim fanatizmom je čutil, da bo padel, da ga bodo zmleni. Iz izkušenj je vedel, da bo nekdo moral biti prvi, tarča, na katero bodo letele krogle in pendreki, besede in zmerjanja, diskvalifikacije in usodne zamere. Zavedal se je tudi, da je vsako njegovo vlakno vredno enega nasprotnika, ker je nasprotnike utemeljeno sovražil. Ne, ne bo delal zaradi zgodovine, ne bo delal zaradi idealizma, delal bo iz vere v človeka in iz vere vase. Drugače njegova tla nikoli ne bodo trdna.

Hladne roke so mu zasenčile oči. Dotik je bil božanski, odtajal je ledene skorje, kot bi odtajal pretekla leta samopremagovanja in stiske. Roke so bile domače in dotik je spoznal.

»Zakaj mi nisi povedal, da me boš iskal?«

Zavest je bila razburkana, zadržal je njene roke v svojih in opazil, da so od tistega izsušenega, tolikokrat mišljenega telesa ostale zares samo oči. V njih resda ni bilo malomarnosti Anite, ki ga je razburkala in zmedla, v njih je videl sebe, svojo dušo in svoje strašno sovraštvo. In takrat, ko jo je pogledal s preiskujočim vprašanjem, je spoznal, da se je tudi v njej nabralo mnogo odločilnega, dokončnega upora, vztrajnega in brezkompromisnega. In vendar je rekla:

»Samo da sem te še našla!«

»Kaj pa veš, kakšnega si me našla!«

»Iskal si me in to mi zadostuje, da te najdem.«

»Tisto ni bilo iskanje iz ljubezni, bilo je iskanje v stiski.«

»Je današnji čas tudi zate samo zasilen?«

»Ne, ni zasilen, zelo trdno se držim. To je šele začetek. In hudo mi je, ker se srečava prav zdaj, ko bo moje življenje eno samo tveganje. Ne bo časa za ljubezen, si razumela? Kakor je to romantično in se sliši dokaj arhaično, časa za ljubezen ne bo.«

»Sem te morda vprašala po tem?«

»Bal sem se, da je to tudi zate sama po sebi razumljiva stvar. Zdaj pa sem srečen, ker lahko računam nate. In zapomni si, da bom totalno računal.«

»Tudi brez tebe, tudi če me ne bi vzel več v mar, bi šla v prve vrste, bi šla v tveganje, ker so me v to prisilili. Ne zdaj, še preden sva se srečala. Nobenih kompromisov ne poznam. Nepodkupljiva sem in neukrotljiva.«

«Nehaj, nehaj!«

Bilo je, kakor bi ponavljala njegove misli in njegov boj, samo da je bilo njeno sovražstvo, njeno sovražstvo ženske še bolj čisto in še bolj brezkompromisno. Ni se ga ustrašil, samo zbal se je zanjo, za njeno družino, saj je ta ženska vendar imela otroke.

»Morda ne bo treba, morda se bo vse samo uneslo!« je lagal sebi in njej. Toda ona ga že ni več poslušala.

»Nesmisel! Ne bo se uneslo. Kužni bomo in še vedeli ne bomo, kdaj!«

»Koliko nesmislov! Ki bodo morali bit abstrahirani! Zdaj se bova morala učiti boriti, biti neizprosen in trd, biti stalen, vse znotraj in nič navzven, najhitrejši tiger in najbolj len mrož, biti bova morala presenetljiva, poznati kačje ukane in levjo mogočnost, pičiti leva un udušiti kače, molčati kot globinske ribe in kričati kot bruslač, biti bova morala jamarja, hribolazca, plazilca, vojaka, pijanca, biti bova morala buditelja, agitatorja in govornika, posredovalca in pričevalca, šahista in cross tekača, biti bova morala predvsem jaz in ti do zadnjega diha in izdiha. Sonce naju ne bo več brigalo, ker ga ne bo, poznati bova morala metropole, skrite logarske kočje in zatočišča v dnu morja. In pri vsem tem nikoli ne bova avanturista, nikoli ne bova šlevi. Paziti bova morala, da se nama nikoli ne skrivni niti las. Nikoli ne bova prodajala ne duše ne telesa. Ob vsem tem bova imela, draga moja, mnogo imen, mnogo ukan, tveganje bo tvoja vera in plačilo za strah. Ko se boš sama plazila skozi rove, boš netopir in ko boš tavela v morskem dnu, boš polip, na skalovju in v gozdu boš kragulj in na bregu puščave hijena. V mestu boš izklincevalka in v divjini boš vodonosni kaktus. Te je strah?«

»Ne. Nadaljuj!«

»Naučila se boš skakati z dreves in drvečega vlaka, prehajati meje in zapomni si to, kar je najvažnejše — nikoli si ne smeš skriviti lasu, nikoli te ne sme nihče prepoznati. Pozabi na vse, kar je tvoja preteklost, pozabi na rže v vazah in slike na stenah, pozabi na čakanje, ker ne boš odslej nikoli čakala. Preračunati boš morala hipe in minute, stoletja, tisočletja in dolgost religij, ideologij in strank, razkrojevati boš morala objestnost, cinizem in obvestiti me o vsakem svojem koraku tudi če bom na koncu tečajev. Se bojiš?«

»Če se bojim, Stojan? Ali je to videti?«

»Ne, in tudi se ne sme. Ker če te bodo videli, da te je strah, te prično izseljevati. Zapomni si! Začeli bodo pri tvojih otrocih. Dali jim bodo strupenih gob ali pa jih povozijo, trpinčili jih bodo s strahovanjem, in ti prav dobro veš, kaj to pomeni.«

»Da, vem.«

»Torej si predstavljaš, kaj te čaka? Jaz bom za tabo, kril ti bom hrbet, utiral ti bom pot. Bom pilot in iskalec, stavec in otrok, dajal ti bom znamenja na drevesih in z grmadami na hribih, skalah in cestah, pisal ti bom parole po pločnikih in zidovih, na posekah in v vagonih. Razumeti boš morala šifre in sklepati iz rebusov. Ko pa bom padel, ker bom padel, boš nadaljevala sama. To je trdna pogodba in odslej te ne veže nobena druga več. Saj sem ti rekel, da ti bom kril hrbet.«

Molčala je.

»Kakor hočeš! Ali pa nič. Ali pa se ne bomo za nič domenjali in boš šla svojo pot, kakor se ti ljubi. Zdaj je čas, da se odločiš.«

»Dobro veš, da sem se že odločila.«

»Torej pomisli še premisleke.«

»Jih ni.«

»Vedel sem, da si taka. Da si z vsem preteklim na psu in obenem cela. Takega človeka potrebujem.«

»Je to verovanje, Stojan?«

»Ne, ni verovanje. Niti ne revolucija, niti iskalstvo. Ker so bile vse revolucije in gverile frontalne in spontane, ti pa boš tvegala le sebe. Iskalstva so bila iskalstva, mi pa že tako vemo, kaj hočemo. Verovanje? Verovanje je stara mistična beseda. Hočem ti reči: to, kar te bo vodilo, je v tebi in v meni, je prej podobno sveti jezi, ne, nujnosti odločitve, tveganju človeškega. Ne bova opredeljevala, ne, ne bova. Ker veva, kaj je bilo žrtvovanega. Kakor si puščala ped za pedjo, ploščico za ploščo, meter kvadratni za metrom kvadratnim, tako boš šla naprej, krvava ali bela, sama ali z množico: ped za pedjo, ploščo za ploščo, meter kvadratni za metrom kvadratnim. Konice boš sekala s konicami, bes z besom, moč z močjo, misel z mislijo. Tudi če ne veruješ v zmago, saj nihče tvoje krvi ni veroval v zmago, važno pa je, da se vprašaš, kdaj je zmaga zmagovita, kako in zakaj. O tem si moraš biti na jasnem zaradi nevarnosti. Vodila boš vse sama, ker je nujnost revolte v tebi in ji ne ubežiš, tudi če se zakoplješ v največjo provinco. Zdaj tudi veš, kaj je tvoje življenje, verovanje, revolucija in iskalstvo, kar že hočeš. Ker če boš bežala pred tem, bo šlo za tabo vse in boš razčiščevala tudi takrat, ko še vedela ne boš, da razčiščuješ. Nikar me ne glej s strahom in negotovostjo, ko dobro veš, da niti ne znaš več biti plašljiva in negotova. Vem, bojiš se, da ne boš znala biti več ženska. Toda to ni več važno. Pusti spolnost reli religijam, ker dobro veš, da si vedno ob robu, da puščaš svojo intimno srečo deset minut pred dvanajsto.«

»Vem, da bi brez tvoje ljubezni ne bila taka.«

»Ni časa, da bi premišljevali o tem. Ti nisi tista, ki se boš umaknila v premišljevanje, ko ti bodo preprečili boj za oblast, ker so te že ob pokreklju zaznamovali s pokorščino. Sla je v tebi rasla brez tvojih gospodarjev, anarhično, podzemeljsko in tako si postala moj človek.«

»Stojan! Ne lasti si mojega življenja, saj ne veš, v kakšne blodnje se podajaš! Popolnoma se boš zastrupil, če si ga lastiš.«

»Ne, od njega ni ostalo nič, razen tebe.«

Sklonila je glavo, ker je vedela, da je res.

»Raje reci, da sem ostala anarhična. Čas se je izkristaliziral. Kot bi razklal zemljo na dve polovici. Zdaj vem, da boš ti stal na eni in jaz na drugi, čeprav bova eno in isto. Kako boš nosil orožje?«

Njen glas je vzdrtel in potrudila se je, da je bilo to zadnjič.

»Kdo ti bo obvezoval rane, ko te prestrelijo, kam se boš zatekel, pred zasledovalci, kdo ti bo nosil vode, ko boš žejen v puščavi in kdo ti bo sešil kožuh, ko boš prezebal? V Evropi boš z ihto zaman iskal ljudi. Ko boš za v koš, te vtaknejo v koš.«

»V Aziji me bodo pregazili in v Afriki prekuhali, v Ameriki bom šel na otoke in v Avstraliji me bodo vtaknili v rudnik. Rekel sem ti: ne kaži svojega strahu, ker ga ne smeš in ga ne poznaš.«

»Si kaj videl izkopanine Etruskov, Stojan? Si kdaj bral pesmi plemena Piaroa? Si že slišal za pleme Ualapiti? Si kdaj nosil aluminijasti

prstan Vietnamk? Si se kdaj pogovarjal s cigani? Če si kdaj to storil, se je takrat vselila vate bela bolečina, je ostala v tebi vednost, da je kultura tako prezeblja beseda, tako prašna, zagonetna, dvojna, trojna, stotera. Nobeno premišljanje ni več veljavno, vsaka naša minuta je zamujena, vsak sončni dan in vsaka mesečina razvpita in za vedno minljiva. Pa je vendar z nami in za nas, za našo preteklost za našo sedanost, ker prihodnost...«

»Ker je prihodnost odvisna tudi od tebe! Slišiš, ženska! Tudi od tebe!«

Meje med polji so se izravnale. Iz njih je zvenel molk. Zidovi so se rušili in krehasto valjali na cesto. Zbal se je, da bo molčala še naprej, da bo izginila in je ne bo našel več.

Trte v najbližjem vinogradu so postajale vegaste in zapuščene. Vznesenost in skrivnost dotikov, skrivnostno bobnanje barv, omamni zahod in vrela zemlja je bila daleč. Delavka ob njem je bila mrtvaško bela kot takrat, z zgaranimi rokami in bleščečimi očmi.

»Kaj je z vami, ženske moje zemlje?«

»Tudi patetičen si.«

»Divjate, izgublimate starše, ste varane, zapuščene, v najetih stanovanjih in s tropi otrok in tudi dame v razkošju, diplomirane, toda večno pripravljene za hladno ali divjo ljubezen svojega rodu.«

»Ne najdem opravičila.«

V daljavi za ovinkom je brnel motor. Šum vetra je dregnul v njegovo brnenje in potihnil. Motor je zabrnul še jasneje in drugi val vetra se je vpletel vanj.

»Nekaterim se življenje čudno zaplete. Ne čutim krivde!«

Motor je dosegel v daljavi vrh hriba, toda veter je še vedno zanašal njegovo brenčanje v besede. Veter jima je mršil lase in obleko. Ni bilo več važno, kakšna doba in kakšni prevrati bodo zasenčili preteklost.

OTROCI

Komu se rodijo? Kako jih vzgojimo? Kako jih vzredimo? Kaj vidijo v svetu? Kakšne strahove preživijo? So še vedno plod patriarhalne dru-

Komu se rodijo? Kako jih vzgojimo? Kako jih vzredimo? Kaj vidijo v svetu? kakšne strahove preživijo? So še vedno plod patriarhalne družine? Se vedno v večini? So živalice, zverinice ali angelčki? So zdravi in nedotakljivi? So dolgo otroci? Od koga so odvisni? Verjamejo staršem, učiteljem, ljudem? Kako bo z njimi, če se stoletje podira? Kako bo z njimi, ko bodo prestopili prag običajnih spoznanj in bodo presnavljali svoje dotedanje misli in odkritja? Kako se bodo zvrstile v njihovi zavesti krivde in krivice, obrekovanja in žalitve? Jih bodo preplavili njihovi najlepši ali bodo z rjovečim krikom hlatali po upor in maščevanju? In kaj bo takrat, ko zvedo, da so talci civilizacije, talci za dejanja tistih, ki jih ljubijo? Kaj bo, ko bodo zvedeli, da so bili sredstvo izsiljevanja, izziivanja in trpinčenja? Ker se močna sovraštva in močne ljubezni prenašajo iz roda v rod, se pomnijo stoletja naprej.

Preko polja se je vil dim. Preko pašnikov in preko ceste je zadišalo po ožganem, po svežih travnih šopih, po osmojenem brinju, ognjeni jeziki pa so švigali proti murvam in jih žgali v črnino in sivino.

Klapa se je odpravila med groblje. Bila je vesela, ker so bile fraske in plameni njihovi. Kres je bil že visok in močan, podoben velikemu ognju iz filmov, bil je že požar sveta in groblje so bile ruševine, porušena naselja in propadajoči Rim, kakor je dejal Tomy, ki se je na tovrstne podvige najbolj razumel.

»Ne, podoben je vasi, ki so jo zažgali Nemci!«

»Butec, podoben je amerškemu helikopterju, ki so ga sestrelili Vietnamci.«

»Moral bi imeti patrone, pa bi videl kako se strelja.«

»Ali pa molotovke.«

»Jaz imam smodnik!«

Vsi so prisluhnili. In Tomy se je še bolj razločno pobahal:

»Smodnik imam. Polno burco!«

»Reva! Vzel si žveplo in ga zmešal s peskom.«

»Stavimo! Res imam smodnik!«

»Mulci! Napravimo bombe! Gremo v prepad in poiščemo orožje!«

»Kdo bo poglavar?«

»Dimy!...« so zarjuli soglasno.

»Stražnika bosta vidva!« je poglavar takoj odredil svoje povelje.

»Ti boš moj namestnik, ko grem v kolonijo ali me ne pustijo zdoma.«

»Ti boš imel skladišče. In ti boš špijon.«

Funkcije so bile razdane. Odpravili so se po orožje.

»Jaz sem v prepadu videl mitraljez.«

»Lažeš!«

»Kje?«

»Kdo si upa z mano?«

Poglarvarja in tistega, ki je našel mitraljez, je kar zaneslo proti prepadu. V starem zaklonišču je med vejami in posušenim slakom stal zarjaveli zaklad. Celo poglarvarja je postalo strah.

»Tega nikomur ne izdaj! Gorje tebi, če kaj blekneš! Dobro veš, da nam ga zaplenijo. Tudi klapi ne povej! Tisti, ki je pogumen, bo znal molčati, čvekači so vsi strahopetni!«

» In kaj jim bova rekla?«

»Da ga je že kdo odnesel.«

»Ne bom povedal!« je podložni salutiral komandantu ob odkritju vojne skrivnosti. Zavedal se je tudi, da bo treba besedo držati in v tistem trenutku je postala misel na mitraljez njegov največji zaklad in razkošje.

Bil ni nič drugačen kot ostali njegovi pajdaši, nič drugačen kot njihovi starši v mladih letih. Ko je divjala vojna. In so gmajne gorele. Gorele so hiše, praskalo je po mostovih, v noč je vdiral brnenje letal, vdiral je njihovo otroštvo. Ko so se pozneje, po neki genialni gospodarski politiki potepali po vseh koncih sveta, so legali na tla blizu tujih letališč in gledali lučke kakor takrat. Kot takrat so se vpraševali: kdaj bom

tudi jaz z letalom? Potem so se vračali domov, prijeli za delo in se obregnili ob vse, kar je smrdelo po politiki. Nizali so si vrtilček za vrtilčkom, sadili drevesa in težačili v pristanišču. Ker če za široka pleča nikjer ni dela, v pristanišču ga najdeš. Tam so pljuski in noč, ladje in vreče na ramenih, škripanje jermenja in sipanje žita iz preklanih vreč. Zoglenijo spomini otroštva, zoglenijo prvi mladostni spomini, rojevajo se otroci z debelimi rokami in živimi očmi, vriskajoči, pobirajoč vse poulične kletvice v svoj žep, ki divjaje prehajajo v konsumno družbo in začudeno poslušajo stare fakine, kako razlagajo svojo partizansčino. Čudijo se njihovim shodom, od njih jih odvrta umazanija, pestijo jih boleznj — vodenica, išias, revmatizem; pišejo jim v toplice, jim čistijo avtomobile. Najprej zahtevajo igrače, nove pasove, se upirajo, ko si je treba ostriči kodraste glavice in tudi oni prehajajo, trumoma ali posamič, iz tovarn v pristanišče, iz šole v pristanišče, iz obrti v pristanišče.

Prihajajo topli večeri in plastično nebo, govorice o vojni, govorice o protestih in polagoma, kot v ritmu, prihaja vanje kot glasba nova samozavest. Salonskim komunistom ne verjamejo več, razbirati znajo poštene in brezkrvne politike, pogovori o zasebnem življenju se krhajo, stvarnost jim niza pred oči preteklost, pretekle boje in pretekle žrtve. Nekaj se v deželi premika in odprta meja jih zaprepašča in zaljublja s svojimi odkritji. Zakaj tu se dejansko srečujeta dva svetova. Kot dva zaljubljenca, ki sta bila dolgo vsaksebi ali kot dva kupca, ki si imata izmenjati ogromno hitro kvarljivega blaga in imata od tega srečen ter gotov dobiček. Ostajata pa brezpogojno vsak pri svoji delovni metodiki in govorici, govorita in govorita, toda jezik je dvojen in bolj kot ga hočeta poenotiti, bolj se razkraja v še bolj nerazumljive jezike, besede se drobijo in tako ostaneta vsak zase dobra kupca, idealna ljubimca, nekaj obupno praznega prostora pa je vendarle med njima. Ker to natanko čutita, sta pa drug drugemu potrebna, skleneta, naskrivaj, podzemeljsko, da se bosta približala z vsemi načini, izmenjavala bosta izkušnje do človeškega in nečloveškega, utapljala se bosta in spoznavala drug drugega onkraj pisanih zakonikov in občeveljavnih navad in bo potem vse, kar je uradno, postalo smešno, neznansko smešno. Kdo bo potem pristal na prilagoditev, če ne njihovi potomci, si mislijo. Oni, za katere žrtvujemo vse, saj so vendarle tu prav zato, da se prilagodijo, če jim ustvarjamo pogoje. Toda mladi se predvsem dolgočasijo in iščejo vse po svoje, tostran in onstran, tudi če si vzamejo za ideal Kitajsko ali pa instinktivno vse v stilu »ustvarili bomo novega človeka«. Neukrotljivega in nedotakljivega človeka. Tistega, ki so ga stari pustili v gozdovih, v ilegali in v taboriščih. Najhuje je, da se mora po tej logiki začeti znova z rušenjem, krvavenjem in žrtvami. Hvala lepa, si mislijo veterani, naj gredo v ogenj tisti, ki ga še niso izkusili. Naj le gredo. In dajejo kategorično prav zapeljivcu lepe Lare, kakor so ga videli v Doktorju Živagu: Bomo videli, kako bodo peli pozneje, revolucionarji. Bomo videli, kako se bodo učili graditi, potem, ko bodo vse porušili. Nam bodo tako in tako dali prav, saj smo jim doslej skozi leta utirali pot. Ozmerjani smo itak vseeno. Že zato, ker pišemo, namesto da bi se šli po vojni bitke do kraja. Pravzaprav, ker delamo, da so zrasli v ljudi. Da smo ostali tu, kar nas je ostalo.

BOGDANA HERMAN

POCENI UGODJE

*Pahne te
mrzel zrak
v luknjo z nizkim stropom.
In ko sedeš,
te cinki masti dražijo v nosnice.*

*Tri natarice v zelenem
se gredo simetrijo,
krožniki jim poplesujejo na
vozičkih in
kdajpakdaj se eni od njih
razveže
ortopedski čevelj
(da noge ne zatekajo in
proti podobnim mučnostim je).
Prvi menu je najdražji,
ampak meni je več do tega,
da gledam raznospolno množico.*

*Precej znanih je.
Včasih pride
Milenko z brki in vijoličasto srajco.
Vse juhe so dobre, ampak umetno dobre,
ker je v njih želatina.
So ljudje, ki v veži vedno
pomišljajo,
ali bi šli na desno ali na levo.
Pravzaprav na desni
ni ceneje,
Razen seveda,
če vzameš samo skledico juhe
(in takih je precej).
Jaz na desno ne hodim.
Gnusi se mi,
ko belo oblečena deklica
stresa v veliko vedro
vse, kar ostane na krožnikih.
Ko se tisto vedro pelje mimo,
zaudarja
in vsebina je progasta,
spenjena na vrhu.
Ogaben zvok je,
ko pljuske v godljo
oglodana kost.*

SVATBA

Pep je ostal brez žene. Preveč se je gnala in tudi drugače je bila bolj šibka, da jo je stopila že kratka vročica po porodu. Sosedje so ob novici glasno tožili.

Župnik ga je dal poklicati k sebi in mu stisnil petdeset tisočakov. Otrokom da naj nakupi najpotrebnejše, sedaj, ko so sirote.

Obšlo ga je, da bi denar vrnil. Župnik je imel velike, debele oči in tako hladne prste, da je smrt postala dvakrat resnična. Prazno je bilo v njem, kakor da bi ga rajnka prevarala.

»Župnik je imel denar pripravljen,« je neumno mislil. Njegovo vino mu je klohotalo po želodcu. »Tudi vino je imel pripravljeno, da ga naliže.«

Ona je skrila dinar pod dlan in obe položila na mizo. »Če zadeneš dinar,« je rekla, »bo deček, če zadeneš dlan, bo deklica.« Zadel je dlan, in je bila smrt.

Pogrebci so imeli tuje, žive obraze, sredi katerih so migotale resne, bedaste oči, kakor da bi morale jokati.

Odtrgal se je od njih in se odpravil iz mesta. Korak je meril pregloboko in tako prelomljen je bil, da je razločil stopinje, ki so jih puščali pogrebci v prahu. Rdeče in ostro je sililo s strani v njegove oči.

Prinesla je materine dušice zanj, ko so rojile čebele.

Zrak je migotal od vročine. Z dvorišča je bilo čuti grabljice. Govorile so glasno, da si lahko slišal vse pogovore hkrati. Čul je, kako so obešale grablje na drevo. Takrat je njegova mati rekla:

»Vgrinja čebele, naj mu ena gre nabrat dušice.«

Čutil jo je, kako je prihajala od zadaj po travi. S strani je v njegove oči silila rdeča barva njenega predpasnika. Zadišalo je ostro. In potem je imela drobne sive vršičke med prsti in jih vtirala vanj, pod pazduho in okoli vratu. Prsti so ji trepetali in pod dlanjo, ko se je dotikala njegove golote, je čutil rahle tresljaje. Takrat je vedel, da ga ima rada.

»Nehaj,« je zašepetal.

Počil je v obcestni gostilni, da bi se opil do pijanosti.

Na noč je njegova pot dobila čudne, blažene razsežnosti. Na začetku lesa so trije temni vhodi, začetki steza, ki peljejo na Pepov vrh. Vse je tiho. Lahko bi stal tam do jutra in nihče ne bi prišumel po stezi, razen žene v Pepovih mislih.

Kakor se mu je v vsako mišico zalezla bedna utrujenost, tako je vendar hotel nasiloma izbruhati iz sebe duh po smrti: župnikove bele, mirne oči, trak, ki je zapiral usta njegove Nejke, živo dlan, ki se je spustila na prazen prostor: če bo deklica, bo dlan... okrogle oči sosedov, piškote, ki jih je pekla njegova mati za pogrebščino, pesmi, ki jih ni bilo konca. Duh po smrekah se je lovil obenj in vsa sveža je prihajala vanj želja po njej: čutil jo je v kuikhukanju sove v drevesu, ki je vznemirjeno šumelo v šibkem vetru. Luščila se je iz drevesnih debel, zapiral je oči, ker mu je slabost kradla sapo: podrhtevala je v bokih, poraščena s svežimi, belkastimi koreninami, ne še mati, samo ljubica. Grebla si je kožo od nepotešenosti, izmikajoča in nasilna kot živi sok v stebliki, ki mora do žejnih listov. Če je pogledal v desno, je zamigala od tam z neštetiimi prosojnimi nogami, odpirala so se... Z leve se je nasmihala in namigovala s pogledi: obljubljali in zahtevali so. Obležal je z obrazom zaritim v vlažno zemljo, zvezde so ga pekle na hrbtu, luna je bila živa in se je hahljala nad smrekami.

Smrt je imela trebuh zemlje in nebo je zažvenketalo obnjo zelo tiho sredi take tišine.

Hojadihoja
ljubica moja,
ko boš umrla,
spremeni se v žito.
Sejal te bom
in te bom nosil ob boku,
žel te bom
in te objemal čez pas.
Hojadihoja
ljubica moja,
ko boš umrla,
spremeni se v žito,
da zgrizem ta kruh.

Že po treh mesecih so sosedje Pepu kar glasno namigovali na ženitev. »Ne moreš sam, z gruntom in šihom ne moreš, pa kopica otrok; tvoja mati tudi ni železna.«

Ženitovanjske priprave so potekale mirno, kot se je spodobilo.

Kure so se svatom poskrile pod bezeg, otročad je iz praznega čebelnjaka molela svoje nedeljsko umite obraze. Svatov je bilo kakih petnajst, Pep jim je točil črnivec v velike vinske kozarce.

Najglasnejši je bil sosed Jura, ta je bil iztaknil za Pepa nevesto. Ljudje so se obračali k njemu, kakor da se ženi on:

»Bo kaj imela, razen tistega, kar ima vsaka baba?«

»Bo imela, bo, dva telička, da bo število bolj okroglo,« je dejal Jura in pozvanjal s svojimi dolgimi zobmi.

Pep je zapregel Jurovi kobili, prišle so ženske in okrasile vprego. Svatje so posedli na voz, otroci so vreli iz čebelnjaka in stekli za veselim truščem.

»Gremo, v božjem imenu,« je zatulil Jura in pognal konja v tak divji

dir, da so se z obcestnega grmičevja lomile veje, ženske so vreščale, moški krulili od razburjenja.

»Stoj! Stoj!« so vpili, si rahljali kravate, veja se je zataknila ob ženinov jopič in vrgla pušelj iz gumbnice.

Nazadnje, ko so pridrveli z grebena na polja, so se konji le vnesli. Pepu je hitra vožnja prijala, tem manj je mislil na nevesto; zasnubil jo je pijan na Jurovo prigovarjanje, niti njenega obraza se ni mogel prav spomniti. Čim bolj so se bližali gostilni, kjer bi jih morali čakati nevestini vsatje, tem veselejša je postajala Jurova pesem: Pika poka pod goro, fisto dekle moje bo...

Nevestinih svatov še ni bilo. Ni bilo niti harmonike, ki bi pregnala misli in zadrego, zato so svatje vse pogosteje segali po pijači. Ko se je nevestin voz ustavil na dvorišču, se je Pepova družba že vsa pijano gnetla. Možaki z velikimi, od sonca ožganimi glavami so naprej in naprej zahtevali še pijače, grabili ženske za prsi, hripavo vriskali in kričali drug preko drugega.

Pep tudi tokrat ni mogel neveste prav videti. Nekdo mu je porinil toplo in potno žensko telo ob desnico. — Ali ne ve, — mu je pijano gomazelo po možganih, — da imam pet otročajev in da jo jemljem zaradi tega? — Nič ni bil podoben ženinu, ves razmršen in odpet, besede so mu v zlogih kapljale iz ust: »Ti si Micka, ti si srčkana,« je rekel glasno, od zadaj so se hihitale točajke.

»Gremo!« je rekel Jura, »gremo v cerkev.« Svatom se ni prav nič mudilo, kakor da so svoj posel že opravili. Že so hoteli na oba voza, ko jih je začel zadrževati Jura.

»Čakajte!« je kričal. »Nabašimo se vsi na en voz, da bo par konjev spočitih za nazaj!« Nekaj se jih je obešalo s strani, nekdo je sedel na zaviralniku. Roke so mahale, objemale ramena, noge, kar je bilo na doseg. Nekaj starejših parov je kapnilo z voza in merilo cesto tik za vozom. Ko so vozili po sredi majhnega trga, so se ljudje ustavljali na pločnikih, prilezli iz gostiln in trgovin... Iz župnišča je stopil župnik in mrko gledal. Svatje so za trenutek potihnili, potem pa so se ravno tako hrupno vsuli skozi cerkvena vrata. Med obredom so najbolj pijani zadremali, ostali pa so se nemoteno pogovarjali naprej. Ženin je klečal tako, da je sedel na petah, župnik je hitel in ostro rekel svoj amen. Svatje so kar obsedeli v hladnem prostoru.

»Dajmo na blazino,« se je nekdo spomnil in potegnil iz žepa tisočak. Jura je točil vino. Kmetje so se razživali in neka jezikava ženska je vedela povedati, da so prav grdo preklinjali. Župnik je tedaj stopil iz zakristije in spodil svate iz cerkve. Kmetje so se omotično pobrali iz klopi in se nerodno spravili pred cerkev. Jura jih je zunaj naložil na voz in pogнал iz mesta. Kobili sta ritali in poskakovali od udarcev.

»Kje je nevesta?« se je oglasil nekdo. Svatje so poskakali dol in se ozirali nazaj. Cesta se je svetila v soncu, gladka in prazna.

»Tako in tako je tvoja pred bogom in pred ljudmi, nič ne skrbi,« so rekli ženinu.

»Sitno,« je menil Jura.

»Sitno,« je ponovil Pep in potrepljal konja po vratu.

VEČER

Tedaj se je vprašal, zakaj človek živi, in takoj nato si je odgovoril, da ne ve, ker je pač že samo vprašanje nesmisel, in to velik; kakšen naj bi bil šele odgovor!

Takrat je padal dež, se je bliskalo in grmelo in on je sedel pri mizi, kadir svojo cigareto, pred seboj je imel konjak in brezvezno gledal dva smejoča se človeka, pod katerima je pisalo Pepsi-cola. Na levo gospa s psom, črnim brezrepim psom; na desno mize; zadaj rumen zid; spredaj pult s kozarci in natakarcica.

Zeblo ga je v noge; leva je bila mokra, zakaj čevelj je imel luknjo; občutek vlage ga je obsedel, zato je pil konjak, tudi zato; konjak je tako in tako pil vedno, kadar je bil žejen, in to je bil vedno. Pri vsakem požirku mu je kurja polt po telesu lezna proti nogam, ali v levo ne; opazil je, da gre po hrbtu hitreje kot po trebuhu in prsih in da je že pri križu, ko je šele na koncu grodnice; to ga je jezilo, ker je vedno navijal za prsi, zmagal pa je hrbet. Gospa z leve je pila kavo in božala od časa do časa psa; črni brezrepi pes je cvilil in obračal žalostne očke k natakarcici; gotovo si je želel konjaka; saj se mu je že po obrazu videlo, da ga rad pije; on je to takoj spoznal in si spet naročil konjak, da bi psa jezil; in je ta res zacvilil; toda takoj je spet umolknil, drugače bi ga gospa z leve pobožala; on je to takoj razumel in si je dejal, da so psi pametne živali, saj so podobne ljudem, posebno če jim odrežejo rep in jih navadijo na konjak; in ta pes je imel vse lastnosti človeka, seveda črnca, ker je bil pač črn. V tem trenutku se je on zamislil; bogve če je med psi tudi rasizem; seveda, posebno če so brez repa in če pijejo konjak (to so brez dvoma boljša rasa); to je prav gotovo važna odlika za pse, če so podobni človeku; ali pa jo upoštevajo ravno tako, kot človek svojo podobnost s psom.

In nato je on odšel; in ko je hodil med kapljami, se je spomnil na dve stvari; pozabil je plačati, pa to ni bilo važno, saj je tisti bar tako zoprni; na misel mu je prišla popevka »Ko tavam tam v dežju« in začel jo je tiho prepevati; tedaj mu je padla kaplja na ustnice in jo je polizal; okusa ni čutil, ker je bila majhna, pač pa je prenehal peti; zazrl se je v nebo in gledal kapljice, ki so drvele proti njemu, pa je začel mežikati; dejal si je, da je lepo. Tedaj pa mu je prišlo na misel, da je danes slabe volje in je pomislil: zakaj človek živi? In takoj nato si je odgovoril, da ne ve, ker je že samo vprašanje nesmisel, in to velik; kakšen naj bi bil šele odgovor!

Tedaj je zavil v bar; na levo je bila gospa s črnim brezrepim psom; zadaj rumen zid; na desno mize; in on je kadir svojo cigareto, pil konjak in razmišljal o psu.

NEKAJ MISLI K „IZROČILU NAŠEGA NARODNO OSVOBODILNEGA BOJA”

»Proslavljanje obletnice in počastitev spomina na zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju pred petindvajsetimi leti je za Slovence velika kulturno zgodovinska in emancipacijska manifestacija. Dejstvo, da se je tedaj v Kočevju po razpadu Karantanske vojvodine formirala prva, po vsebini sicer bolj ali manj formalna pa kljub temu slovenska vlada, bo verjetno večno zapisana v analih naše nacionalne zgodovine. Vzrok tem dogodkom tiči v tedanji lokalni in svetovni politični situaciji, ko se je nemški vojaški stroj rušil in stresal skoraj celo Evropo; ko je italijanski pajdaš ravno položil orožje; o kompaktnosti moči in borbeni enotnosti OF, ki se je osnovala že aprila 1941 in ki je lahko nudila okrilje in zaščito temu zboru; ter na koncu še v KPS, duši zbora in idejno najbolj enotni stranki v OF, ki je imela tudi najbolj izdelan program socialnih sprememb, socialne revolucije.

Zbor slovenskih poslancev v Kočevju je logično najpomembnejši del slovenskega NOB in revolucije, vreden, da ga vcepijo v srca mladi generaciji, »ki prevzema dediščino velikega osvobodilnega boja in graditve socialistične družbe...«

(Iz govora tov. Sergeja Kraigherja, Delo 4. oktobra 1968).

Nobenega dvoma ni, da povojne mlajše generacije narodni osvobodilni boj drugače čutijo in sprejemajo kot generacije, ki so vojno neposredno doživele. Eksploatacijo predvojnih dni, strahoto medvojnih doživetij in trenutkov ter zanos partizanskega, verjetno pa še bolj revolucionarnega duha, mladina današnjih dni lahko v najboljšem primeru nadomešča s pieteto do tistih zgodovinskih let, s historično vdanostjo in spoštovanjem do vseh težkih borb, ki so privedle do današnje stvarnosti, do neke nove oblike človeškega sožitja. Spoštovanje mladih do narodnega osvobodilnega boja, pa kljub temu dosega le takšno stopnjo dejanske, zlasti psihične zavzetosti za stvar najtežjih dni predvojne in

medvojne generacije, kolikor se da, na primer, rušenje zamenjati za gradnjo, revolucionarnost za borbo miru ali današnja refleksija pompoznosti in slave tistih dni revolucije s prezentno sivo vsakdanjostjo blagovno-denarnih odnosov. Participacija povojne mladine na NOB je bistveno drugačna od afektivne doživetosti prav te dobe s strani naših vodilnih sil in bivših borcev. Zatorej zija med obema generacijama glede vprašanja odtujitve revolucije nepremostljiv čustveni prepad, ki se ga naši vodilni možje z oblastjo in močjo v svojih rokah zavedajo in ga hočejo s potjo navzdol po eni strani in navzgor po drugi premagati. Kljub nepremostljivosti so »premostili« prepad in vodijo mlado generacijo preko, na stari in utrjeni breg njih idej in ciljev.

Te ideje pa niso v takšni meri internacionalne ideje komunistične doktrine, kot so ideje specifične partije, ene od mnogih in to ZKJ. Vendar vsem tem idejam, ki jih stara generacija mnogo bolje čuti in pozna kot mlada, manjka tisti elan, tista revolucionarnost, ki je bila značilna za naraščajoči krak narodnoosvobodilne borbe in socialne revolucije do zloma buržoazne Jugoslavije in utrditve socialističnega sistema. To je bila prava resnična revolucionarnost predvojnih in medvojnih komunistov, ki so z dosego svobode dosegli tudi zastavljeni si cilj in s tem vse življenjske ustvarjalnosti. Od tedaj dalje se zanje prične krak padajočega progressa. Za mlade danes je ta revolucionarnost samo legenda, legenda neke revolucionarne zavesti, ki jim lahko zamenja le cilj s potjo. Kakšno revolucionarnost lahko ZKS nudi mladi generaciji? To je revolucionarnost »boja« za mir in revolucionarnost graditve socializma. Oboje pa je tipična slika, tipičen odraz politike nekoga, ki je svoj revolucionarno-idejni cilj že dosegel in mu je že odbila ali pa mu bije ura dialektičnega progresivnega razvoja; ker pa ima v rokah oblast, lahko še in že miri z oljem najmanjše valove kakršne koli razvijajoče se nove korenitejše človeške zavesti, ki je on skozi svoje lovorike noče videti in še manj razumeti.

Mladini danes manjkajo neki ideali, neke razumljive in konkretne smernice, kamor bi lahko vložila svojo neizkoriščeno revolucionarno in avantgardno energijo. Potrošniška družba jih kot španski škorenj uklepa od nog do glave ter že v kali zatre vsak poskus avantgardizma in ustvarjanja bistveno različnih idealov, ki ne pridejo več v okvirih konvencijsko določenih evolucionjskih norm. Ta španski škorenj prizna tako vzhodna kot zahodna družba, kar sploh ni nič čudnega, saj je to le orodje sile in logična posledica potrošniškega (blagovno-denarnega) sistema. Prav iz tega vzroka, to je zaradi abortiranih idealov, izgubljenih iluzij, skažene revolucionarnosti prebira današnja mladina Sartrov Gnuš, si vtika rože v predolge lase, uživa LSD in se že sprašuje ne več samo po smislu življenja, ampak celo po smislu smisla in smislu nesmisla. Sliši se absurdno in nelogično, pomeni pa vseeno vprašanje po sami biti življenja nasploh, kot ontološki kategoriji in ne samo po bivajočem kot konkretni individualnosti. To pomeni: ali ima kavzalnost, morda slučajnost, življenja kak smisel tudi za tiste, ki se zaslepljeni ne sprašujejo po njem? Odgovorov na številna vprašanja si današnja mladina ne zna postaviti; obvisi v zraku, v veliki, brezkončni praznini časa in prostora. Še bolje, odgovore mladina kar

odigra, odigra pač to, kar čuti, kar misli, kar hoče in kdor te resignacije in obupa ne razume v njenem jedru in po njeni predpostavki, jo na podlagi zgolj fasadnih slik in nebistvene zunanje dekoracije že skoraj apriorno odkloni.

V tem tiči tudi bistvo, zakaj ni v vrstah ZK več mladine, kot bi je sicer bilo, če bi bila ZK avantgardnejša revolucionarna stranka, ki se bori za prihodnost, ne pa da brani sedanjost, stranka, ki priznava dialektiko tudi v praksi in ne samo v teoriji. Zveza komunistov, še z večinsko staro zasedbo in dvajset let starim antiinformbirojevskim sistemom, je prešla iz ofenzive v defenzivo, ki nima niti toliko moči niti revolucionarnosti, da bi omogočila vsaj popolnejše delovanje zdravega samoupravnega sistema. Kaj pa ZK lahko v danem trenutku nudi mladini? Nič drugega kot solidno partijsko vzgojo, ki je nezanimiva in je truda vredna le za redke poštene družbene ambicioznejše ter množične »razsvetljene« oportuniste, ki so že zdavnaj opravili z raznimi nepotrebni predsodki, stališči in podobno navlako. Že drži, da je ZK kadrovska partija, vendar je kadrovska samo zato, da lahko sproti vzgaja in predela novince, ki si po nekajletnem pranju možganov mirno dajo nataktni fiakarsko uzdo. Res jim ostanejo še njih lastni pogledi, vendar le-ti često ne presegajo prirojenih aktivnosti egoističnega delovanja. Mladi, ki stopajo z ZK, so podobni vajencem z nekajletno učno dobo. In če so sposobni, počasi prevzamejo dediščino tega magično močnega stroja politične organizacije, ki se že dvajset let ukvarja bolj ali manj z enostavno reprodukcijo lastnih vrst. Da temu stroju manjka prave revolucionarnosti in novih idej, ki bi povečale priliv novih članov, je pokazala praksa v primeru obsodbe imperialistične intervencije petih članov varšavskega pakta na Češko in Slovaško. ZKJ je pokazala odločno stališče proti okupaciji ČSSR in to je bilo načelno stališče miroljubne koeksistence, stališče suverenosti posamezne države do specifičnosti modusov socialističnega ustvarjanja, antiimperializma, vsiljevanja tuje volje itd. Videti je bilo, kot da je ta politika povzročila precejšen priliv mladih sil v ZK. Vendar verjetno bistvo ni v tem, v politiki, kajti naša uradna politika je že dokaj časa na takšni poti, le da se je lani avgusta doslej najbolj eksplicitno izrazila. Tisto, kar je pritegnilo mlade ljudi v ZK, je bila revolucionarnost duha samega ob novi situaciji, možnost upora proti konstantno nepremagljivi današnji oziroma pretekli danosti, odpor proti ruskemu tiranskemu socializmu, dosti so dosegle propaganda in podobni psihološki učinki. Da bi kaj več sadov iz tega razen tistih, ki bodo že zaradi same dialektike napredka tako ali drugače rojeni, sem lahko skeptičen. Kajti to ni bil sedaj niti prvi niti zadnji žarek, lahko bi rekli tudi val »prosvetljenega, naprednega entuziazma« v zgodovini ZKJ. Vendar so kljub temu vsako jesen jabolka ponovno rdeče barve in ravno takšna, kot so bila prejšnja. Nekateri mladi vstopajo in bodo vstopali v ZK na način, kot to delajo že od 1948. leta dalje: zvesti učenci svojih učiteljev, neomajani ortodoksi, ki za »herezijo« nimajo niti volje niti pameti. Temu mirno lahko rečemo miselno antidialektični antirazvoj nekega sistema — in to vsaj 80 odst. Kakšno drugo vlogo kot propagandni material in vlogo pomladka pa imajo mladi, enakopravni člani ZK v partiji danes? Boj mnenj, lahko govorijo, diskutirajo, svobodno izražajo (vendar še v okviru neke določene ortodoks-

nosti) svoje mnenje. Toda kaj jim to pomaga? Sicer verjetno to ni njihova krivda. Kaj mladi komunisti hočejo, kaj lahko zmorejo, kakšne nove naprednejše ideje zastopajo, kaj ustvarjenega lahko pokažejo, kaj so mladi prinesli novega v ZK, kje se lahko to izkaže v sami organizaciji? To je pa njihova krivda! Na ta vprašanja je že treba pokazati na odgovornost in krivdo prav pri mladih samih. In da smo čisto odkriti, je odgovor na ta vprašanja zelo reven, če ne celo nikalen. Priznati spodrsrljaj, neuspeh, stagnacijo, izgubo iluzij in podobne stvari, je zelo težko. Še težje pa je to slišati od drugega.

(Dalje prihodnjič)

TE DNI IZIDE KNJIGA

P E S E M

V KATERI JE PESNIK MARKO KRAVOS

Založili sta jo založbi: Obzorja - Maribor in ZTT - Trst

MOJ BRAT

JANKO-VOJKO

Tiste prve noči v zaporu ni hotelo biti konec, podobe so se mi odvijale kot na filmskem traku in mi prinašale drobce tistega lepega, veselega življenja, ki je ostalo onkraj obzidja smrdljivega zapora. Bog ve, sem se spraševala, če bo letos kdo utegnil napraviti kres na vrhu Grmade, kot smo to delali doslej v čast sv. Cirilu in Metodu? Ha, letos bodo njima na čast pokale puške! Kako lepo je bilo, ko smo nekoč jezdili proti Grmadi in so se nam uprli dalmatinski konjiči. V gozdu so imeli lesene kolibe italijanski oglarji podjetja Rupene iz Trsta. Z Jankom sva jih dobro poznala, ker so vsak mesec prihajali v našo trgovino, da se preskrbijo z živežem. Janko jim je prinesel vina in cigaret na Nanos in rade volje so nam posodili svoje tovarne konjiče. Bili smo tako hrupni, da se je zdelo, da jezdi proti Grmadi trop Indijancev, ne pa samo štirje neizkušeni jezdecji z Jankom na čelu. Konji so kmalu spoznali, kako neresen je tovor, ki so jim ga naprtili in to še na dan, ki je bil tudi zanje dan počitka. Že v gozdu so se nas skušali otresti, pa se nismo dali. Ko smo pa prijezdili iz gozda na lepo sončno jaso, so začeli tako veselo rezgetati, da smo že mislili, da so se končno sprijaznili s svojo dolžnostjo. A na lepem, sredi jase, kot bi se dogovorili, so se vsi štirje vrgli v travo. Toliko da sem odskočila, preden se je moj uporni konjiček povaljal po travi. Stali smo okrog njih in se krohotali, da nas je drobovje bolelo. Kot razigrani mulci so se mrhe valjale po travi, molele vse štiri v zrak in z rezgetanjem pozdravljale sonce, rosno travo in prostost. Ko so se konjiči končno umirili, smo jih nagnali nazaj v gozd, saj smo vedeli, da pot do svojih hlevov znajo sami najti. To je bil Nanos poleti. A tudi pozimi se mu nisimo izneverili. Včasih sva se šla z Jankom smučat sama, večkrat pa tudi z bratranci z Lozic. Po dveh urah vzpenjanja so postale smučke prav neprijetno breme; kot bolno dete sem jih prekladala z rame na ramo. Smučanje na Nanosu je za novinca prava težava, ker je teren slab in ker pri nas navadno sneži z burjo, tako da so ponekod veliki zameti, drugod pa sneg komaj pokrije travo in kamenje. Koliko padcev, koliko veselega smeha, ko se nisem mogla izmotati iz mreže palic in smučk. Ko sem neki ponedeljek pospravljala obleko, sem našla v Jankovem vetrnem jopiču majhen notes. Kako bi se mogla ustavljeni ženski radovednosti? In zanjo sem bila hitro poplačana: pod datumom prejšnjega dne je bilo zapisano: »Danes je Slavka padla samo 76 krat.« Seveda sem se smejala.

In na smeh mi je šlo tudi zdaj na trdi slami; in še bolj sem se zvila v klopčič, da bi se ubranila smradu, in pa da bi bila bolj sama s svojimi spomini.

To nedolžno nedeljsko smučanje je bilo za nekatere kamen spotike. Danes se zdi neverjetno, a še pred drugo svetovno vojno, je bilo dekcle, ki je obleklo na vasi hlače, pa četudi samo za šport, pokvarjeno, ali pa na poti, da bo iz nje malo dobrega. Moja mati je menda vedela, da bom zadela s svojo opremo v roj os. Prisilila me je, da sem ogrnila dolgo pelerino, ko sem šla skozi vas. Janko se je smejal in mi je moral nositi smučī, dokler nisva imela vas za seboj. A vaške opravljivke so vedele, kaj imam pod pelerino in lepaga dne sem dobila povabilo od našega župnika, naj pridem v župnišče in naj mu prinesem s seboj trak s svetinjo Marijine družbe in družbena pravila. V zavodu pri Uršulinah v Gorici so nas kar avtomatično vpisali v to versko organizacijo, in ko sem se vrnila domov, sem se rade volje vključila v vaško Marijino družbo, saj smo v fašističini dobi samo v okviru verskih organizacij lahko gojili slovensko besedo in petje.

No, župnik mi je rekel, kako je zvedel, da se hodim smučat in da imam za dekcle neprimerno obleko, to je hlače, in da tako opravljena pohujšujem vaške otroke. »Ampak gospod župnik«, sem se branila, »če ne bo nič drugega pohujšalo vaških otrok, bodo lahko še dolgo nedolžni. Kar se pa smučanja tiče, si predstavljate, kako neprimerno bi šele bilo, če bi smučala v krilu? Tako sem še nerodna... (samo 76 krat, mi je preblisnilo skozi možgane).« A on strog in neizprosni: »Ali smučanje ali Marijina družba!« »Prav,« sem odgovorila, »tukaj je, prosim, kar ste zahtevali. Brez hlač ne morem smučati, a tudi v hlačah lahko Marijo častim.« Pozdravila sem in šla. Doma me je oče vprašal, kaj je bilo, pa sem mu povedala, da so me nekatere Marijine družabnice zatožile zaradi smučanja. A on: »Nič ne maraj, pusti jih stare coprnice... pobeljeni grobovi.«

Kako daleč in kako smešno je bilo vse to, ko sem zdaj gledala, kako se celica prebuja. Mačje umivanje, pospravljanje postelj, potem se odpre okence v vratih in zajtrk je tukaj. Tudi mene kliče ženska, ki deli mleko in kruh in mi pravi: »Ti s kitami, saj si mladoletna, ne? Daj, pridi, da ti dam zajemalko mleka!« Nekdo mi posodi svojo menažko in jaz hitim k okencu in se smejem:

»Prosim, prosim, seveda sem mladoletna, lačna pa še bolj.« A moja mati, da bi jo šment, je že pri okencu in postreže prijazni skopini* z mojimi anagrafskimi podatki. Obe jo grdo gledava, a jaz ne toliko zaradi lakote, pa čeprav od prejšnjega jutra nisem nič jedla, pač pa zaradi maminega svetega spoštovanja paragrafov, na katere bi se jaz tako z veseljem požvižgala. No, pajki mi predejo po drobovju prav do kosila, in ko neprijazno pogledam mater, mi ta glasno odgovori: »Ne boš lagala, se ne spodobi!« Laž? Prava reč, si mislim, in samo skomignem z rameni: kaj naj bi rekla nji, ki pozna nestrpnost ene same resnice? Še večkrat so mi pozneje zjutraj ponujali mleka, čeprav so verjetno skopine vedele, da sem že prekoračila 18. leto. A moja mati se je vsakikrat vmešala in povedala, da mi ne pritiče več. Da, avstrijska doslednost.

Z zajtrkom se je končalo moje razmišljanje. Naša celica se mi je zdelala kot kokošnjak poln podivjanih kokoši. Kokoš je mirna domača žival, a če vidi in zaduha kri svojih oslavljenih vrstnic, postane krvoločna. V naši celici sicer

* skopina: iz it. scopare; pometati, scopa je v italijanščini metla.

ni tekla kri, a če je prepir odkril ranljivo mesto ene ali druge pripornice, tedaj so se ostale z naslado vrgle na tisto šibko točko, njihovi jeziki pa so bili kot mesarski noži, ki neusmiljeno brskajo po rani. In vedno se mi je zdelo da sem na robu divjega spopada, tako da sem zavzeta in s srcem, ki mi je hitreje bilo, čakala, kaj bo. A kot bi se razpočil nabrekli mehur poln krvi in grotesknh človeških udov, tako se je z nekaj praskami in lasanjem končal vsak prepir. Šopihajoč so si ženske gladile razmršeno perje, dokler niso prišle do sape, da bi lahko začele nov prepir. Prav hitro sem razumela, da so jim taki spopadi potrebni, kot ventil pri loncu na pritisk.

Še zdaj, po toliko letih, mi zveni v ušesih divja, prostaška glasba naše prve celice.

Neverjetni, fantastični izrazi na večno temo spola, ki jih nisem slišala ne prej ne pozneje, so leteli po celici kot pisane spolzke žoge. Ta novi svet, to ozračje, v katerem sem se kar naenkrat znašla, je bilo tako daleč od pogovorov z Jankom od njegovih načrtov, ampak tudi človeška snov ob meni me je zanimala in me silila k razmišljanju. Moja mati je imela zaprt, odsoten obraz, jaz sem pa radovedno vlekla na uho pristne izraze teh žensk, in čeprav se zdi nesmiselno, v njihovih ustih so imele besede pridih nedolžnosti. Včasih pa so bile igralke, ki sproti in odlično improvizirajo svojo vlogo, da bi čimbolj osupljala gledalce. Smeje sem sama sebi pravila: presneto, česa vsega si ne domislijo. Včasih sem kaj preslišala, pa sem jih smeje prosila, naj še enkrat ponovijo. Krohotale so se in mi rekle, da to ni za deklice s kitami. »Kaj kite,« sem se branila, »saj ste slišale zjutraj, da imam že 18 let in mi ne pritiče več mleko.«

Kolikor lahko sodim, me niso nič pohujšale in če ne bi bilo zaradi neznankega smradu, ki jim je silil izpod kril, bi raje ostala med njimi in poslušala jazzovske disonance njihove govorce. V celici na moški strani, kamor so pozneje zaradi pomanjkanja prostora spravili nas, politične, je bilo ozračje čisto drugačno; mlačna, postana limonada. Starejše ženske so se z vnemo vrgle na rožne vence in z večurnim dnevnim žebanjem so hotele dokazati svojo pravovernost, češ nič nimamo opraviti z brezvernim komunizmom. Vsi svetniki so prišli prav za devetdnevnic in druge take pobožne formule, ki smo jih odmolile kleče pred posteljami. Če si nisem mogla kaj in sem med molitvijo zdehala, kot bi me kdo za to najel, me je zadel tako uničujoč pogled služabnic božjih, da sem se z ironijo spomnila toplega, človeškega mežikanja v očeh počestnic in tatic, ko so opazile, da poslušam njihove nenavadne opise, ne da bi se nad čemerkoli zgrajala.

In Janko, kje je zdaj? Prav gotovo je že zvedel, da so ostali v našem domu samo posli. Kako mu je pri srcu, ko je med pohodi in napadi pet minut sam s seboj? Vem, naša aretacija je samo še prilila olja njegovi bojevitosti.

Ker so za nas veljala stroga pravila, nismo smeli imeti obiskov ne dodatne hrane ne paketov z obleko in perilom. Pa smo dan obiskov z mamom vendar nestrpno pričakovale, saj smo od sorodnikov drugih pripornic slišale kaj o Janku in njegovih podvigih. A z Jankom so nas povezali tudi obiski raznih vojaških osebnosti in policijskih funkcionarjev, ki so si nas prihajali ogledovat, kot da sva

bili z mamino neverjetna primerka iz zverinjaka. Tako se večkrat oglašila rožljanje ključev ob nenavadni uri in na pragu celice stojijo mati prednica in sam ravnatelj zapora, ki spremljata častnega obiskovalca ali obiskovalce. »Mati in sestra bandita«, se zadere ravnatelj in hop, hop, poskočiva z materjo z zloženih postelj in se postaviva v pozor. Z vsem srcem, z vso dušo si prizadevam, da bi bile moje oči zgovorne, kajti nikoli ničesar ne vprašajo, samo začudeno buljijo v naju, kot bi pričakovali nekaj, nad čimer bi lahko stresali svoj skriti bes, ko ga pa nad banditom samim še ne morejo. Zdaj se mi pa zdijo razočarani in nekam poparjeni, saj oni prvi povesejo oči in se skoraj v zadregi obrnejo in rinijo skozi vrata. Odmev s treskom zaprtih vrat spremlja njihove korake vzdolž hodnika. Izginili so, a jaz še vedno strmim v vrata in poslušam, če se bodo ustavili na drugem koncu hodnika, pred celico, kjer je oče, in tudi nad njim pasli oči. In če očeta zmerjajo, ker ima obraz zdelan od njihovih batin? Na to sem pomislila tisti dan, ko sem se malo zakasnila pri ceremonijah teh obiskov, ker sem sladko spala in nekaj prijetnega sanjala. (Kako nebeško je, če zaspiš podnevi v zaporu, pa čeprav samo za pičlo uro; zdi se ti, da si prelisil čas.) Ko me je pa predramil trušč, ki je vedno spremljal odpiranje vrat, sem se z odporom znašla v ozračju celice. Na drugi strani mamine postelje je bilo dekle, ki je imelo nenavadno hrapavo kožo obraza. Obiskovalec je bil prepričan, da je ona Vojkova sestra in je s studom in zaničevanjem zarohnel: »Ti grdi orangutan, ti si torej banditova sestra...« A že sem skočila in stala zraven mame ter ustavila slap njegovih psokov s pojasnilom, da sem jaz Vojkova sestra. In tako sva se samo gledala, dokler se ni obrnil in brez besed odšel.

Da, vsak dan sem hodila kontrolirat, kako je zginjala temna podplutba, ki je obkrožala očetove oči. Modro polje je prešlo v vijoličasto, zeleno, rumeno, in potem je bilo spet zamolklo rožnato.

Vsak dan smo morale izprazniti kible, pot do stranišča je pa vodila mimo očetove celice; in tako sem si jaz lastila pravico do tega dela. Seveda nisem šla sama, še v dvojce sva zelo težko nesli, nekaj zaradi teže, predvsem pa zato, ker nisva hoteli, da bi pljuskala »žlahтна« vsebina po hodniku. In tako, ko sem šla mimo očetove celice, je bilo vedno njegovo oko za steklom majhne okrogline. Nekeč pa, ko je bila mati prednica v naši celici, se mi je zahotelo, da bi šla enkrat za spremembo brez kible. Nuna je vneto govorila z mamino in drugimi, jaz pa sem nalahko zaprla vrata. Ključavnica je tokrat prav nežno škrtnila — in nuna je ostala zaprta v celici. Ha, kljub šopu ključev, ki so ji zvonkljali ob pasu, ni mogla ven. Tak peklenski trušč je vzdignila, da nisem utegnila niti do očetove celice. Tekala sem gor in dol po hodnikih, da bi naletela na paznika, ki bi mi rešil nuno. Bolj kot moje iskanje je spravilo paznike skupaj nuno treskanje s ključi po vratih. Od vseh povsod so lezli skupaj črni pazniki, kot rejeni domači ščurki, ko gospodinja zvečer ugasi luč. Prav nič jezno, samo začudeno in nejeverno so me gledali, ko sem jim povedala, da sem zaprla nuno v celico; in nič preveč se jim ni mudilo odkleniti tisti sodček smodnika v črnih krilih. Mati prednica pa — to si lahko predstavljate — je pihala in rožljala s ključi kot kača klopotača, mi grozila s sodnijskim postopkom in z ječo v kletih. »Da, da,« sem trmasto odgovarjala, »kar pošljite me v klet, bom vsaj blizu partizanov, ki jih imate tam zaprte.« Iz vsega tega hrupa zaradi majhne šale ni bilo nič in čez nekaj dni obojestranskega grdega gledanja, mi je mati prednica muzaje rekla: »Ti grda pobalinka, pridi spet prepisovat note za moj cerkveni zbor. Rada bi jih imela nekaj več, ko pa mi jih tako hitro scefrajo.« Bila

je kar zadovoljna: tolikokrat sem prepisala predvsem razne Marijine pesmi, da je imela zalogo za tedanje in bodoče rodove jetniškega angelskega zbora. S prepisovanjem sem si krajšala čas, pa tudi nuni sem rada naredila uslugo, saj navsezadnje ni bila slaba ženska: živela je v zaporu in poznala je pravila igre. V začetku sem res mislila, da jo znam prelisičiti, a kmalu sem spoznala njeno »modrost«, da ni šla stvarjem do dna. Pravzaprav sem pa note prepisovala še zaradi nečesa drugega. V veliki ženski delavnici, kjer so bile ob straneh postavljene mize za pisanje dovoljene pošte, je bil vedno živahen trušč. Pri teh mizah sem jaz več dni prežala na košček svinčnika, dokler ga nisem srečno izmaknila in ga skrila v rob krila. Upala sem, da se mi bo morda kdaj le posrečilo poslati Janku listek, a nikogar ni bilo, ki bi ga hotel vzeti: prenevarno je bilo.

Seveda je nuna pogrešala svinčnik, a jaz ga nisem imela in ona je verjela, ali pa se je delala, da verjame mojim očem, »ki ne lažejo,« kot je sama rekla. Smešno, na dan maminega in mojega odhoda iz zapora, je ta košček svinčnika padel nuni pred noge, ko sem vzela robec iz žepa. Hotela sem ga pustiti dekletom ki so ostala v celici, pa sem ga dala v žep. Obe sva zamaknjeno gledali, zdaj svinčnik, zdaj druga drugo, potem mi je pa mati prednica zabrusila:

»Grdoba grda, torej si ga imela ti, pa še lagala si mi!« »Tega pa že ne,« sem se branila, »rekla sem vam samo, da nikoli ne lažem, ko govorim resnico.« Hudo mušno ji je zabliskalo v očeh, a je samo jezno zapihala, mi zapretila z roko in odšla, da so se ji krila vrtinčila.

O Jankovih akcijah so nama pripovedovale aretirane ženske, kajti vedno bolj je naraščalo število političnih pripornic in marsikatera med njimi je grdo gledala mamu in mene zaradi Janka. Partizani so napadali, napadi so izzvali represalije in te so povzročale žrtve. Ponoči, ko nisem mogla spati zaradi pikanja stenic, premišljevanja o vojni, o Janku in domu, ki je bil nekje daleč in neresničen, so me težili neprijazni pogledi in šepetanje teh žensk, ko sem na dvorišču med sprehodom šla mimo njih. Kaj res ni mogoče brez žrtev, sem se spraševala; in tedaj je bil za naše kraje šele začetek vojnih grozot.

Vojaki, ki so stražili zapor, so samo začudeno in radovedno buljili vame, ko smo šle na dvorišče. Mati prednica, ki nas je vodila na zrak, me je vedno postavila na čelo vrste, in vojaki so imeli dovolj časa, da so opazovali banditovo sestro. V pritličju so stali zraven stopnic, me pa smo morale vedno mimo njih. Včasih sem nalašč napravila širok ovinek, jim zrla v oči in ko sem prišla prav do njih in njihovih pušk, sem se namrdnila in jim pokazala jezik. Pričakovali ste spako, in zdaj jo imate sem se sama pri sebi posmehovala njihovi zmedi. V zadregi so se hehetali in se nerodno umikali, kot bi jim pretilo nekaj nevidnega. Bratec moj, sem si mislila, kaj le počenjaš tam zunaj, da sem jim še jaz tako zanimiva.

Nekoč, bil je dan obiskov, so prinesli v zapor novico, da so nam požgali hišo. Pripovedovali so, da so vojaki naložili na tovornjake, kar so mogli, dali gor napis, da tisto daruje Premrlova družina Duceju, potem so polili z bencinom in zažgali. Gasilci da so morali stražiti, da se ne bi ogenj razširil na druge hiše. Pravili so tudi, da je mlada žena občinskega tajnika, oba sta bila doma iz Toscane, tisti dan skoro znorela, zaradi barbarstva, ki so ga počenjali

pripadniki njenega naroda. Glej, sem si mislila, ta žena, ki je bila vedno tako sama zase in se je le malo družila z drugo italijansko družbo na vasi, ima človeško srce, in hudo mi je bilo, ker so jo zaradi njenega joka in vpitja potem imeli, da ni pri čisti pameti. Ne vem, da bi kdaj govorila z njo, razen morda, če je prišla v trgovino, a kadarkoli se spomnim požiga naše hiše, vidim njo in njen obup. In vidim tudi, kako umira lepi, cvetoči kaktus moje mame. Ko sem tisto noč ležala in v polmraku celice bila na varnem pred radovednimi in pomilovalnimi pogledi, sem videla, kako gori naš dom, kako plameni ližejo zavese naših sten, prasketajo ob pohištvo in zmagoslavno švigajo skozi odprta okna. Hipoma pa sem se domislila cvetlic moje matere. Vse polno jih je imela v svoji sobi, a najlepši med njimi se mi je zdel velik kaktus, ki je imel obliko drevesca, z vejami, ki so se povešale kot pri vrbi žalujki. Videla sem, kako plameni izžemajo sok njegovih listov in kako se veje povešajo kot črne razcefrane cunje,

In tedaj me je premagal jok in dušila sem ga v blazino, zato da bi ga ne slišala moja mati.

Zadnje dni junija leta 1942 je mati prednica radostno naznanila, da naj se z mamó pripraviva za odhod domov. Pospremili so nas na kvesturo, a tam nas je čakalo razočaranje: ne domov, pač pa v internacijo. Nisva hoteli odpotovati, ne da bi se poslovili od bratov Cirila in Marjana ter sestre Božene. Od velike noči jih nisva videli in zato so nama ugodili. A ker je bilo treba čakati nekaj dni, da so to stvar uredili, sva morali spet v zapor. Mati prednica se je skoro sesedla, ko naju je spet zagledala in dala je duška svojemu zgražanju nad takim ravnanjem, tako da mi je že presedala njena južnjaška teatralnost. Po slovesu od bratov in sestre sva z mamó končno odpotovali. Seveda sva morali prej na kvesturo po dokumente. Cel trop radovednih policajev v civilu je prišel v pisarno, kjer so odločali o našem »letovišču«. Zatrjevali so, da je internacija samo nam v korist, ker da bi ne ostali dolgo živi, če bi nas poslali domov: pri prvi represaliji bi nas vojaki pobili. »Ker ste tako dobri in vam je toliko do našega življenja«, sem se veselo posmehovala, »potem vas pač lahko prosim, da bi nas poslali nekam, kjer je voda in kjer so gore, kajti oboje ljubim.« Na zemljevidu smo iskali primeren kraj na italijanskem severu ob jezerih, in končno so se odločili za Omegno na jezeru Orta. Z nama so poslali v isti kraj tudi Elčko Hribovo iz Vipave in še nekega mladeniča iz goriške okolice. Kot šolarčki na šolskem izletu smo veselo vdrli v železniški voz na goriški glavni postaji. Nič se nismo zmenili za začudene in jezne poglede sopotnikov, ki si niso znali razlagati predrznosti naše slovenščine, kljub tablicam: »Qui si parla soltanto italiano«. No, neki starejši gospod je končno vzkipeł in nas vprašal, če znamo brati in vemo kaj je tam napisano. Priklonila sem se mu in mu povedala, da vse vemo, a da mi prihajamo naravnost iz zapora in da smo poslani v internacijo prav zaradi tega, ker smo in hočemo ostati Slovenci. »Upam,« sem še dodala, »da boste tudi vi priznali, da smo si zaslužili pravico, do svoje materinščine.« Videti je bilo, da ni imel tehtnih protiargumentov, zato ni ničesar pripomnil, mi pa smo klepetali, kot po nevihti vrabci na strehi.

Mestre! Kolikokrat sem sanjala o Benetkah, o njenih palačah in o vožnjí z gondolo. Zdaj pa čepimo na svoji prtljagi in, ko čakamo na zvezo proti Milanu, so Benetke daleč. Nekdo nas »spremlja«, a je tako neroden, da smo ga že v začetku vožnje prepoznali. Zdaj se pa kar naprej pojavlja, kamorkoli se obrnemo, a mi se delamo, kot da ga ni. Minila nas je prva veselost in nekam klavnri

smo. Domači kraji, Janko, občutek, da nimaš več doma, ker so ti ga požgali, in vprašanje, kaj nas čaka na koncu vožnje, vse to mi je ležalo na duši. In oče je še vedno v zaporu, niso ga hoteli pridružiti nama. Nič več ga ne bom videvala pri jutranjem čiščenju celice. Njemu so zmeraj huje odmerili kazen. Tudi on je pozneje potoval skozi Mestre, namenjen v internacijo v srednji Italiji, a je bil uklenjen skupaj z drugimi na dolgi verigi. Tam so stali in čakali na vlak, žalostna kolona slovenskih mož, pa ti pride mimo marešalo karabinjerjev in vpraša po očetu bandita Giovannija Premoli (tako je bilo naše poitalijančeno ime). Oče se javi, marešalo stopi predenj, ga posmehljivo pogleda in mu pljune v obraz. Mnogo let po vojni smo nekoč sedeli v kuhinji našega obnovljenega doma. Očeta je prišel obiskat tovariš iz internacije in ta mi je o vsem tem pripovedoval. Kar stemnilo se mi je pred očmi, in samo ponavljala sem, da ne, ne, ni mogoče kaj takega. A je bilo res, in mož se je čudil, da nam oče tega ni povedal. Hotel je, da bi mi še oče to potrdil, a je hipoma čutil in razumel očetov molk. Potem mi je pa še, ker sem hotela vedeti, potihoma pripovedoval, da so ga vsi očetovi tovariši na verigi obkolili in mu z uklenjenimi rokami nerodno čistili obraz. Kot mora me včasih muči ta prizor in ne vem zakaj, a vedno mi prikliče v spomin neki drugi dogodek, oh, bolj ironičen kot pa boleč. Nekaj let po vojni so bili povabljeni v Beograd starši narodnih herojev. Med njimi je bil tudi oče. Bogsigavedi, zakaj so mu na občinskem odboru izročili v zaprti kuverti njegov curriculum vitae, da bi ga v Beogradu izročil Titovemu osebne-mu tajniku. In priporočili so mu, da naj ga ne odpira. Seveda oče pisma ni odprl, čeprav je vedel, da ga funkcionarji občinskega urada ne prikazujejo ravno v najlepši luči. Najbrž je bila njegova največja krivda, da je mislil s svojo glavo, to pa v razburkani, diletantski povojni dobi pri nas ni bilo ravno hvale vredno. A še z nečim drugim je bil nemilostno ožigosan: bil je sin premožne hiše in pred vojno trgovec, to se pravi za komunistično družbo, a predvsem za njene vaške gorečneže, kapitalist. Nič zato, če je zaradi sodelovanja v osvobodilni vojni izgubil vse svoje imetje, razen zemlje seveda, a kot se je nekdo od te vaške svojati izrazil, »je imel še vedno več v smeteh, kot pa oni na mizi«. Po vseh svečanostih in pozornostih, katerih so bili deležni, so se pred odhodom iz Beograda svojci narodnih herojev zbrali v mali dvorani. Titov osebni tajnik je z njimi govoril, sprejemal prošnje in pritožbe. Ko je prišel do očeta, mu je priporočil, naj se v bodoče malo poboljša in skuša biti bolj aktiven.

Pa recite, da ni to višek ironije!

(Dalje prihodnjic)

BREZ NALIČJA

(Pismo iz slepe ulice)

Neke stvari iz preteklosti me silijo, da razmišljam v sedanjost. Razmišljam namreč, kako sem se včeraj vozil z biciklom in sem prišel zmeraj silno daleč. Iz Cerkelj do Razdrtega je šlo hitro in potem sem kar padel v Vipavsko dolino — resnično, to so bile razdalje. Spoštoval sem pot in makadamsko ureditev sveta.

Danes pohajkujem počasi. Ta prekleti voz, tale 1300 ne gre nikamor. Ves božji dan pritiskam na pedal in bo komaj enkrat Oslo. In če premislim, da potem še z avionom komaj do Pariza, kjer bom mimogrede stopil kvečjemu do Vietnamu s televizijskim programom — in bo komaj. Nikamor se ne pride.

1.

Snovnost je gibanje. Gibanje vzporednih prvin je vselej protislovje, ki se zanika v zaporedju. Prvine se gibljejo le, dokler so protislovno vzporedne in njihovo gibanje beleži pot. Ko se postavijo v zaporedje, je konec njihovega gibanja. Pot se jim je spremenila v čas brez protislovja. V čas, ki je zanikal pot gibanja, gibanje je ostalo zgodovina.

In danes se je snovni svet vsemu dosedanjemu postavil po robu. Protislovja so prerasla tvarne temelje bivšega pojmovanja. Vzporednih gibanj s potmi protislovnosti ni. Ni jih več. Snovnost sama se je spremenila. Snovnost ni več oblina in trdina agregatnega stanja fizikalne primerjave; ni več estetika barve in zvoka; snovnost ni več odsev v individualni zavesti in v čustveni prizadetosti odločujočega človeškega bitja; ne prehranjuje več filozofove misli. Ni več biološka zakonitost. Ne vznemirja več zdravnikovega razmišljanja o bolnem. Še kulinarična magičnost obloženega in veselega omizja ni več. Agregatne trdine so postale čas ravnotežja med privlačnostjo in kroženjem neskončno v nič zginevajočih delcev; barve so se razšle v mehnične kompozicije z zaporedjem ustvarjanja in pojmovanja, in glasba je imitacija zaporedja vseh mogočih akustičnih valovanj, ki se sproščajo ali se utegnejo kdaj sproščati v naravi. Kompiuterji so dolgovezno pot človeških refleksov potisnili v ozadje, daleč nazaj za čas odreagiranja, skrčenega na elektronsko hitrost. Misel — samo še utri-

nek razkošja počasne preteklosti; vse delo izračunavanja, registriranja in nepotvorjenega reproduciranja opravljajo nezmotljivi stroji. Bolezen — samo še zaporedje zdravju, kolikor to določijo laboratoriji, kamor prihaja zdravnik samo še po izmerjeno diagnozo. In snovnost kulinarike — počiva v naročju tovarn konserv, ljudje so razbremenjeni najbolj vsakodnevnih misli na snovnost.

Tvarni temelji, na katerih človek stoji in kuje in seje in pleše in ljubi, ti temelji se razhajajo. Človek stoji, snovnost se odmika iz pojmovanj v vse bolj maloštevilne, zamotane in globoke temelje. Pojmovanje in snovnost postajata zaporedje, odkritje in praktična zavest sta se razšla v čas, vzporedne poti ni več. Protislovja so se prerasla, preskokov v gibanjih ni več. Kar je včeraj bil preskok poti, je danes čas, ki so ga nova merila razdrobila, pot prejšnjega preskoka je zdaj zaporedje tisočink-miljonink in vsaka teh dobiva nova merila. Vse se drobi v čas zaporedij. S koncem v večnosti. Brez protislovij, brez preskokov, ker edino merilo postaja hitrost, v hitrosti se ukinja teža bivanja in le z največjo možno hitrostjo svetlobe nastaja značaj vesoljne gmote. Če preskok, potem samo še bliskoviti preskok večnosti, s katerim se materija spreminja v valovanje.

Snovnost se je v protislovjih ukinila, po zaslugi civiliziranega človeštva. Odkritja tehnike so postala sklenjeno zaporedje, postala so čas civilizacije. Njeno merilo. Odmerjajo hitrost, s katero se človeštvo giblje v zaporedje novih odnosov — v *neohumanizem*.

Neohumanizem?

Ne vemo, kakšen bo. Vemo le, da bo zanikal *nehumanizem* današnjih človeških ustanov, dodanašnjih sistemov in protislovnosti vzporednih ljudskih gibanj. Vsa dosedanja gibanja so se spočenjela v krvi revolucij in sproti so se izneverjala ciljem človeštva — in človeštvo jim vedno bolj obrača hrbet. Civilizirano človeštvo se odmika od poti revolucij, zanj so se revolucije izčrpale. Danes se obnašajo kot revolucionarji samo še dolgolasi smrdljivci, dekadentni, smrkolini in narkomani. Samo ti še menijo, da delajo revolucijo, ko rušijo policijsko avtoriteto s pretepi, z razbijanjem izložb in demoliranjem tujih avtomobilov.

In družbe v zakotjih nerazraslega sveta, tudi te posnemajo bolj ali manj verno napake, skozi katere je šel cvet v civilizacijo. Tudi te uprizarjajo revolucije, v klasični zmotljivosti, z ubijanji brez predodgovorov, z izmišljanjem herojev in z zlorabo te ali druge ideologije.

Eno je najbrž res: zgodovina ne pozna repriz. Bržčas zato, ker so že same premiere pregrde. Če že pride do repriz, so te bolj farsa kot gala-predstava, in v njih nastopajo nališpani junaki in bonvivani, ki »se gredo« nekaj, kar jim ne leži in se očitno upira njihovi notranji podobi in so tudi vsak hip pripravljeni meč zamenjati za mastno kurjo pečenko in steklenico vina.

Svet je torej na poti v novo. Novo — uganka. Na tej poti se doslovno razkrajajo v dosedanjih prvinah in navdaja ljudi z nelagodnostjo, z občutki negotovosti, s pomisleki. Stvari dobivajo nove, za nas neobičajne oblike. Ljudje imajo zavoljo vsega resne pomisleke.

S pomisleki človeštvo vedno najdlje pride.

Ko je začelo s pomisleki podirati snovno predstavo o nebeškem kraljestvu med zvezdami, je dejansko odprlo pot kozmonavtom na Luno. Zdaj upa, da se bodo tja preselile vojne.

S pomisleki je rušilo okorele vladavine in utiralo pota drugačnim režimom. Vselej z upi, da je hierarhija lumpov samo enkratni domislek zgodovine.

Zaradi pomislekov spričo tiranij pomehkuženih hierarhov je ustvarjalo heroje revolucij. Potem ko heroji začenjajo smrdeti po starih vzorcih, si s pomisleki zatiska nosove.

Stvarnost in pomisleki zoper njo so zaporedje. Če ne bi bilo tako, bi ideologije nikoli ne postajale razvrednotena praksa družbe. In praksa ne bi nikoli rojevala gorečih nasprotnikov ideologije. In heroji bi nikoli ne živeli tja pozno v porevolucionarne dni, temveč bi se asketsko ubijali ob koncu revolucij. Odhajali bi in s tem ohranjevali čistost ideologije. In njeno moč v ljudeh, ki bi jim prihranili pomisleke. Ideologije črpajo namreč svoje moči predvsem iz prepričanja ljudi, da je vsaka ideologija dokončna. Dokončna zato, ker je dovršena in nezmotljiva in ker človeštvo dokončno razrešuje. Razrešuje, vseeno česa. Vladavine-nevladavine, reda-nereda, notoričnih monarhij-republikanskih samozancev, enostranskega smisla-practicističnega nesmisla... Dolga vrsta motivov, iz katerih so zrasle dokončne ideologije.

Najbolj dokončna vseh ideologij je zrasla, ko so materialno misleči filozofi odkrili protislovja v gibanju družb. Odkritje protislovij je pomenilo dokončno odkritje dokončne ideologije. Tiste, katero je treba brez izbiranja sredstev prignati na oblast — in potem je človeštvo na veke razrešeno protislovij, v varnem pristanu razrešitve protislovij sedanosti. Konec prekucij. Samo še mir, nemotena osebna sreča, veličastje polnokrvnih siest in družbenokoristnega dela.

Če pa bi... kolikor pa bi v družbi tudi po zmagi dokončne ideologije nastajala vendarle še protislovja, nemiri ali podobni practicistični pojavi, so to ali (seveda od zunaj, z leve ali desne) vsiljene potvorbe, ali pa je epohalni hod družbene prakse iz ideologije že izdvojil njeno klasiko in je za nove čase treba ideologijo dognati na višjo raven, jo razviti, reformirati, prikrojiti nekim specifičnim okvirom, jo poriniti na nacionalna specifična pota in tako dalje.

Neka razlaga, priročna in poučna, se kajpak zmeraj najde. Glavno, da je učinek stoodstoten: ideologija je spet ostala dokončna. Dobila je le sodobne ideologe — ti so seveda genialno svetovidni. So najnovejši člen dinastije ideologov, kar začno že sodobniki na značilen način priznavati: ‚pavlizem-petrizem-tiburcizem‘. Dinastija. Medtem ko sta Pavel in Peter klasika, ker sta že umrla, je Tiburc recimo sodobnik, ker je živ in, recimo krčevito žilav in pripravljen vsak hip z novo reformo poriniti ideologijo na višjo... še višjo... na kar najvišjo raven.

ZORA TAVČAR

Studiji: Cronia-Jevnikar:
La letteratura giovanile
jugoslava

1.

LAPONCI, FINCI ALI ISLANDCI

(ali: Kako skrbimo, da tujci spoznavajo naš narod in našo literaturo)

Ob listanju študije v italijanščini — izdala jo je Univerza v Padovi 1968 — z naslovom *La letteratura giovanile jugoslava* (avtorja Arturo Cronia in Martin Jevnikar) se vsiljuje človeku v zavest marsikatera ugotovitev. Kako da se le tu pa tam in le sporadično pojavi v tujem svetu kak glas o nas? Kako dolgo že ni bilo v italijanskem kulturnem prostoru sledu o nas, ki živimo ne le na njegovem robu, temveč delno celo v samem njegovem okviru!? In že smo v vrtincu razmišljanja: zakaj nas ne poznajo nič bolje kot Laponce ali Fince?

Če bi hoteli biti — zakaj pa ne? — malce hudobni, bi lahko postavili tole niti ne tako zelo pretirano trditev:

seznanjanje evropskega kulturnega prostora s slovensko literaturo — pa naj bodo to študije, pregledi, antologije ali (več kot redko) samostojna dela ali pesniške zbirke — poteka skoraj dosledno po tehle kanalih: največkrat po ljubiteljski poti ali po poti osebnih zvez, dalje po uradni poti (iz SR Slovenije) z ne zmeraj strogo literarnimi, marveč kakimi drugimi kriteriji, — ali pa na repu splošno jugoslovanskega kulturnega izvoza in izmenjave. Da po katerikoli od teh poti lahko pride v svet izjemo- ma tudi kaj kvalitetnega, je seveda verjetno, ne pa nujno:

ljubitelj, četudi je domačin, nima vedno najbolj izbrušenega okusa (dokaz je 50 Jurijev Kozjakov, ki so res izšli v petdesetih jezikih, a kljub temu niso nehali biti samo Juriji Kozjaki).

Ce pa je ljubitelj tujec, je navadno navezan na nasvete kakega slovenskega prijatelja, kateri ni vedno literarni zgodovinar ali vsaj estet, temveč je — o gorje — morda celo sam literat, pa mogoče celo pete vrste. (Poglejmo samo nekatere prevode v tuje jezike). Največkrat nas predstavljajo drugo ali tretjevrstna imena, pred katerimi bi mogli tako včeraj kot danes najti kaj bolj izrazito našega in bolj literarno dognanega. Če bi šlo za naš domači trg, nič hudega, naš človek, ki ima na razpolago vso staro in novo knjižno proizvodnjo, bo že znal med vsem, kar se mu ponudi, postaviti to više, to nižje. Pomislimo pa, da bo tujec ob tistem, kar mu boš ponudil v prevodu, verjel, da si mu (npr. z Bratkom in Ingoličem) ponudil koncentrat slovenskega duha, ogledalo slovenske psihe, tako rekoč nekaj s samega vrha našega estetskega in idejnega zagona. Zato bi morali vse drugače pretehtati, kaj naj nas v tujem svetu najboljše predstavlja, in edino merilo bi tu morala biti brezpogojna in najvišja kvaliteta.

Tudi matična domovina očitno po uradni poti ne pošilja v prevajanje del, katera bi bila izbrala kaka kompetentna komisija, temveč izbiri največkrat botrujejo kar posamezne založbe, katerih kriterij je v prvi vrsti komercialen (razne kooperacije s psevdoznanstvenimi razkošnimi izdajami tujih enciklopedij, ko po skladiščih ležijo resna, solidna domača dela), kaj šele, če zaigrajo svoje karte osebne zveze in priporočila.

Nekaj malega sta doprinesla Društvo književnikov in PEN-klub s svojimi izdajami domačih avtorjev v tujih jezikih in s svojo periodično publikacijo v več jezikih s prevodi in prikazi »Le livre slovène«.

[Po vsem tem bi lahko kisló dostavili, da čuti današnji Slovenec — posebno onkraj meje —, bolj kot nujo, da sezna-

ni svet s tem, da obstaja, ravno nasprotno potrebo: da se tolikanj naučije tujih vplivov in se toliko alienira, da postaja čedalje manj Slovenec. Izpod takšnega slovenskega Francozka bi komaj še mogel izluščiti poštenega Kranjskega Janeza, (na katerega spominja samo še kak prav lepo robot priimek!).

2.

LAPONCI, FINCI IN ITALIJA

(ali: Slovenci kot most med vzhodom in zahodom)

Naši kulturni stiki z Italijo morda niso najslabši: tisti redki prevodi, največ iz mladinske proze in iz lirike, kolikor jih je, so dobro izbrani, čeprav ponajveč raztreseni tu in tam, tako da ne dajejo nikakršnega pregleda. Zastopani smo približno tako dobro kot kaki Finci ali Islandci, o katerih le približno vedo, da živijo tam nekje na severu. In vendar smo Slovenci baje most, ki tako rekoč povezuje Italijo in z njo zahod z vzhodnimi kulturami, katerih prvi predstavniki naj bi bili prav mi, najbližji njeni sosedje. Če bi sodili o naših stikih po prevodih in študijah v italijanščini, bi rekli, da smo svojim sosedom približno tako poznani kot Lužiški Srbi, za katere ne vedo, ali so morda v Makedoniji ali na Češkem ...

To, kar pa je, je vsaj skoraj v celoti kvalitetno, in to največ po zaslugi nekaterih redkih posameznikov. Bruno Meriggé s svojo dovolj obširno in dostojno

Zgodovino slovenske književnosti (z dodatkom o lužiško srbski). Arturo Cronia s svojimi drobnimi študijami, Luigi Salvini s prizadevnimi, a pretežno lingvističnimi prevodi. Prešerna, Župančiča; Janko Jež in Damiani (prevodi in študije), ter nekaj drugih. Med njimi žal tudi kak Calvi, ki bi rad zreduciral Prešerna na same vplive iz italijanske literature, pa še kaka ne ravno najbolj posrečena antologija (Zlobec). In če bi hoteli poudariti tudi to, da naj bi tržaški Slovenci predstavljali most med obema kulturama, potem bi — glede na prevode in predstavitve o nas v italijanskem tisku — mogli ugotoviti, — da nas sploh ni! Ali da se pišemo vsi na -iá, če sklepamo po imenih, ki jih misli vnesti v svojo novo revijo mladinskih piscev naše dežele obeh narodnosti »L'ORA del RACCONTO« someščan g. Tullio Bressan. O kakem tržaškem Slovincu, ki bi znal sukati pero, ni še slišal, kalli?

3.

CRONIA-JEVNIKAR: JUGOSLOVANSKA MLADINSKA LITERATURA

(ali: Poročilo o dveh večstransko različnih študijah, da o uvodu niti ne govorimo)

16 Upati je, da bo prizadevni Cronia — katerega zanimanja so pretežno veljala srbohrvatski literaturi — imel nekaj naslednikov, med njimi tudi v Martinu

Jevnikarju, katerega smo doslej poznali neutrudno zagnanega v nehvaležno in pogosto ubijajočo strežbo kulturni potrebi dneva v Trstu. Kot predava-

telj na padovanski univerzi si bo moral odslej najti čas tudi za kako znanstveno razpravo. Saj vemo, da tu ne veljajo ocene in poročila ali pregledi, raztreseni skozi desetletja po revijah, temveč samostojne publikacije. V tem smislu je študipa o mladinski književnosti njegov opus št. 1 in tako rekoč preizkusni kamen piščevega znanstvene formata.

Studijo je izdala Univerza v Padovi v svoji zbirki Studi sull'Europa orientale kot 8. zvezek, založila pa milanska založba Trevisini z letnico 1968. Obsega dve razpravi s skupnim naslovom *La letteratura giovanile jugoslava, in sicer eno izpod peresa pokojnega prof. Cronie o srbohrvatski in drugo izpod peresa prof. Martina Jevnikarja o slovenski mladinski literaturi*. Uvod v to knjigo prijetnega formata, obsegajočo dvesto strani, je v nekam poljudnem, kramljajočem tonu podal Giovanni Maran. V njem s toplimi besedami obudi spomin na lik prof. Cronie, katerega spominu tudi posveča knjigo. Zlasti pa poudari dejstvo, da ima študija pravzaprav to izjemno prednost, da je izšla v italijanščini, še preden imajo tako Srbi in Hrvatje kot tudi Slovenci sami takšno razpravo.

Ko predstavi prvi del, Maran kar razsipno hvali kritični čut in odlično metodo prof. Cronie, medtem ko ostaja precej hladnejši do avtorja drugega dela, za katerega hrani treznejše pridevke kot: pazljiv, natančen, odgovoren, strokovno podkovan.

Srbohrvatski in slovenski del obsegata vsak svojo skoraj matematično odmerjeno polovico knjige. Studiji odražata dva različna temperamenta: Cronia: romanska zgovornost in pršivost, ki drzno razmeče zrno in pleve, hladnokrvno izpusti ne najbolj kvalitetno in se brez skrbi za mero razpiše ob bolj všečnem, brizga z učinkovitimi, čeprav zato tudi le približnimi naslovi poglavij. Nonšalantno pušča vse naslove knjig v originalu, sploh brez prevoda!

Ob njem strogo stvarni, kar suho strokovni Jevnikar, ki skuša kljub skromnemu številu odmerjenih strani naštetj vse, »kar leze ino gre«, tudi če se zato proti koncu mora omejiti samo še na imena. Kljub stiski s prostorom

ne pozabi prevesti vsakega dela tudi v slovenščino (prvotni naslov je italijanški!). Naslovi poglavij so skopo jedrnati. Pisec se vzdrži hujših kritičnih sodb in prepušča dokončno sodbo ali obsodbo bodočnosti.

Prvi vtis, ko odložiš knjigo, bi bil zaradi tako različnega pristopa obeh avtorjev na prvi pogled napačen: da je slovenska mladinska književnost po številu avtorjev in del neskončno bogatejša od bratske! To pa zaradi hlastne metode prof. Cronie in prevelike skrupuloznosti prof. Jevnikarja. Kljub temu je celotni vtis dober, — knjiga bo pošteno opravila svojo posredovalno funkcijo in dovolj dobro seznanila vse, ki se za to zanimajo, z našo mladinsko književnostjo. Seveda velja to samo za obe študiji, ker bo dodatek z nekaterimi prevodi po mojem več škodil kot koristil. Zveza med prevodi in originali je komaj vzdržno nepesniška. To so še lingvistično kolikor toliko solidni prevodi, ki pa z literarnim prevodom nimajo kaj opraviti. (Prevajalci sicer niso navedeni!) Župančičeva pesem tu postane pusta proza; udarni, temperamentni »vojaki korenjaki« zgube v prevodu vsakršen mik. Edino, kar vzdrži ime prevod, je: Ciciban in čebela, ki je znal posneti vso ljubkost originala, Sirota Jerica, ki, čeprav prelita v navadno prozo, zaradi same svoje metaforične sile ni mogla zgubiti vse svoje lepote, pa morda Cankar, čeravno bi ga prevajalec - umetnik lahko še privzdignil. Nič bolje ni s prevodi iz srbohrvaščine: kdor je kdaj užival zvočnost in vokalično polnost Zmajevih verzov, se bo ob takšnih prevodih samo začudil, kaj lahko človek napravi iz Zmajeve pesmi! Edino Vitezevo Pismo in Čopičeva proza vzdržita primerjavo z originalom, pa kak Tartalja in Vučo. Maksimovičeva pa ostaja v prevodu kot rajčica, ki bi ji oskubli njen prelepo pisani rep.

Prevajanje nikakor ni lahka zadeva. Posebno če hočeš poleg jezikovne vernosti (tu je večina prevodov že za register zdrknila) vnesti če že ne nekaj zvočne in metaforične lepote, vsaj delček jezikovne sočnosti in »sled sence zarje« piščeve značilne dikcije. Da bi prevodi imeli vsaj enega od teh elementov! Če se ti ni posrečilo dobro

prevesti tega ali onega, izberi kaj drugega. Zame je bolje kot lingvističen, nepesniški prevod, — noben prevod. Kar je v srbohrvaščini in slovenščini

uživanja torte, to je v prevodu žvečnje suhega kruha, kadar prevajalec ni umetnik ali izrazito ustvarjalno nadarjen za prevajanje.

4.

JEVNIKAR: SLOVENSKA MLADINSKA KNJIŽEVNOST

(ali: Kaj storiti, če ti pretesno odmerijo prostor, — seveda avtorju knjige, ne meni...)

Glede gradiva, ki sta ga imela oba pisca študije na razpolago, ne bi mogli reči, da ni bil kateri precej na boljšem. Za srbohrvatsko literaturo je možno vzeti v roke to in ono, čeprav še nič zaokroženega, tako da ni težko sestaviti literarno kritičnega pregleda, tudi če nisi imel v roki posameznih del. Precej drugačna je situacija pri nas, posebno za zadnje obdobje. Neznatni drobci, razsejani tu in tam, celo še v ciklostilu! Sele kakšno leto se eden ali dva strokovnjaka začneta posvečati mladinski književnosti v okviru Pedagoške akademije v Ljubljani. Bibliografski pregled svojih izdaj za daljše obdobje je izdala menda samo Mladinska knjiga. V ostalem pa si navezan na paberkovanje po knjigarnah in na informativno brošuro slov. založb »Knjiga«, pri čemer ti marsikaj lahko mimogrede uide. Glede na to ozadje je razumljivo, da je Jevnikarjeva študija za starejša obdobja natančna in podrobna, morda celo preveč glede na obseg celotnega dela! Tako se mora že pri poglavjih tja do druge svetovne vojne pisec čedalje bolj omejevati na najnujnejše in opuščati kritični pretres naštetih del. Čeprav je njegova natančnost — posebno če pomislimo na pomanjkanje tovrstnega pregleda sploh — sama na sebi pozitivna, bi se bil tukaj lahko tudi omejil. Saj je to predstavitev za tujce, ki bi zlahka utrpeli manj natančne podatke o kvantiteti naše mladinske literature, pa bi v zameno spoznali samo največja imena in njihovo dejansko težo. Saj si je to brez posebnih kompleksov privoščil v svojem delu prof. Cronia. Če je Jevnikarjev pregled do l. 1945 podroben in natančen, to ne velja v celoti za zadnje poglavje o ml. literaturi po drugi svetovni vojni.

Po posrečenem uvodu ostanejo avtorju za več kot dvajsetletno plodovito razdobje nič več in nič manj kot štirje listi. Na prvem se nesorazmerno razkrošata dva sicer zelo plodovita, a ne posebno vrhunska pisca: Hudales in Winkler, medtem ko si naslednji list morajo deliti umetniško neprimerno bolj kvalitetni Prežihov Voranc (pri katerem manjka omemba dela Čez goro k očetu), Miško Kranjec (tu ni razvidno, da sta knjigi Rad sem jih imel in večji del knjige Otroci, čigavi ste? eno in isto, manjkata pa Kruh je bridka stvar — delno zastopana že v prejšnji — ter Zlata kočija), potem Bogomir Magajna (manjka Povestice o punčki Maji) in pravljicar Lojze Zupanc. Vsi ostali povojni pisci imajo na razpolago samo še dva lista, in to originalna dela in prevodi! Tako preostane avtorju samo še kopicenje imen, malih in velikih, kjer se spet plodovitejši razmahnejo na račun kvalitetnejših. Kristina Brenk je na oko večje od Mire Miheličeve ali Vere Albrehtove, saj ji je odmerjeno trikrat toliko prostora. Za vse ostale pa potem ostane le še omemba, tako da se družno najdejo drugo ob drugem takšna po kvaliteti neskončno različna imena kot Vida Taufer in Lili Novy ob Hinku Mediču(!) in Črtomiru Šinkovcu ali Kajetan Kovič ob D. Mevlji. Tu bi bil avtor mirne duše lahko izpustil polovico imen, zato pa pridobil nekaj prostora za poglobitev tistih redkih omembe vrednih. Škoda, da avtor ni nepomembnih piscev izpustil, temveč da jih je pedantno nizal vse dotlej, dokler je imel kaj prostora. Tako mu je izven študije ostalo nekaj novejših, a pomembnih imen. Tako ne najdemo Ele Perocijeve v mnoge jezike (tudi v italijanščino) prevedene Muce copatarice.

Med prozaisti bi bili namesto piscev agitk kratkotrajne vrednosti lahko omenjeni vsaj kvalitetni Lojze Kovačič z Zgodbami iz mesta Rič-Rač, Vid Pečjak s priljubljenim Drečkom in tremi Marsovčki in duhovitimi Živalmi v ukrivljenem zrcalu, Vitomil Zupan (Langus) s Potovanjem v tisočera mesta ter Smiljan Rozman s Čudežnim pisalnim strojčkom. Med pesniki so izpadla imena mlajših ali boljše — zadnja leta z mladinsko poezijo ukvarjajočih se pesnikov, zlasti Daneta Zajca moderna in posrečena Bela mačica, Nika Grafenauerja duhoviti in sodobni Pedenjped in Lojzeta Krakarja Sonce v knjigi, vsaj omembo pa bi zaslužila ob tolikih manj pomembnih Saša Vegri, ki že dolgo polni strani revije Ciciban.

Med prevodi iz tujih književnosti bi veljalo omeniti nekaj najbolj priljubljenih in znanih. (Na račun skrajšitve obširnih prejšnjih poglavij), vsaj Collodija, Kästnerja, Lindgrenova, Knighta, Saroyana, J. Spyri, Gilbertovega Robin Hooda. Pri omembi mladinskih revij bi morda mogli dodati kako Mladinsko revijo in Besedo ter Kurirčka, ne glede

na njihovo kvaliteto, medtem ko so omenjeni Problemi že vrsto let vse prej kot primerni za mladino. Zaradi popolnosti bi mogli navesti vrsto časopisov za mladino (Pionirski list, Mladino in podobno).

Pozdraviti je treba pobudo padovanske univerze, da je izdala to knjigo, za katero upamo, da ne bo zadnja, ki bo skušala romanski svet in posebno naše sosede seznaniti z dosežki naše kulture. Kulture, ki vsaj dvesto let v enakovrednem duhovnem zagonu živi manj kot korak od njih, pa jim je skoraj popolna tujka. Naj bi to ne bila zadnja knjiga o nas in naj bi sprožila tudi potrebo po antiologijah in samostojnih izdajah najboljših dosežkov naše literature pri tej ali oni italijanski založbi, ki izdaja v obliki snopičev ali zbirk dela iz tujih književnosti.

Tako bomo končno nehali biti za naše sosede daljni Laponci in Finci in bomo po tako dolgem obdobju, zagrenjenem še z ero fašizma, postali za Italijane zanimivi in odkrivanja vredni najbližji sosedge.

BORIS PAHOR

NE NARODNE KORISTI, AMPAK KORISTI IDEOLOGIJ*

I.

Včasih si človek spraša vesti zato, da se opraviči pred njo, včasih zato, da sklene z njo kompromis, zgodi se pa, da ga k temu prisili potreba po odločitvah, ki jih terjata dejanje. Tako smo si v zadnjih letih pogostoma zastavili vprašanje o vzrokih pogubne mlačnosti in topega fatalizma, ki se med nami razširjata kakor zavratna epidemija. Vse kaže, da je zdaj prišel čas, ko moramo razpršene, zdaj potrte zdaj strupene, ugotovitve naših ljudi strniti v sklop bistvenih misli. Te misli bodo shematične in zato bolj nazorne, kjer pa ne bodo povezane, naj jih bralec sam poveže in s tem dodà nekaj svojega. Prislusnimo torej ljudskemu razmišljanju, ki je zaradi svoje večbarvnosti najbolj veren nosilec resnice.

☆

Daleč so dnevi pouličnega izživljanja, ki so zapisali v knjigo tržaške zgodovine strani veličastja in tragike obenem. Dnevi moči in vretja, ki pa so bili utemeljeni po zmagi nad fašizmom, kajti tudi drugod po svetu je bila zmaga prav tako »bratski« podvig kakor pri nas. Toda to bratstvo pri nas ni bilo samo vojaško ali če hočemo politično bratstvo zmagovalcev, ampak **združitev, ki se je razrasla v širino in zajela vse kapilarne niti prosvetno-kulturnega dela.** To je zares pomenilo številčno bogat razcvet: ljudsko-prosvetnega dela med obema tukaj živečima narodoma, ampak slehernemu bistremu očesu je bilo že takrat jasno, da se ta množična prosveta razvija **na račun resne, globoke in trajne tvornosti slovenskega življa.**

☆

Ne glede na to, da je takšna simbioza dveh kultur precej idealistična zamisel, je zelo lahko ugotoviti, da je nujno osnovana v škodo tistega, ki je ubožnejši. Jasno je namreč kot beli dan, da italijanskemu življu na Tržaškem materialno-kulturna sredstva ne manjkajo. Italijanski ljudje

imajo gledališke dvorane, kinematografe, univerzo, založnike, knjigarne itd. Nasprotno je slovenski človek v tem pogledu nag in bos.

Če bodo torej, recimo, levičarsko usmerjeni italijanski ljudje lahko čutili potrebo po krožkih, tisku itd., ki bodo ustrezali njihovemu svetovnemu nazoru, si nasprotno ne bodo nikoli postavljali vprašanj, kakor je na primer vprašanje o študijski knjižnici ali o knjigarnah, ker vse to imajo v obilici. V tridesetih tržaških kinematografih bodo slišali samo in izključno svojo materinščino, prav tako v gledališču, v občinski knjižnici na univerzi in tako dalje. Na nikak način ni torej moč ukrepati po zakonu materialno-kulturne paritete, najmanj pa na podlagi slovenskih ekonomskih sredstev načrtovati materialno-kulturno sožitje. Kajti slovenskemu elementu kot celoti manjkajo vsi materialni pogoji kulturnega življenja, medtem ko italijanski živelj kot celota si tega vprašanja sploh ne postavlja. Če si torej tisti, ki nima nič, prevzame nalogo, da bo skrbel za tistega, ki ima vse, stori to lahko samo iz ideoloških in idealističnih razlogov.

Stoj, boste rekli, morda se tebi to samo zdi, tisti idealizem je bil v resnici dosti bolj stvaren, ker je v danem trenutku bil pogojen po daljnosežnih političnih okoliščinah. Res je to, in radi bomo priznali, da je bil v prvih povojnih letih tak kulturni amalgam učinkovit. A zmeraj na političnem področju, nikdar na kulturnem. Njegova učinkovitost pa je, čeprav podtalno, začela hirati tudi v političnem smislu in dosegla končen polom ob Informbirojevski resoluciji. Kljub temu je pretežno ideološki in še bolj idealističen načrt živel dalje in živi še danes.

A naj živi, Bog mu daj zdravje, nihče mu noče slabega. A naj živi v območju partije. Idealistično početje pa je vztrajno snovanje po takšnem ideološkem načrtu, namesto da bi se postavljali temelji trdne, globoke, splošne narodne kulture s perspektivo na prihodnost. Seveda bo znani tovariš takoj razkačeno in pomilovalno ugovarjal: partija je nesebična, njena ljubezen je kakor materina ljubezen, ona ljubi vse svoje otroke, naj bodo tega ali onega jezika. To drži in o tem ne bo nihče niti za hip podvomil. A tudi to je res, da pametna mati ne bo zgradila enemu sinu hišo, medtem ko hodi drugi lačen in bos po mestnih ulicah.

Tako naivno idealističen bi smel biti vsakdo, samo dialektični materialist ne, ker bi ga pred takimi napakami morala obvarovati njegova znanstvena metoda. Vedeti bi moral, da je prva od vseh naprednosti:

dati neki manjšini, ki ji je bilo vse uničeno, trdne osnove materialne vse-narodne kulture. Moral bi vedeti, da je samo močna narodna kultura pogoj samozavesti in zato stvarnega, ne papirnatega internacionalizma.

II.

Preidimo k manj splošnim in časovno manj oddaljenim vzrokom naše sedanje klavnosti. Ustavimo se pri primeru, ki je zelo nazoren in bo zaradi tega osvetlil vse ostalo. Vprašanje časopisja. Vsako izobraženo občestvo ima svoje dnevno časopisje, če zaradi ekonomskih razmer ni mogoče drugače, vsaj en dnevni časnik. A postavimo, da je to občestvo narodna manjšina, v vseh pogledih ogrožena manjšina, in da ima en sam dnevnik v materinščini. Kaj bi bilo v narodno-kulturnem smislu (in zato tudi v političnem) nujno in razumno — da je ta dnevni časnik izraz čim večjega dela članov manjšine ali pa, narobe, samo ideološko strogo določene skupine ljudi? Na ogroženem ozemlju, kjer je fašizem četrto stoletja uničeval vse do korenin, kaj ne bi bilo razumno in pošteno, da bi se dal ljudem dnevnik, ki bi lahko šel v vsako hišo? Kaj ne bi bil idealizem trmastega naivneža nuditi ljudem čtivo, ki ga zaradi svojih filozofskih, verskih ali socialnih idej ne bi mogli sprejeti? Kaj ne bi bili takšna trma in takšna omejena sebičnost pogubni?

Dialektični materialist, ker tu je govor o njem, ne bi smel tako grešiti, zakaj na podlagi konkretnih dejstev bi moral ugotoviti, da se položaj v matični državi docela razlikuje od položaja narodne skupnosti, ki živi odrezana od nje. Ali pa bi morali reči, da mu za bistvene nacionalne interese te manjšine ni kaj veliko mar.

Dejstvo je, da je ta manjšina zmeraj bila pripravljena na združitev svojih sil, na edinstvo na osnovi tradicije boja in osvoboditve. To je bila pravzaprav glavna naloga, ki naj bi jo uresničil bister politik, če že ne hitro od začetka, vsaj po ostvartvi »Svobodnega tržaškega ozemlja«; če že ne tedaj, vsaj po resoluciji Informbiroja. To je bila glavna naloga, ki naj bi jo uresničil daljnoviden kulturni voditelj. Žal pa smo na Tržaškem imeli samo uradnike in administrativne izvrševalce povelj. Niti enega diplomata, ne za zunanjo ne za domačo rabo. Edinstvo. Edinstvo na osnovi zmage in nove samozavesti, kulturno edinstvo ustanov in sredstev — to so ljudje hoteli in kljub vsemu še hočejo. **Pogubna naivnost je zahtevati edinstvo na osnovi dialektičnega materializma, stalinizma, jugoslovanskega tolmačenja marksizma itd.**

Vzeli smo si za zgled dnevnik, ker je to primer, ki bode v oči. Dnevnik bi moral biti prvi, najbolj preprost, zato ker vsakdanji, posredovalec kulture, že zaradi jezika samega. Vendar dnevnik, ki je edini in ki ni sprejemljiv za tisoče vernih družin ne za liberalne ljudi ne za stalinsko usmerjenega človeka (torej dobrih štirih petin vsega občestva), — ali more biti posredovalec narodne kulture?

Bralec si bo že sam poiskal druge primere za razmišljanje, ki ga je vaje do onemoglosti. Recimo repertoar našega gledališča. Seveda bo znani tovariš spet razkačeno ugovarjal, češ prva je navezanost na matično državo. Naj si bomo na jasnem: hudodelec je vsakdo, ki bi kakor koli škodil navezanosti na kulturo matične države in na državo kot tako. Vendar ali ji ne škodi prav v enaki meri tudi tisti, ki postavlja skrbi matične države za odrezano manjšino kot pogoj sprejem neke ideologije?

Odrezano občestvo veže na matično središče predvsem jezik. Jezik, ki je ogrožen. Jezik pa ni ideološka zadeva. Za matično državo mora torej biti pomembno to, da ne izgubi sinov, ki govore njen jezik, ne pa da si pribori med niimi ideoloških pristašev. Če ji bo bolj pri srcu ideologija kakor konkretni ljudje, bo ona nosila najtežjo odgovornost za njihovo mlačnost in oddaljitev od matičnega središča.

III.

Oglejmo si zdaj prav na kratko zasluge »narodnega« tabora. Prvi greh, ki ga je le-ta storil hitro od začetka proti duhu in samozavesti naših ljudi, je bilo nekulturno in strupeno rušenje ugleda matične države. Močno je tedaj ta tabor načel duhovno silo ljudi, ki jih je dvignil iz obupa boj in zmaga, z maščevalnim pisanjem begunskih peres.

Spoštovanja vreden je namreč vsak begunec, ki se zaradi moralnih vrednot ne strinja s to ali ono diktaturo, in si izbere odhod in protestantizem. Iz begunstva in protestantizma se je rodila slovenska knjiga in slovenska kultura sploh. A kdor je sodeloval s Prusi, medtem ko je narod umiral v gorečih vaseh in gorel v taboriščnih pečeh, ta naj bi šel zlivat svoj žolč daleč od tod, kjer se narod še bojuje.

Zmeraj ideološki interesi, torej, namesto narodnih interesov. Demokracijski ljudje, ki se niso strinjali z načeli poveljne osvobodilne fronte, bi bili morali zastaviti vse svoje narodne sile za organiziranje slo-

venske mladine, za ustanavljanje polnokrvnih prosvetnih društev, pre-skrbeti bi bili morali ljudem narodno založbo, ki bi izdajala cenene knjige itd. Dati bi bili morali ljudem neki program in neko aktivnost. Namesto vsega tega so izrabili svojo bojevitost za napadanje jugoslovanske stvarnosti!

Takšna politika lahko res ob volitvah čudežno nabere glasove opozicije, ki se ne strinja s povojno osvobodilno fronto, (ki, žal, ni več osvobodilna, najmanj pa fronta), — a s svojo brezidejnostjo ne more prinesiti ničesar odrešilnega.

Idejno nedvomno močnejši in premočrtnejši je katoliški center, ki pa se hrani z emigrantskimi dotoki. Domača duhovščina, to je treba priznati pred soncem in svetom, je protifašistična, ljudska in zato v veliki meri poštena. Ni moč reči tako o begunskem kadru, ki sanja o diktaturi klera in ki je zelo blizu ekstremističnim načrtom italijanske Katoliške akcije. Gre za oboževanje španskega samodrštva in inkvizicijskih metod. Za primer vzemimo velikonočno številko njihovega glasila. Radio Trst II je zanje poganski radio, ker zabava vsako jutro ljudi z nedolžnimi horoskopskimi prerokbami! Brezbožen je, ker poroča javnosti o predstavah, ki nimajo nihil obstat od njihove cerkvene oblasti. Po njihovem bi namreč moral slovenski Radio II postaviti svoje oddajne študije v njihove zakristije.

Ne narodne koristi, torej, ampak koristi ideologije. Ne glede na to, da se pred tujci smešimo, da dajemo material za članke, in, jutri, za ukrepe v našo škodo, — ne glede na to, je takšno početje protinarodno, ker samo razdira in izdaja. V ljudeh ne ustvarja samozavesti, ampak cinizem in gnus. Kaj je vredno biti član naroda, ki ima takšne duhovne voditelje? se vprašuje slovenski človek.

IV.

Ideologija namesto narodnih koristi prav tako pri tistih, ki so ostali zvesti moskovskemu komunizmu. Ne gre za to, če je njihova zvestoba pravilna ali ne, zakaj o vprašanju zvestobe kot take bi jih marsikdo rajši cenil kakor pa grajal. Pustimo torej njihovo stališče v mednarodnem merilu, a tak internacionalizem, kakršen je dejansko njihov internacionalizem, izpodkopuje osnove narodnega odpora.

124 Pustimo zdaj ob strani vse razdiralno delo na kulturno-prosvetnem polju, ki je ubilo v tolikih ljudeh spoštovanje in vero. Ustavimo se pri psiholoških momentih. Prva je navezanost na Rim. Rim pa skrbi za svoje

koristi in ni ga italijanskega voditelja, ki bi znal zaradi svoje svetovno-nazorske ideje nasprotovati koristim rimske domovine. Če so torej ljudje pri nas navezani na rimskega voditelja, je to lahko veličastno in skorajda svetniško, a narodno občestvo ima od tega samo izgubo.

Internacionalizem? V svojem internacionalizmu so ti marksisti na las podobni italijanskemu kleru. Italijanska duhovščina ima naše domače duhovnike za heretike, ter pravi: v nebesih nima pomena, če je kdo govoril slovenski ali italijanski, ampak to, da je dober kristjan. Zelo podoben temu je v stvarnosti duh informbirojevskega internacionalizma.

Rekli boste: saj izdajajo tednik v slovenskem jeziku, saj imajo društva itd. Da, a pomembne niso številke na papirju, važen je duh, notranja moč nekega gibanja. Njihov duh in njihova moč pa hočeta biti nadnarodna. Pri mlačnih ljudeh, pri omejenih, ki ne razlikujejo vprašanja jezika in kulture od ideologije, — pri vseh teh in številnih drugih je **ta internacionalizem grob narodne zavesti.**

Seveda bodo rekli, da niso samo oni ustvarili tega pogubnega ozračja. Res je, in mislimo, da smo do zdaj našeli precej krivd, ki niso njihove. O otipljivo je, da so v svojem internacionalizmu zelo majčkeni, hkrati pa bolj ortodoksni kakor njihovi italijanski vodje. Tako je na primer komunistični senator Sereni lani na 2. nacionalnem kongresu za ljudsko prosveto v Bologni sredi navdušenega ploskanja jasno povedal, da je treba biti »za ljudsko in narodno kulturo, ki bo človeška, ker bo italijanska; in v dobi, v kateri se govori veliko o Evropi in evropstvu, smo mi za evropsko kulturo, za tisto starodavno in mlado Evropo, ki so Italija, Francija, Rusija, Španija, Nemčija, Anglija in ki so s svojimi narodnimi kulturami, in zato ker so imele svoje narodne kulture, mogle oploditi človeško kulturo v Aziji, Ameriki in Afriki.«

Tisto narodno pa nismo podčrtali, mi, ampak je podčrtana v tekstu. (Glej revijo *Letture per tutti* januar 1953, str. 9). In na isti strani senator Sereni navaja pesnika Leopardija, ki je zabičal Italijanom: »Govorite italijanski! Bodite Italijani!... Zakaj če takšni ne bomo, bomo govorili zmeraj v tujem, barbarskem jeziku.«

Senatorju Sereniju so navdušeno ploskali, pravi revija. In prav so imeli, ker je Sereni mož globoke kulture in imenitno je povedal, da sta narodna zavest in kultura prvi pogoj za vse drugo, tako za možato osebnost kakor za zdravo mednarodnost. A kaj bi se zgodilo, če bi kdo od nas tako pisal in rotil, da je prva nujnost, nujnost vseh nujnosti, biti Slovenec, govoriti slovenski, kakor je senator Sereni rotil Italijane, naj bodo Italijani? Rekli bi nam, da smo šovinisti, prikazali bi nas svojim

dokumenti

ljudem kot šoviniste, čeprav niti malo ne sovražimo italijanskih ljudi in cenimo italijanski narod. In njegovo kulturo. Prav gotovo jo cenimo bolj kakor slovenski kominformovci, če zaradi drugega ne, zato, ker jo globoko poznamo.

V.

Za katastrofo, ki se je zgrnila nad naše zavesti, nosijo torej odgovornost vse stranke, vsi svetovni nazori. Nobena ideologija ni izvzeta. Ta gleda z beograjskimi očmi, a je bolj beograjski kakor Beograd. Drugi sodi z inkvizitorskimi možgani, a je bolj vatikanski kot Vatikan. Tretji hoče po vsej sili biti bolj internacionalen kakor Sereni itd. Samo majhni ljudje, same figure na šahovnici. Nobenega moža. Nobenega samca. Nobene izrazite osebnosti. Nobenega samostojnega, širokega človeka, ki bi bil toliko srčen, da bi znal vzeti nase nekaj odgovornosti in nekaj iniciative.

Kam plovemo? se sprašujejo slovenski ljudje na Tržaškem. Vsi slovenski ljudje, najbolj pa tisti, ki so pili fašistično olje, ki so preživeli dolga leta v internaciji, tisti, ki so ušli krematorijskim žrelom, ki so prestali mučenje krvnikov in nato neizprosnost boja v gozdovih. Čigavi smo? se sprašujejo. Medtem pa smo vsi razčetrteni kakor telo, ki so njegove roke in noge privezali k sedlu štirih konj ter jih pognali v štiri nasprotno smeri.

NAŠA SODELAVKA

Irena Žerjal - Pučnik

je izdala

pesniško zbirko

Čoreče oljke

SLOVENSKI VLADNI OBISK NA KOROŠKEM

27 in 28. maja se je mudila na dvodnevnem uradnem obisku na Koroškem delegacija izvršnega sveta Slovenije. Vodil jo je predsednik izvršnega sveta Stane Kavčič.

Koroške Slovence je presenetilo in vznemirilo, kar je predsednik Kavčič izjavil na tiskovni konferenci v zvezi s »svobodno izpovedjo narodnosti, ki je sestavni del človekovih pravic«. Deželni glavar Sima je dostavil, da mora biti to priznavanje svobodno, brez gospodarskega in socialnega pritiska. Slovenski vestnik (30. maja 1969) upravičeno pripominja:

»Če bi bili ti pogoji uresničeni, načelu priznavanja k narodnosti ni mogoče oporekati. Toda na Koroškem je treba takšne pogoje najprej ustvariti in zagotoviti dejansko tisto atmosfero, o kateri je govoril tudi deželni glavar Sima, da se Slovenci na Koroškem tudi podzavestno ne bodo čutili ogrožene zaradi tega, če se bodo priznali k slovenski narodnosti...«

Vse doslej smo koroški Slovenci mislili, da znanstvene razprave in izsledki narodnostnih inštitutov obvezujejo tako pripadnike 'narodnih manjšin' kakor tudi pripadnike večinskih narodov in kajpada tudi matičnih narodov. Zdaj pa so čez noč vloge zamenjali — politiki, ki si očitno štejejo pravico, da sami določajo in odločajo o kategoriji narod.

Doslej so pri nas na Koroškem trobili to, kar je povedal Kavčič, ekstremno nemški nacionalistični elementi, to pa, kar je dostavil Sima, smo doslej koroški Slovenci in uradna Slovenija navajali kot ugovor tem elementom.

Vsi vemo, kako težko je ustvarjati dobre odnose med sosednima državama Avstrijo in Jugoslavijo, med katerima se valja kakor neodstranljiv kamen spotike še zmeraj 'nerešeno« vprašanje slovenske narodne skupnosti v Avstriji. Ali misli Kavčič, da se da to nerešeno vprašanje razvozlati kakor nordijski voz? Uboga prihodnost koroških Slovencev, če uradna Ljubljana nima nobene druge misli za ohranitev 'ljubega miru'«...

Celovec, 5. junija 1969.

SKUPINA KOROŠKIH SLOVENCEV

Ko objavljamo dopis, ki nam je prišel iz Celovca, moramo razložiti svojim bralcem, da je s »svobodno izpovedjo narodnosti«, o kateri je govor, mišljeno tako ugotavljanje števila koroških Slovencev, s katerim se vsak posameznik »svobodno« izjavi za Slovenca; (na ta način morajo zdaj slovenski starši na Koroškem vsako leto pismeno prositi šolsko oblast, da njihovi sinovi lahko obiskujejo ure slovenščine.)

Kaj sprejem takega »personalnega« načela pomeni, je vsakomur jasno.

»Zaliv« se bo k vprašanju povrnil. Tokrat lahko samo pripomnemo, da so vse visokodoneče besede in celo razbodbani sprejemi v jugoslovan-

dokumenti

ski prestolnici samo nekoristno lepotičenje, če v stvarni politiki skrb za slovensko etnično skupnost zunaj meja matične dežele pade na tako nizko raven.

Če pa se slovenski vladni predstavnik izgovarja, da se mora pri mednarodnih dogovorih držati direktiv zvezne oblasti, potem se je treba sprijazniti z dejstvom, da slovenski vladi ni zaupano kaj več kakor funkcija transmisijskega jermena!

Nekaj odlomkov iz razgovora o narodnem obstoju Slovencev v zamejstvu, ki je bil 21. marca na Dunaju. (O njem poroča prof. Branko Marušič na str. 131.)

Dr. Jelen

»Kako nam Slovenci iz matične domovine lahko najbolj živo pomagajo? Kje naši ljudje delajo napake? Obiskovalci iz Slovenije ne govorijo svojega jezika in ne uporabljajo slovenskih imen za slovenske kraje. Predvsem matični narod se mora zavedati slovenskih krajev in slovenskih imen. Ali se Slovenci v Sloveniji zavedajo, da so Slovenci?»

Študent Pintar iz Ljubljane

»Vesel sem in zelo presenečen ob pobudi Maribora, kjer so ustanovili klub prijateljev zamejskih Slovencev. V Ljubljani je po mojem mnenju povsem drugačen položaj. Ljubljanski študentje sploh nimajo občutka, da Slovenci prebivajo tudi zunaj meja matične dežele.

Inž. Fegoš

»Napaka, ki jo delajo Slovenci iz matične dežele, je v tem, da gledajo na svoj obisk na Koroškem s komercialne plati. Nihče se ne spomni, da prihaja v slovenske kraje in da s tem, ko govori slovensko, budi v rojakih zavest pripadnosti narodni skupnosti. V slovenskih šolah (v SFRJ) bi pri pouku morali bolj poudarjati, da v zamejstvu živijo Slovenci, in učence seznanjati s pravimi slovenskimi imeni za posamezne kraje.

(Dalje na tretji strani platnic)

VIDELI IN RAZUMELI!

(LJUBLJANSKI ŠTUDENTI NA KOROŠKEM)

Delo, 7. 6. 1969

Ponatiskujemo iz ljubljanskega Dela članek, ki govori o Koroški. Zaradi opaznih trdot je jasno, da ga je urednik strigel, to se pravi cenzuriral, vendar je tudi tak iskreni krik ob ugotovitvi propadanja slovenstva onkraj Karavank.

Zdi se, da bi lahko pod Župančičeve verze »Korotan v srcu« objavljali razmišljanja (neurejena, neodgovorna in zelo osebna), ki nam jih je povročilo študijsko potepanje po krajih na avstrijskem Koroškem, ki so na tak ali drugačen način povečani s slovensko preteklostjo ali sedanjostjo. Na tem popotovanju od 14. do 20. maja so skupaj mižali in široko odpirali oči ljubljanski študentje zgodovine, umetnostne zgodovine in slavistike. V teh dneh smo se skupaj potikali po Koroški od Lienza do Velikovca. Kljub temu pa si predstave, sodbe in prizanašanja, ki smo jih prinesli domov niso podobna, zato primerjanje zapisov, ki bodo še sledili, ne bi bilo koristno. Vsak je po svoje doživljal Koroško, razumel in doživel pa je verjetno ni nihče.

Mogoče je le dvoje. Ali so koroški Slovenci politično ali čustveno vprašanje. Jasno je, da so zgodovinski, umetnostno zgodovinski, literarni, glasbeni, etnografski, geografski in avstrijski problem. Vendar pa nas kljub nakazani strokovnosti lahko zanima ta (ob namenu našega pisanja) le naš politični in čustveni odnos do tistih, ki so ostali zunaj. Ker nas politična vprašanja ne smejo in ne morejo zanimati, ker verjetno presegajo običajni nergaški prostor, ki je določen in izbran za domače potrebe, se moramo odločiti za čustveni (sentimentalni) odnos do onstranske Koroške in njenih Slovencev. Verjetno pa nam ta odnos po opustitvi kakršnekoli sentimentalnosti do tostranskih Slovencev in njihovega nacionalnega vprašanja sprva ne more ustrezati. Do prečustvenega odziva na koroško problematiko pa je prišlo zaradi edi-

ne pomanjkljivosti, ki jo brez skrbi (zaradi morebitnih posledic) natančno določimo in v istem hipu pripišemo samim sebi (udeležencem popotovanja), gre za naše v vsem nezadostno védenje o Koroški.

Do vrha naphani z idejo dobrososedstva, s priročno opremo podatkov o plebiscitu in letu 1945 na Koroškem, opremljeni s slovstvenimi in jezikovnimi pregledi, z zemljevidi v glavah in torbah, preskrbljeni z literaturo skrbno opisujočo Gospo sveto in knežji kamen in vrh tega samozavestno prepričani, da nas nič na svetu (niti na Koroškem) ne more presejati, smo 14. maja zapeljali skozi ljubelski predor. Popolnoma pripravljani. Ko pa smo še isti večer sedeli pred trdno slovensko kmetijo, se pogovarjali z mladim kmetom in njegovo ženo, zijali v pobočja Karavank in uživali gostoljubnost in drobne lju-

beznivosti, vdihavali vonjivo ozračje avstrijske neodvisnosti in uspešnosti, nas je naenkrat vnemirila gruča otrok, ki so se prilovili izza hleva. Veselo in od vsega srca so drdrali in sopli v blago doneči koroški nemščini. (Na Koroškem so enakovredno vplivali drug na drugega slovenski in nemški govori.) Šele ko sta nam jih prijazna gostitelja predstavila kot svoje in sosedova (Slovenci), smo prvi dan prvič debelo pogledali, nekdo pa je pričel suho in pomenljivo pokašljevati.

Zadnji dan nismo niti pokašljevali niti se nismo mučili z debelim gledanjem, ker bi bilo to preveč utrudljivo. Takrat smo že vedeli, da so vrtci samo nemški in tam se otroci lepo in zanesljivo uče državni jezik, ki je vsem lojalnim državljanom prvi dokaz lojalnosti. Tu nam je počasi pričela razpadati podoba lojalnega državljana in zvestega pripadnika rodnega naroda v (verjetno za nas in koroške Slovence) nerazrešljivo in nedoločljivo dvojnost.

Sem od Celovca je mrzlo pihalo, bila je ena naših zadnjih postaj, (onstran Karavank nas je že čakala SRS). ko smo na vaškem pokopališču sredi nagrobnikov s slovenskimi napisu poslušali gospoda župnika, ki nam je odkrito, s trpko ironijo, ki je mejila že na zavest o nečem absurdnem, pripovedoval o odkritih in prikritih spopadih s cerkveno gosposko, ki je najprej nemška in šele nato koroška. (Ko so pričeli zidati slovenski kulturni dom, so jih cerkveni oblastniki pred privolitvijo vprašali, če je potreben in ali računajo, da bo tu čez dvajset let še kakšen Slovenec. Danes jih je v vasi še osemdeset odstotkov.) Naše vedenje o enotni katoliški internacionali je dobilo novo razpoko. Ker smo se vsem podobnim pojasnilom vedno znova čudili, so naši bratje pričeli dvomiti v popolnost in kasneje zadošnost našega vedenja o njih. Hkrati pa so pri sebi odkrivali podobno pomanjkljivost.

To, kar bo napisano, ni splošna značilnost niti ni osamljen pojav, ampak predstavlja obliko odnosa do nas in našega tostran Karavank. Spet sta prvi dan in posedanje v večernem hladu prinesla s seboj besede o titov-

cih, besede o terorju komunizma, besede o veliki — samo eni — osebni svobodi, ki jo lahko omogoča in daje le Avstrija. Prevelika je bila sreča (sicer majhnega števila) naših ljudi ob ugotovitvi, da ostaja del znanstvene in umetniške misli, ki jo oblikuje slovenska skupnost v Jugoslaviji, tam, kjer nastane. Nevarnost nekaterih del novejšje slovenske literature je zaradi splošnega nepoznavanja prignana do neumevajočega bavlavstva, ki se sprevača v malce osladno uslužnost do vsega, kar je avstrijsko-nemško. V tem pogledu položaja Slovencev v Italiji in v Avstriji ne smemo primerjati. Potreba po kakršnikoli finančni pomoči je pri njih (na Koroškem) močnejša kot pa občutek, da je duhovna in znanstvena naslonitev na center (ki ga neradi priznavajo) prva. Ni pa to edina oblika čustvovanja, zamenjujejo jih radikalnejše, ki pa so preveč politično obarvane, da bi njihova navedba koristila dobremu sosedstvu.

Kaže pa, da razčustvovana želja naših starejših sogovornikov po mirnem življenju, ki so si ga v letih trpljenja in preganjanja zaslužili, ne bo izpolnjena, dokler bo med Slovenci na Koroškem politično rivalstvo korakalo pred narodno ohranitvenimi prizadevanji. Morda vse to ni pravično do ljudi, ki so vsak dan izpostavljeni temu ali onemu, toda dan za dnem smo morali poslušati storije in historije, ki so se nabrale zaradi strankarskih prepričev med koroškimi Slovenci. Kako si nekateri kupujejo avtomobile, s čigavim denarjem in postavljajo hiše, da menjavajo barve, da se ližejo s to in ono gosposko, da, da... da. V nedogled lahko poslušas, kako hvalijo svoje in zaničujejo nasprotnikovo delo.

Mnogo dela je opravljenega, še več bi ga bilo treba, pa vendar je še toliko ovir do prevrednotenega razumevanja dobrososedskosti. **Najopaznejša pa je neke čudne vrste zastrašenost, ki v svojih najskrajnejših oblikah povzroča mnogo več škode kot koristi. Prevelika pozornost, prevelika obotavljavljavost...**

Taka je bila podoba neposredno po sedmih dneh intenzivne prevzgoje, ki nas je doletela na Koroškem.

Vse nam je bilo jasno. Videli smo krivce in žrtve. Razumeli smo vse črnoglede prerokbe, zdelo se nam je, da na svoji koži čutimo ledeno sapo narodne ogroženosti. Bili so to trenutki, ko smo lahko iz temnih kotov privlekli nekoliko zanemarjeni nacionalizem, ko je iz vseh nasvetov in tolažb, ki smo jih radodarno delili Korošcem, molelo slovenstvo, ko se nam je vsaka misel zdela vredna, da napodimo na njo vse, ki so nam sedem dni pripovedovali in kazali stvari, ki si jih v našem času na tem prostoru nihče ne bi smel dovoliti. Čudili smo se našim sogovornikom, ki so zmajevali z glavo ali se žalostno nasmihali, ko smo jim na debelo solili pamet. To so bili trenutki, v katerih je primitivna politična misel zamenjala čustvenost (sentimentalnost). Priznamo.

Še po poti domov smo premlevali eno samo misel in se je krčevito oklepali. Želeli smo, da bi vsi zvedeli, kaj smo videli in doživeli, mislili smo, da to dolgujemo ljudem, ki so nam ma-

hali, ko smo odhajali. Govorili so tiste besede, ki jih ni prijetno ponavljati, ker so preveč čustvene in sploh. Doma pa ni nihče preveč navdušen nad tem, kar smo počeli, ljudje se hitro navedičajo, ko venomer goniš Koroška, pa Koroška, Koroška. Prijazno in manj namigujejo, da je politika za politike, študentje pa so lahko narodno razneženi (če to ni že preveč zastarelo in ne diši po tistih Slovencih, ki jih s tako muko odpravljamo.) Ne verjamemo, da smo sedem dni gledali napihnjeno in pretirano sliko nekega stanja. In nihče nas ne more prepričati, da smo nasedli četi poklicnih paničarjev.

Kar smo videli na Koroškem, je žalostno in boleče in nikomur v ponos.

Slovenci gor, Slovenci dol. Z veseljem bi vse Slovence (SRS) samo za teden dni napravil za koroške Slovence. Morda bi potem verjeli, da je kaj takega (o čemer govorimo okrog ovinkov) mogoče.

MARKO SLODNJAK

BRANKO MARUŠIČ

DUNAJSKO PISMO

Sledeče poročilo prispevam k dokumentaciji manjšinskih obravnav, ki so v zadnjem času vse bolj pogoste tako v zamejstvu kot v matični domovini. Prav zato le v običajni obliki informacije poročam o diskusijskem večeru v študentovskem domu »Korotan« na Dunaju, v petek 21. marca letos. Razgovor je vodstvo doma pripravilo kot odmev, a ne le kot odmev na sestanek v Mariboru.

Zavoljo tega so bili vabljeni organizatorji mariborskega srečanja; sestanka naj bi se udeležili Slovenci, ki bivajo v »Korotanu«, koroški študentje na Dunaju, povabljeni pa so bili tudi drugi dunajski Slovenci. Toda na raz-

govor je prišlo kakih 30 udeležencev, med temi so bili 4 gostje iz Maribora, le del Slovencev, ki v domu žive in nekaj drugih gostov, med temi tudi jugoslovanski konzul na Dunaju, Slovenec Jurman. Že udeležba je pokazala prav zanimiv, konkreten primer manjšinske problematike; večer naj bi v celoti prinesel le nekaj zgolj teoretičnih zaključkov. Odpoved sodelovanja članov Kluba slovenskih študentov (predstavnika slovenskih koroških študentov v celoti) ni bila slučajna, marveč posledica znanih dogodkov, o katerih se je veliko bralo v slovenskem tisku (tudi tujem!) doma in v tujini. Ne bi se na tem mestu širše zadržal, da bi s pro

et contra argumenti nakazoval primer-
nost ali pa nepotrebnost take reakcije.
Prav to in odpoved oziroma odsotnost
tistih, ki naj bi srečanju z aktivno ude-
ležbo dali pomen in zamišljeni uspeh,
je vsekakor okrnilo podobo večera. Da-
siravno na nevtralnih tleh, bi bila pri-
sotnost najbolj prizadetih - predstavni-
kov slovenske etnične skupnosti na Ko-
roškem - ne le zelo potrebna zaradi
konfrontacije mnenj in ugotovitev, mar-
več tudi lepa priložnost za vse pri-
sotne matične Slovence — teh je bilo
pri srečanju več kot 15 — da se še bolj
temeljito spoznajo s problemi Koroške.
Čeravno vsega tega ni bilo, ne bi mo-
gli gotovo govoriti o neuspelem večeru.

Pater Ivan Tomažič, rektor doma,
je v uvodu povedal misli o problemati-
ki, ki naj bi jo večer obravnaval na pod-
lagi stališč referata »Manjšinec in
in jaz,« ki sem ga podpisani prebral,
kot udeleženec matične domovine - pri
tem sta referata o primorski in ko-
roški manjšini odpadla - in na podla-
gi poročila o mariborskem srečanju ter
o delovanju tamkajšnjega kluba pri-
jateljev slovenske manjšine. Diskusija,
ki je po prebranih referatih sledila, ni
bila usmerjena tja, kamor jo je zlasti
prvi referat želel voditi - odnos mati-
čnega Slovence do manjšince, postavl-
jen na mnogih trditvah, ki bi jih lahko
diskusija potrdila ali jim pa spremenila
vsebino.

V diskusiji so posebno pozornost
zbudila stališča dunajskega koroškega
Slovenca dr. Jelena o koroškem pro-
blemu v vsej svoji življenjski resnično-
sti: žilavosti in tragičnosti. Lahko bi
iskali analogijo na Primorskem, a ven-
dar sem mnenja, da imamo opravyka z
mnogovrstno specifikom. Primorec je po
svojem manjšinskem stažu mlajši, te-
sneje vključen v narodno telo. Doživ-

ljal je drugačna pota svoje preteklosti
(nacionalni preporod, italijanska oku-
pacija, fašizem), predvsem mislim na
njegovo množično udeležbo v katarzič-
nem narodnoosvobodilnem boju. Tako
sem na večeru doživiljal Koroško pro-
blematiko, posamezni, na videz nezna-
ni primeri so me privedli do nekaterih
splošnih ugotovitev. Ob koncu večera
smo se rahlo ali pa močno prizadeti
zaustavili pri dveh enigmatičnih vpra-
šanjih: kaj bomo dosegli? kam vse to
vodi? Izognili smo se odgovoru na
vprašanje, o katerem je eden izmed u-
deležencev dejal strahoma: »O tem pa
ne bi govorili.«

Omenil bi še, da se je med razgovo-
rom postavila tudi problematika jugo-
slovenskih sezonskih delavcev v Av-
striji — vsebinsko sicer ni sodilo sem-
kaj. Sezonski delavci, nekvalificirana
delovna moč predvsem iz transotelskih
jugoslovenskih republik, ki jih je na Du-
naju nekaj deset tisoč in so razvitejši
Avstriji prav zaradi nekvalificiranosti
dovolj potrebni, predstavljajo prav go-
tovo zelo značilen primer jugoslovan-
skega državnega ponosa. Toda konzul
Jerman je iz statistik pokazal, da za-
radi kriminalističnih zadev nikakor ne
predstavljajo rakaste tvorbe avstrijske-
ga državnega telesa, zaradi česar se je
njih problem pojavil tudi v diskusiji. Si-
cer dobro vemo, da določene skupine
jugoslovenskih sezonskih delavcev naj-
brž in gotovo tudi ne vplivajo pozitiv-
no na političen, ekonomski in zlasti kul-
turni ugled jugoslovenske skupnosti. Za-
to dobi ime Jugoslovana, a Jugoslovani
so tudi Slovenci, zanimiv prizvok, po-
doben onemu, ki ga ima beseda Jugo-
slovan v bližnji slovaški, slovanski in
tudi socialistični Bratislavi.

B. Marušič

Dunaj 5.4.1969

POPRAVEK:

V prejšnji številki je na strani 16 ti-
skovna napaka, ki maliči smisel Kra-
vosove pesmi **Kbaluvi**. Prvi verz desete

kitice se pravilno glasi: **Ko boš jutri po
vodo šla**, ne pa: **Ko bom jutri po vodo
šla**.

Dobili smo pismo, ki se nanaša na zadnjo stran predzadnje številke Zaliva. Kdo so, ki so nam pismo postali, o tem pričajo podpisi, nad čim se pritožujejo pa je razvidno iz vsebine. Podpisniki zdaj »pričakujejo, da bomo njihovo izjavo objavili«. Kaj pa drugega kot objavili, saj pri tem uredništvu še ni prišlo v navado, da bi si ustvarjalo zbirko neobjavljenih dopisov. Objavimo jo torej, izjavo, in si jo preberimo:

Uredništvu revije

» Z A L I V «

Daniela Nedoh

T R S T

Campo S. Giacomo 9

Ne glede na predpise o tisku, a v zvezi s člankom, ki je bil objavljen v številki 16-17-1969 »Zaliva« na strani 64 pričakujemo, da boste v prihodnji številki »Zaliva« objavili sledečo izjavo:

V zvezi z nekaterimi trditvami in izrazi v članku »Odločno obsojamo«, ki je bil objavljen na str. 64 številki 16-17-1969 »Zaliva«, ugotovljamo podpisani uredniki, uredniški pripravniki in drugi stalni sodelavci Primorskega dnevnika, ter načelnik komisije za tisk pri SKGZ:

Srečanje sodelavcev primorskih revij februarja letos v tržaškem Kulturnem domu je bila javna prireditelj in so jo prireditelji nekaj dni prej celo reklamirali v tržaškem slovenskem tisku. Zaradi tega je bila ta prireditev dostopna vsakomur, ki se je zanjo zanimal, tisk (in seveda tudi radio ali televizija) je imel torej — kot o vsaki javni prireditvi — vso pravico poročati o referatih in o diskusiji na omenjenem srečanju ter eno in drugo tudi komentirati.

Podpisani zato ugotavljajo, da je članek, ki ga je v Primorskem dnevniku 16. februarja letos objavil njegov urednik (R)ado (R)auber o omenjenem srečanju, povsem korekten, čeprav je bilo v njem med drugim zapisano, da bodo Goriška srečanja »pač morala pojasniti, ali so misli predstavnika revije na tem večeru res mnenje celotnega uredništva Goriških srečanj.«

Poročevalec je čisto preprosto izrazil mnenje ob poznavanju stališč, ki jih ostali uredniki te revije zavzemajo ob podobnih prilikah, ne da bi kakorkoli oporekal Branku Marušiču pravico, da izrazi svoje osebno mnenje. Med drugim povedano pa Marušiča za njegovo znanstveno delo in zavzetost za naše probleme še posebej spoštujemo.

Označevati poročilo našega urednika za »inkvizitorsko« in »denunciantsko« ter zahtevati, da »nekateri uredniki P. d. in referent za tisk pri SKGZ nehajo biti pravdniki iz Rankovičeve dobe«, je samo izraz nestr-

dokumenti

pnosti in poskus ustrahovanja, da bi si ljudje, ki ne mislijo tako kot anonimni pisec v »Zalivu«, ne upali več izreči svojega lastnega mnenja. Resnično denunciantsko in inkvizitorsko bi se moglo označiti vsakršno javno namigovanje, da je državljani države, v kateri živimo, »državni pravniki iz Rankovičeve dobe«.

Sicer pa je prisotni sourednik Goriških Srečanj, Marijan Tavčar v zadnjih »Srečnih« vso stvar pojasnil. Povsem tovariško je presodil Marušičevo poročilo in omenil slabosti uredništva. Hkrati je primerno ocenil poročilo zastopnika »Zaliva«, ne da bi mu bilo treba črpati »inkvizitorske«, »denunciantске« »državno-pravdniške« vesti iz Primorskega dnevnika.

V Trstu, 18. aprila 1969.

Sledijo podpisi

S spoštovanjem
Stanislav Renko
Milan Bolčič
Franc Udovič
Dušan Furlan
Albin Bubnič
Jože Koren
Gorazd Vesel
Franc Kavs

Vladimir Kenda
Elio Fornazarič
Bogo Samsa
Slavko Štoka
Bojan Pavletič
Marjan Dolgan
Tom Marc
Stojan Spetič
Boris Race

Sedaj, ko je to storjeno, nastane vprašanje, kaj je bilo s tem doseženo. Hočemo reči, da bi bili podpisniki prav lahko objavili to pismo v lastnem glasilu, ki je vendarle dokaj bolj razširjeno kot Zaliv. Razen, seveda, če se je računalo na glasnejši odmev; potem je bilo prav in ga priobčujemo z veseljem, kakor bomo z veseljem natisnili vsako nadaljnje pisanje iz tega vira.

Na vsak način pa bi hoteli bralce Zaliva posebej opozoriti na demokratično zagotovilo, da »je poročevalec izrazil svoje mnenje, ne da bi kakorkoli oporekal Branku Marušiču, da izrazi svoje osebno mnenje«.

Pravemu demokratu bi bilo takšno zagotavljanje sicer odveč, toda ljudje, katerim hotenje še vedno

O poročilu, ki ga je objavil v »Primorskem dnevniku« R(ado) R(auber) 16. februarja 1969 po diskusijskem večeru primorskih revij, bi k temu, kar je bilo objavljeno v 16-17 št. »Zaliva«, dodali samo nekaj kratkih pripomb.

Drži, in stavek navaja tudi gornje pismo, da je v »Primorskem dnevniku« pisalo: »Tu mislimo posebej na Goriška srečanja, ki bodo pač morala pojasniti, ali so misli predstavnika revije na tem večeru res mnenje celotnega uredništva Goriških srečanj.« Kaj pomeni morala (podčrtali mi), menda

uhaja v večerajšnji dan, najdejo menda posebno zadovoljstvo v tem, da niso nekemu oporekali pravice, da bi izrazil svoje osebno mnenje. Kljub temu je treba vsak napredek pozdraviti, zlasti še, ker je zadnje čase opaziti, kako se Primorski dnevnik na vse kriplje trudi, da bi se tiskal na bolj demokratičnem papirju.

Toda v predzadnjem odstavku se je dal znova zapeljati starim zmotam v skladu z informbirojevsko prakso, da je treba obmetati nasprotnika z obtožbami vsaj na enaki (če ne še slabši) ravni, da se mu zapre sapa. (Kako pri tem shajata laž in resnica, s tem se ne utegnejo zamujati.) Veterani v uredništvu Prim. dnevnika so se nasproti Zalivu v polni meri postužili te prakse in potegnili za seboj v podpis pretečega pisma (češ, nečeš) tudi nekaj novincev. Tisti, ki smo preživeli povojna leta tod nekod v bližini Trsta, in ki poznamo in se spominjamo zanimivih oblik medsebojnih pogovorov v razdvojenem komunističnem taboru, se nismo niti najmanj začudili vsebini prijaznega pisma, razen — kakor že rečeno pri tistih ustrahovalcih.

Primorski dnevnik se je v 24 letih prevajanj, prepisovanj in samovšečnih ocenjevanj brez ugovorov tako vživel v suvereno pravilnost svojih razmišljanj, da mu privzgojena občutljivost ne prenese očitka. Toda polagoma se bo treba s tem sprijazniti; mi Primorskemu dnevniku še vedno ne priznavamo nezmotljivosti.

Ustrahovalci torej!

Tista nepomembna skupinica ki se zbira okrog Zaliva!

Navsezadnje bi nam mnenje o takšni zalivski moči zelo laskalo, ko bi ne bilo tako podobno tisti Ezopovi ali čigavi že basni o volku in jagnjetu ob potoku. Toda nam ni do jančkove pasivnosti, in še zlasti ne takrat, ko bi nam hotel kdo naprtiti lastne grehe, da bi pokazal sebe v ovčji koži.

Kajti modra rečenica — tudi ta vzeta iz živalske družbe — zatrjuje, da volk dlako sicer menja, čudi pa baje nikoli!

Zaliv znova poudarja, kako mu je bilo to izjemno pismo v veselje, obžaluje le, da ni prišlo med podpisniki do take složne in pogumne pobude že kdaj prej in upoštevajoč drugačne naslove. Vendar bo do tega nemara še prišlo, ker primernih priložnosti, kakor v preteklosti, tudi v bodoče ne bo manjkalo.

ni treba razlagati. Kaj potem pomeni, če se neko uredništvo izjavi proti nekeму souredniku, ki ima »zgrešene« pojme in ki omenja samo »negativne pojave med Slovenci v matični domovini«, tudi vemo, saj kljub vsej demokratizaciji v Sloveniji v bistvu odločajo predvsem partijski komiteji.

Drži, da je že dva tedna po denunciantskem napadu »Primorskega dnevnika« v Novi Gorici Izvršni odbor Občinske konference Socialistične zveze razpravljaj o srečanju primorskih revij v Trstu in »odločno poudaril, da gre za osebna mnenja Branka Marušiča in ne za stališča oziroma politiko uredniškega odbora.«

Če to drži in še drži, da je akcijo sprožil »Primorski dnevnik«, ki izhaja v Trstu in ne v Novi Gorici, potem naj bo »Primorski dnevnik« tako ljubezniv in naj sam določi, kako naj demokrat imenuje njegov poseg.

Vsekakor pa je zelo zanimivo, kako si »Primorski« zamišlja »socialistično« demokratičnost. On naj bi lahko klical na odgovor tudi ljudi onkraj meje, drugi pa ne bi smeli takega početja imenovati s pravim imenom.

Zanimivo pa je nazadnje, kako pogost je v članku (16. 2. 1969) pridevnik naiven. Vsi, ki imamo neuradne misli, smo naivni, tako tokraj kakor onkraj meje. Samo uredniki »Primorskega dnevnika« niso naivni, tudi takrat ne, ko branijo stališča, ki jih je tisk v Sloveniji že zdavnaj do dna skritiziral.

Kar se pa tiče mnenja, ki ga o večeru primorskih revij izraža v »Srečanjih« Marjan Tavčar, ne bomo tokrat dali nobene svoje pripombe, ampak objavljamo zapis, ki ga je o vrlnem junaku objavila mariborska študentska »Katedra« v svoji 15. št. 19.5.1969.

Žal mi je zadnja številka goriške revije Srečanja prišla v roke nekoliko pozno in sem tako mogel s precejšnjo zamudo prebrati, kako je član uredništva te revije Marjan Tavčar zlival svoj gnev in žolč na tržaškega pisatelja Borisa Pahorja. V sestavku Slovenci tostran in onstran meje, v katerem avtor poroča o srečanju urednikov primorskih revij, je o izvajanju Borisa Pahorja zapisano tudi tole: »Bolj kot katerikoli od udeležencev je (Boris Pahor, op. D. J.) v svoj prispevek z vsiljivo vidnostjo vnesel »ideologiziranje«, ki je mnogim poslušalcem ustvarjala občutek, da je Pahor izrabil večer za kramarsko politično agitko za svojo revijo in idejno skupino.« Do tod vse v redu in prav. Bralec, ki ni prisostvoval razgovoru bi tem stavkom ne mogel oporekati, če Marjan Tavčar ne bi zapisal tudi, kaj je Pahor govoril, torej kaj je bilo tisto zaradi česar njegovo izvajanje imenuje »kramarsko politično agitko«. Poglejmo:

1. »Etnična skupnost je obstajala že pred kapitalizmom in obstaja ter se celo krepi tudi v socializmu. Socializem se bo razvijal le, če ne bo ogrožal narodne bitnosti.

2. Internacionalizem koristi samo velikim državam, da lahko z njim uveljavljajo svojo voljo pri majhnih na rodih. Malim narodom pa internacionalizem škodi, ker razkrajja njihovo narodno samostojnost. Pri ohranjanju narodne neodvisnosti kot sredstvo tudi ne velja razredni boj.«

In kako je Marjan Tavčar to komentiral: »Pahor je torej tudi tokrat s samovšečno silovitostjo obnovil v žepni izdaji svoj zasebni ideološki koncept, ki ga zadnja leta tako vztrajno razprodaja skromnim kupcem.« Sledi še nekaj izvlečkov iz razprave iz Pahorjevega govora, s tem pa je tudi za Marjana Tavčarja z Borisom Pahorjem opravljeno. Zgoraj navedene Pahorjeve misli poznamo, ker so jih objavili že Dialogi v obširnem razgovoru, slišati pa smo jih mogli tudi na javni tribuni o vprašanju narodne bitnosti zamejskih Slovencev.

Ne vemo sicer, s čim si je Boris Pahor zaslužil Tavčarjevo jezo. To lahko samo domnevamo, saj slednji

niti z enim stavkom s Pahorjem ne polemizira. Zadovoljuje se z nekakšnimi splošnimi ugotovitvami, ki pa nam nikakor ne morejo zadostovati. Dobro namreč vemo, da je Boris Pahor z uspehom »prodal« svoj zasebni ideološki koncept bralcem Dialogov, ki so ga, kolikor mi je znano, z nekaterimi omejitvami (o SZDL npr.) lepo sprejeli. Nič manj hvaležni kupci niso bili poslušalci na omenjeni javni tribuni, ki so iste Pahorjeve misli, ki jih ima Marjan Tavčar tako v želodcu sprejeli z dolgotrajnimi aplavzi. Tristo študentov na javni tribuni pa nikakor ni »skromno število kupcev«, kakor brez vsakega argumenta trdi Marjan Tavčar.

Domnevamo torej lahko, da sta obe točki Pahorjevega prepričanja tisto, kar se zdi Tavčarju tako samo po sebi zgovorno in nesporejmljivo, da z njima niti noče polemizirati. Enostavno ju zapiše, sedaj pa pogled, bralec, kakšne neumnosti ti kvasi ta Boris Pahor.

Povedati moram, da obe navedeni tezi z obema rokama podpisujem. In, da nisem edini, kajti dejstvo, da je etnična skupnost obstajala pred kapitalizmom itd., je dandanes že abeceda vsakega poznavanja sodobnega sveta in vzvodov, ki ga gibljejo. Ko gre za drugo točko, pa ne morem drugega, kakor da si dovolim opazko, da je Marjan Tavčar bodisi popolen nevednež, bodisi Pahorju podtika šovinizem. Kot na dlani je namreč jasno, kak internacionalizem ima Pahor v mislih. Saj nas Tavčar menda nima za tako naivne, da bi ne vedeli, kakšni so koncepti sovjetskega internacionalizma. O razrednem boju in njega vlogi ob potrjevanju ali izničenju nacionalnosti bi se pa veljalo obširneje pogovarjati. Vendar na nivoju resnega razgovora, ki ga pa Marjan Tavčar po vsem, kar je zapisal sodeč, ne zmore.

Kako je s Pahorjevo »politikantsko strastjo« (zopet težka sodba) v tržaških razmerah ne vem, zato o tem ne bom pisal. Vidim pa, kako klavirno je s polemično strastjo Marjana Tavčarja. Zato sem o tem nekaj zapisal, če bo pa treba, bom več.

DRAGO JANČAR

Študent iz Ljubljane

»Navdušen sem ob mariborski zamisli za ustanovitev kluba prijateljev zamejskih Slovencev. Upam, da bo zamisel o potrebi po zblíževanju z zamejskimi Slovenci zaživela in se bodo taki klubi ustanovili po vsej Sloveniji.

Dr. Jelen

»Italija se je v zgodovini marsikaj naučila. Danes ne potuje čuje Slovencev z orožjem v roki kot nekoč; podtalno raznarodovanje je učinkovitejše. Avstrijska nemška politika danes nima več namena poriniti Slovencev proti meji. Poslužuje se hujše politike. Slovence hoče razsekati, zato zabija mednje kline. Nemški klini se zajedajo v Slovensko zemljo v smereh Beljak - Trbiž, Celovec - Borovlje, Velikovec - Železna Kapla, Pliberk - Libuče (nekoč izrazito slovenski kraji, danes polni nemčurjev), prav tako v smeri Šentjakob in pas proti Rožeku. Manjšina ni most med narodi, temveč le pesek med kolesi uradne politike! Manjšina med dvema državama ne more nič narediti. Sama od sebe ne more živeti. Asimilacija bo šla naprej. Za manjšino je največja pomoč v tem, če stoji za njo matična država.

Študent

»Za raznarodovanje Slovencev ni kriva samo avstrijska, temveč tudi jugoslovanska vlada. Hoče, da bi bili vsi Jugoslovani. Zakaj pa žive ljudje raje v Avstriji in iz domovine tja hodijo na delo? Nikoli še nihče ni šel iz Italije in Avstrije v Jugoslavijo, pač pa nasprotno.

Študen iz Ljubljane

Tudi v Jugoslaviji Slovenci nimajo razčiščenih pojmov o narodni meji. Zakaj se Jugoslovan, ki živi v tujini in se poroči s tujko, ne vrne v Jugoslavijo? Ali je vzrok v jugoslovanskem sistemu?

Študent iz Ljubljane

»Predstavljam si sodelovanje prek tabornikov, delovnih brigad, smučarskega tečaja, v Sloveniji pa bi morali v šolah posvečati več pozornosti vprašanju zamejskih Slovencev.

(Iz brošure »NARODNA BITNOST ZAMEJSKIH SLOVENCEV«, Zapiski z razgovorov v Mariboru in na Dunaju; izdal izvršni odbor študentske skupnosti mariborskih visokošolskih zavodov.)

GOŠ LNA

OSTROUŠKA TRST

Ulica S. Nicolò 1
Telefon 37-918

Sveže cvetlice za vsako
priliko dobite pri

S A V I N I

TRST
Ul. dell'Istria 10
Telefon 55-590

GOSTILNA GRGIČ

PADRIČE,

Tel. 22-61-12

URARNA - ZLATARNA

A. MALALAN

34016 OPČINE

Proseška ulica, 18 - Telefon 211-465

TAPETNEGA PAPIRJA

PANJEK TATJANA

T R S T - Ul. Mazzini 7 - Tel. 37-636

Ženska in moška oblačila
v trgovini

Campo S. Giacomo, 6

VERK
T R S T

K E R Ž E'

ELEKTRIČNI PREDMETI - HIŠNI
PREDMETI PRALNI STROJI
VSE ZA DOM HLADILNIKI

TRST

Piazza S. Giovanni 1 - Telef. 35-019

BANKB

BANCA DI CREDITO DI TRIESTE

S. P. A.

TRŽAŠKA KREDITNA BANKA

GLAVNICA LIR 600.000.000 - VPLAČANIH LIR 300.000.000

TRST - ULICA FABIO FILZI ŠT. 10

TEL. ŠT. 38-101, 38-045

BRZOJAVNI NASLOV: **BANKRED**

adriaimpex

D. D.

EXPORT — IMPORT — ZASTOPSTVA

TRST - ul. Geppa, 9, tel. 38-770, 29-135
Telex 46131 ADRIMPEX

Pooblaščenca tvrdka za prodajo v
Jugoslaviji originalnih rezervnih delov
in vozil znamk OM, FIAT, RIV

BIFE' TOMAŽIČ

TRST - ulica Cassa Risparmio 8
Telefon 35-301

Kranjske klobase in kraški teran dobiš
pri TOMAŽIČU vsak dan

TRGOVINA S TEKSTILOM
IN OBLAČILI

UDOVIČ STOJAN

T R S T

Piazza Ponterosso, 5
Piazza Vecchia, 2

Tel. 29-686

Vista

pečizna šestila
naočniki in
filmski aparati

T R S T

Ul. Carducci 15

Telefon 29-656